

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA İTAAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN SUGÜ

VAN-2007

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA İTAAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
HASAN SUGÜ

Danışman
PROF.DR. M.HALİL ÇİÇEK

VAN-2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu Çalışma, jürimiz tarafından.....

.....**ANABİLİM DALI**,

.....**BİLİM DALI**'ında YÜKSEK LİSANS / DOKTORA / SANATTA

YETERLİK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :.....

Üye (Danışman) :.....

Üye :.....

Üye :.....

ONAY: Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

...../...../2007

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	V
1. GİRİŞ	1
2. İTAAT KAVRAMI	4
2.1. İTAAT SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİK YAPISI.....	4
2.2. İTAAT KELİMESİ VE TÜREVLERİNİN GEÇTİĞİ AYETLERE TOPLU BAKIŞ	5
2.3. İTAAT SÖZCÜĞÜNÜN ANLAM TAHLİLİ.....	28
2.3.1. LÜGATTA İTAAT	28
2.3.2. İSTILAHTA İTAAT	32
2.4. KUR'AN-I KERİM'DE İTAATİN KULLANIM ALANLARI.....	33
2.5. KUR'AN-I KERİMDE İTAATLE ANLAM YAKINLIĞI OLAN KELİMELELER	42
2.5.1. SEM'	42
2.5.2. İCABET	44
2.5.3. İSTİCÂBE.....	44
2.5.4. İTTİBA'	45
2.5.5. İBADET	46
2.5.6. KUNUT	47
2.6. KUR'AN-I KERİMDE İTAATİN ZİTTİ OLAN KELİMELELER	49
2.6.1. İSYAN	49
2.6.2. TUĞYAN.....	50
2.6.3. TEVELLA.....	51
2.6.4. MUHADDE	53
2.6.5. ŞİKAK	54
3. İTAATLERİN MUHATAPLARI	55
3.1. İTAATLE MUHATAP OLANLAR	55
3.1.1. İNSANLAR	55
3.1.1. CİNLER	56

3.1.3. MELEKLER	58
3.1.4. CANSIZ VARLIKLAR	59
3.2. İTAAT EDİLMESİ GEREKENLER.....	61
3.2.1. ALLAH	61
3.2.2. PEYGAMBER	62
3.2.3. ULU'L EMR.....	66
3.2.4. ANNE-BABA	69
3.3. İTAAT EDİLMEMESİ GEREKENLER.....	70
3.3.1. TAĞUT	70
3.3.2. ŞEYTAN	73
3.3.3. HEVA.....	76
3.3.4. KÂFİRLER	77
3.3.5. MÜNÂFİKLAR	79
3.3.6. MÜŞRİKLER.....	80
3.3.7. EHL-İ KİTAP.....	81
3.3.8. GÜNAHKÂRLAR.....	82
4. PRATİKTE İTAAT	85
4.1.İTAATI KOLAYLAŞTIRAN HUSULAR.....	85
4.1.1. İMAN	85
4.1.2. SALİH AMEL.....	86
4.1.3. TEVBE.....	87
4.1.4. DUÂ	89
4.1.5. MÜKÂFAT UMUDU	91
4.1.6. CEZA KAYGISI.....	92
4.2. İTAATI ENGELLEYEN HUSUSLAR	93
4.2.1. PSİKOLOJİK ENGELLER	93
4.2.2. SOSYOLOJİK ENGELLER.....	95
4.2.3. EKONOMİK ENGELLER	96
4.2.3.1. FAKİRLİK	96
4.2.3.2. ZENGİNLİK VE AZGINLIK.....	97
4.2.4. İNANÇ ZAAFI	99
4.3.İTAATIN KARŞILIĞI	100

4.3.1. İTAATIN DÜNYEVÎ KARŞILIĞI	100
4.3.1.1. DİSİPLİN	100
4.3.1.2. DÜZEN	100
4.3.1.3. MUTLULUK	101
4.3.2. İTAATIN UHREVÎ KARŞILIĞI	101
4.3.2.1. SEVAP	101
4.3.2.2. RAHMET	102
4.3.2.3. KURTULUŞ	103
4.3.2.4. CENNET	103
4.4. İTAATSIZLIĞIN SONUCU	104
4.4.1. İTAATSIZLIĞIN DÜNYEVÎ SONUCU	104
4.4.1.1. TOPLUMSAL KARGAŞA	104
4.4.1.2. DÜZENSİZLİK.....	105
4.4.1.3. MUTSUZLUK	105
4.4.2. İTAATSIZLIĞIN UHREVÎ SONUCU	106
4.4.2.1. AMELİN İPTALİ	106
4.4.2.2. CEHENNEM	107
SONUÇ.....	109
KAYNAKLAR	111
ÖZET.....	116

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, insanların kurtuluşu ve mutluluğu için gönderilmiş ilahî bir mesajdır. Kur'an, bu kurtuluşun ve mutluluğun yolunu yine kendi ayetleri ile açıklamıştır. Bu da, ayetlerde yazıldığı gibi, Allah'a ve Resûlüne itaat etmektir.

“Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlüne davet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak “işittik ve itaat ettik” demeleridir. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir. Her kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allaha saygı duyar ve ondan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir.” ‘Nur,24/51-52.

Kur'an-ı Kerim, itaat olgusu üzerinde çokça durmaktadır. Çünkü itaat; iman ve kulluğun, huzur ve güvenin, aile düzeni ve sosyal hayatın temel dayanağıdır. İtaatin olmadığı yerde, her türlü felaketin ve sosyal kargaşanın yaşanması kaçınılmazdır.

İnsanın; Allah'ı, Peygamberlerini ve onların öğretisi olan dinin emir ve yasaklarını, helal ve haramı kabul etmesi ancak Allah'a ve Peygamberlerine itaat ile mümkündür. Ayrıca, bütün insani ilişki ve görevlerde başarılı olmak da itaate bağlıdır. Bütün bunlara rağmen, nefsin hevâ ve heveslerine, şeytani arzulara, Allah'ın buyruklarına ters düşen isteklere itaat etmek; Allah'a, Peygambere ve yöneticilere isyan etmek; dinin, ahlakın ve sosyal düzenin bozulmasına sebep olur.

İlahi kanunlar çerçevesinde, varlığını sürdürmekte olan bütün mevcudat, her an yaratıcısına boyun eğmeye devam etmektedir. Bu boyun eğiş; kimi varlıklarda iradi ve ihtiyari, kimi varlıklarda da gayri iradi ve cebridir. Neticesinde mükâfat ya da cezanın takdir edileceği itaat ise, iradi ve ihtiyari olandır. Böyle bir itaatin birinci derecede muhatabı yaratılış gayesi Allah'a kulluk etmek olan insandır. Ben de bu esastan hareketle “Kur'an'da İtaat” konusunu araştırdım.

Bu araştırmamda beni değerli fikirleriyle teşvik eden, yardımlarını esirgemeyen, danışmanım Sayın Prof. Dr. M.Halil ÇİÇEK hocama teşekkür borçlu olduğumu belirtirim.

Hasan SUGÜ

2007 – Van

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
Ank.	: Ankara.
a.e.	: Aynı eser.
Bas.	: Baskı.
b.	: Bin (oğlu).
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
ev.	: Çeviri.
Fak.	: Fakülte.
H.	: Hicri.
İst.	: İstanbul.
M.	: Miladi.
Mat.	: Matbaası.
Ö.	: Ölümü.
S.	: Sayfa.
Sad.	: Sadeleřtiren.
(s)	: Sallallâhü Aleyhi ve Selem
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu.
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
ts.	: Tarihsiz.
Ter.	: Tercüme.
thk.	: Tahkik
Ün.	: Üniversite.
Yay.	: Yayınları.
a.y.	: Aynı Yer.

1. GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İtaat kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği anlamları tespit etmek temel bir hedeftir. Zira diller, zaman içinde insanlar gibi yaşanan psikolojik, sosyal, ekonomik, siyasi olayların etkisinde kalarak değişirler. Bunun için kavramlarda anlam daralmaları ve genişlemeleri olur. Bu konuda Emin el-Hûlî (Ö. 1966) şöyle söylemektedir:

“... Arapça kelimelere şu gelişmelerin de etkisi olmuştur. Bunlar İslam devletinin kurulmasıyla sonuçlanan büyük askeri fetih hareketleri ile arkasında büyük bir medeniyet mirasını bırakan, dini, siyasi ve kültürel kalkınma hareketleridir. Bu gelişmeler sebebiyle Arap dili, renkleri, kanları, mazileri ve halleri birbirinden farklı muhtelif milletler arasında ağızdan ağza dolaşmış ve yayılmıştır.

İşte bütün bunlar Arapça kelimelerin hayatında tedrici, geniş ve uzun adımların atılmasını hazırlamıştır. Hatta bu gelişmeler öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki, bir edebiyatçının bu yüce Kur'an'ın edebi metnindeki kelimeleri onların tarihi seyrini ve onlarda zaman içinde meydana gelen değişiklikleri tam bir şekilde nazarı itibara almadan anlamaya kalkışması apaçık bir hata haline gelir. Zira bu gelişmelerin hayatına ve manaya delaletlerine büyük etkileri olmuştur...”¹

Kur'an sözcükleri üzerinde araştırma yapmak, sözcüklerin zaman içinde kazandıkları anlamları ya da yok olan anlamlarını tespit etmek, Kur'an-ı doğru anlamada önemli yer tutar.

Araştırmamızın konusu Kur'an'da itaattir. Hedefi de Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde itaat konusunu ele alıp incelemektir.

Araştırmamızda, Kur'an-ı Kerim'in değişik yerlerinde amaca uygun olarak vurgulanan, itaat kavramını, belli bir şekilde tanımını, boyutlarını ve sınırlarını

¹ Emin el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metot*, (Çev.: Mevlüt Güngör), İstanbul, 1995, 84.

ortaya koymaya çalışacağız. Çünkü; İtaat konusu, bütün yönleriyle Kur'an araştırmacıları için önem arz etmektedir.

Hız. Muhammed (S.A.V)'e vahiy gelmeden önce de insanlar aynı dili konuşuyordu, vahiyden sonra da aynı dili konuşmaya devam ettiler. Kur'an Arapçada kullanılan bazı sözcüklere yeni anlamlar yüklemiştir. Toshihiko İzutsu bununla ilgili "cömertlik, cesaret ve vefa" sözcüklerini örnek verir. İslam'dan önce Araplarda cömertlik bir şeref meselesi idi. İnsan ne kadar aşırı ve aniden cömertlik yaparsa bu onun için asaletin kanıtı olurdu. Putperest Araplarca dayanışma ve yardımlaşma amacıyla değil gösteriş için yapılan harcamalar cömertlik kabul edildiği gibi elinde avucunda bulunan her şeyi yarın aç kalacak şekilde saçıp savurmak da erdemlilik sayılıyordu. Düşüncesizce ve sırf gösteriş için yapılan bu cömertlik, İslam ile birlikte yeni bir anlam kazanmış ve gösteriş için yapılanların cömertlik olmadığı, boşa gittiği bildirilmiştir. Düşüncesizce harcama yapmanın israf olduğu, Allah'ın müsrifleri sevmediği bildirilmiştir.²

ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'an-ı Kerim'de çokça kullanılan kavramlardan biri de itaat kavramıdır. İnsan, var olmanın gereği olarak itaatle yükümlüdür.

Çalışmamızın temel amacı; İslami literatürde itaat olarak nitelendirilen bu kavramı tahlil etmek, Kur'an-ı Kerim'deki kullanım alanlarını belirlemek ve sınırlarını çizmektir. Bunun yanı sıra; İtaatin muhataplarını, itaat edilmesi ve edilmemesi gerekenleri belirleyip, itaatin pratiğe geçirilmesini kolaylaştıran ve engelleyen hususları incelemektir. Bununla beraber, itaatin karşılığında vaat edilenleri ortaya koymak, itaatsizliğin sebep olduğu durumları da incelemektir.

ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamızın temel metodu, itaat kelimesinin etimolojik tahlilini yapmak, türevlerini incelemek, sözlük ve terim anlamını vererek yakın ve zıt anlamlı

² Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev.: Selehattin Ayaz), İstanbul, 2003, 111 – 112.

kavramları tahlil etmektir. Bu kavramları incelerken Arapça sözlüklerden yararlandık. İtaatin Kur'an-ı Kerim'de hangi anlamlarda kullanıldığını tespit ettik. Ayrıca, itaat konusunu (Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü içerisinde), muhataplarını, itaat edilmesi ve edilmemesi gerekenleri ve itaati kolaylaştırıp zorlaştıran unsurları farklı tefsirlerden hareketle inceledik.

Ayetlerin anlamını verirken itaat ayetlerinin toplu geçtiği yerde Süleyman ATEŞ'in mealinden yararlandık. Geri kalan kısmında ise T.D.V. yayınları arasında yer alan meali tercih ettik.

ARAŞTIRMANIN PLANI

Araştırmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; tezin konusu, önemi, amacı, metodu ve planı ele alınmıştır.

Birinci bölümde; itaat sözcüğü yakın ve zıt anlamlarıyla beraber incelenmiştir. Bu bölümde itaat kelimesinin etimolojik yapısı, anlam tahlili ve Kur'an'daki kullanım alanları ele alınarak Arapça ve Türkçe sözlüklerdeki karşılıkları ve hangi anlamlarda kullanıldığı gösterilmiştir. Ayrıca itaatin eş ve zıt anlamlı kavramları da incelenmiştir.

İkinci bölümde; itaatin muhatapları, itaat edilmesi ve edilmemesi gerekenler anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde itaatin pratiğe geçirilmesini kolaylaştıran ve engelleyen hususlar incelenmiştir. Ayrıca itaatin karşılığında vaat edilenler anlatılmış ve itaatsizliğin sebep olduğu sonuçlar üzerinde durulmuştur.

2. İTAAT KAVRAMI

2.1. İTAAT SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİK YAPISI

İtaat sözcüğü طاع fiilinden türemiştir. اطاع nin kendisi mezid ve müteaddidir. Muzarisi يطع meçhulü ise يطاع şeklindedir. Mücerredi olan طاع ise lazimidir.¹

طاع Fiili طوع kökünden olup قال gibi birinci bâbdandır. Lazimi olan طاع harfi cer ile müteaddi olur. اطاع ise (اطاعه) şeklinde harfi cersiz müteaddi kullanılır.² Buna göre:

طاع , Muzarisi يطوع , masdarı طوعا dır.

İbni Düreyd'e(Ö. 321/934) göre اطاع 'nın masdarı الطاعة şeklindedir.³

Feyyumi (Ö. 770/1368) Misbâhu'l- Munîr'de طاع nin ismi faili طاع veya طاع dir. Rubaisinin ismi faili مطيع şeklinde verilir.⁴

Tezhîbü'l-Lüğa'da da طاع'nın ismi faili طاع veya طاع olduğunu görüyoruz.⁵

Lisânu'l-Arab'da طاع'nın veya اطاع'nın ismi faili طاع veya طاع şeklinde olduğunu, bununla beraber مطواع ve مطواعة kelimelerinin her ikisinin de ismi failin mubalağa sıgası olarak kullanıldığını görüyoruz.

طاع , cemisi طوع şeklindedir. Gönüllü olarak itaat edenler anlamındadır.

طوع fiilinin muzarisi يطوع , masdarı تطويع şeklindedir.⁶

التطوع Kendine farz olmayan bir şeyi yapmaktır. تفعل kalıbından isimdir.⁷

¹ El-İsfehani, Ebu'l Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi garîbi'l Kur'ân*, (Thk.: Savan Adnan Davudî), Beyrut, 1998, 529; İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mûkrım, *Lisânu'l -Arab VIII*, Beyrut. 1994, 241.; Firuzâbâdi, Mecidudîn Muhammed b. Ya'kûb, *Kâmûsu'l-Muhît*, III, Beyrut, 1925, 62.

² İbn Düreyd, Ebî Bekr Muhammed b. Hasan, *Cemharatu'l-Luğa*, II, Beyrut, 1987, 912; el-Ezherî, İbn Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tezhibu'l-Luğa*, III, Beyrut, ts, 105.

³ İbn Düreyd, *a.g.e.*, II, 912.

⁴ El-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mekkârî, *Misbahû'l- Munîr*, II, Beyrut, 450.

⁵ El-Ezherî, *a.g.e.*, III, 104.

⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 219.

⁷ *a.g.e.*, VIII, 220.

الطواعية , فعالة , الطواعية kalıbındadır. الطواعية ise فعالية kalıbındadır.⁸

2.2. İTAAT KELİMESİNİN GEÇTİĞİ AYETLERE TOPLU BİR BAKIŞ

Kur'an-ı Kerim'de çok kullanılan kavramlardan biri de itaat kelimesidir. İtaat konusunun öneminden dolayı bu kelime çok tekrarlanmıştır. Kur'an, önemli olan şeylerin insanların zihninde kökleşmesini sağlamak için bunları çok tekrarlar.

İtaat konusu bütün boyutlarıyla önem arz etmektedir. Allah'a karşı kulluğun gerçekleşmesinde, toplumda sosyal barışın tesis edilmesinde, ailede huzurun gerçekleşmesinde itaat önemlidir.

Ben de Kur'an araştırmacılarının işini kolaylaştırmak için Kur'an'da geçen itaat kavramını ve bunun türevlerinin istatistiki dökümünü vermek istiyorum.

İtaat kavramı Kur'an'da 129 yerde farklı 15 kalıp şeklinde geçmektedir. Bunlardan kırk iki tanesi اس ت “elif – sin - te) eklenerek (استطاع) şeklinde ve “güç yetirme” anlamındadır. 87 tanesi ise itaat sözcüğünün diğer türevleridir.

Bu kalıpların Kur'an'daki dökümü ise şöyledir:

طَوَّع Bir yerde geçiyor.

تَطَوَّع İki yerde geçiyor

أَطَاع ve çekimleri on dört yerde geçiyor

يُطِيع ve çekimleri yirmi yedi yerde geçiyor

يُطَاع İki yerde geçiyor

⁸ İbn Düreyd. *a.g.e.*, III,1248, el-Ezherî, *a.g.e* VIII,104. İbn Manzur, *a.g.e.*, VIII, 220.

⁸ *a.g.e.*, III,1248,

أَطَعُ emir kalıbı ve çekimi otuz bir yerde geçiyor

اسْتَطَاعَ ve çekimleri on dört yerde geçiyor

اسْطَاعَ bir yerde geçiyor

يَسْتَطِيعُ yirmi altı yerde geçiyor

يَسْطَاعُ bir yerde geçiyor

طَوَّعًا dört yerde geçiyor

طَاعَةً üç yerde geçiyor

طَائِعُ bir yerde geçiyor

مُطَاعَ bir yerde geçiyor

مُطَوِّعُ bir yerde geçiyor

Şimdi de Kur'an'da itaat kelimesini ihtiva eden ayetleri tercümeleriyle beraber vermek istiyorum:

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Nefsi, onu kardeşini öldürmeye teşvik etti (o da nefsine uyarak) onu öldürdü, ziyana uğrayanlardan oldu.”⁹

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

“Kim Elçi'ye itâ'at ederse Allah'a itâ'at etmiş olur. Kim de yüz çevirirse (bil ki), biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.”¹⁰

الَّذِينَ قَالُوا لِلْإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلُوا فَلْ قَادَرُوا عَن أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

⁹ Maide, 5/30.

¹⁰ Nisa, 4/80.

“(Savaştan geri kalıp) Oturarak, kardeşleri için "Bizim sözümüzü tutsalardı, öldürülmezlerdi." diyenlere söyle: "Eğer doğru iseniz, kendinizden ölümü savınız!"¹¹

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

“Kavmini aptal yerine koydu, onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim idiler.”¹²

وَلَيْنَ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ

"Eğer sizin gibi bir insana itâ'at ederseniz o takdirde siz, mutlaka ziyana uğrayanlarsınız demektir."¹³

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

“(Kesilirken) üzerine Allâh'ın adı anılmayan(hayvan)lardan yemeyiniz! Çünkü o(nu yemek), yoldan çıkmadır. Şeytânlar, dostlarına, sizinle mücâdele etmelerini fısıldarlar. Eğer onlara uyarsanız, şüphesiz siz de ortak koşanlar(gibi olur)sunuz.”¹⁴

أَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“Elçi, Rabbinden, kendisine indirilene inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitaplarına ve peygamberlerine inandı. "O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırdetmeyiz" (dediler). Ve dediler ki: "İşittik, itâ'at ettik! Rabbimiz, (bizi) bağışlamanı dileriz. Dönüş(ümüz) sanadır!"¹⁵

مَنْ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

Yahûdilerden öyleleri var ki, kelimeleri yerlerinden kaydırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dini taşıyarak: "İşittik ve isyân ettik", "dinle, dinlemez olası" ve:

¹¹ Al-i İmran, 3/168.

¹² Zuhruf, 43/54.

¹³ El-Muminun, 23/34.

¹⁴ En'am, 6/121.

¹⁵ Bakara, 2/285.

"râ'inâ" diyorlar. Eğer onlar: "İşittik ve itâ'at ettik", "Dinle ve bize bak!" deselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Fakat Allâh, inkârlarından dolayı onları la'netlemiştir, pek az inanırlar.¹⁶

وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَّكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
بِدَاتِ الصُّدُورِ

“Allâh'ın size olan ni'metini ve O'na verdiğiniz sözü hatırlayın: Hani "İşittik ve itâ'at ettik!" demiştiniz. Allah'tan korkun; çünkü Allâh, göğüslerin özünü bilir.¹⁷

وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ

"Allah'a ve Elçiye inandık ve itâ'at ettik," diyorlar. Sonra onlardan bir grup, bunun ardından dönüyor. Bunlar inanmış değillerdir.¹⁸

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Elçinin, aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Elçisine çağırıldıkları zaman inananların sözü ancak: "İşittik ve itâ'at ettik" demeleridir. İşte umduklarına erenler bunlardır, bunlar.”¹⁹

يَوْمَ تَقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَّا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ

“Yüzleri ateşin içinde çevrildiği gün: "Eyvah bize! Keşke Allah'a itâ'at etseydik, Elçiye itâ'at etseydik!" derler.”²⁰

وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكِبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا

Ve dediler ki: "Rabbimiz, biz beylerimize ve büyüklerimize uyduk da bizi yoldan saptırdılar.”²¹

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ
فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي
الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

¹⁶ Nisa, 4/46.

¹⁷ Maide, 5/7.

¹⁸ Nur, 24/47.

¹⁹ Nur, 24/51.

²⁰ Ahzab, 33/66.

²¹ Ahzab, 33/67.

“Allâh, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harca(yıp kadınların geçimini sağla)dıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar itâ'atkâr olup, Allâh'ın kendilerini korumasına karşılık (Allâh'ın verdiği başarı ile) gizliyi korurlar (kocalarına aslâ ihânet etmezler). Hırçınlık, etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarda onlara sokulmayın, onları dövün. Eğer size itâ'at ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allâh yücedir, büyüktür.”²²

وَأِنْ تُطِيعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ

“Yeryüzünde bulunan(insan)ların çoğuna uysan, seni Allâh'ın yolundan saptırırlar. Onlar sadece zannediyorlar ve onlar sadece saçmıyorlar.”²³

وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِيعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

“Nefsini, sabah akşam, rızâsını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut (onlarla beraber bulunmağa candan sabret). Gözlerin, dünyâ hayâtının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyduğumuz keyfine uyan ve işi, hep aşırılık olan kişiye itâat etme. 201,202”²⁴

فَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا

“Kâfirlere boyun eğme ve bu Kur'ân ile onlara karşı büyük cihâd et.”²⁵

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Ey peygamber, Allah'tan kork; kâfirlere ve münâfıklara itâ'at etme. Şüphesiz Allâh bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.”²⁶

وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

²² Nisa, 4/34.

²³ En'am, 6/116.

²⁴ Kehf, 18/28.

²⁵ Furkan, 25/52.

²⁶ Ahzab, 33/1.

“Kâfirlere ve münâfıklara itâ'at etme. Onların eziyetlerine aldırma, Allah'a dayan; vekil (koruyucu) olarak Allâh yeter.”²⁷

فَلَا تُطِيعِ الْمُكَذِّبِينَ

“Öyleyse yalanlayanlara itâ'at etme.”²⁸

وَلَا تُطِيعِ كُلَّ حَافٍ مَّهِينٍ

“Sakın uyma: Yemin edip duran aşağılık,”²⁹

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ آيْمًا أَوْ كَفُورًا

“O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan hiçbir günâhkâra, yahut nânköre itâ'at etme.”³⁰

كُلًّا لَا تُطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

“Hayır, ona boyun eğme; (Rabbine) secde et ve yaklaş!”³¹

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِيعُهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Biz insana ana babasına iyilik etmeyi tavsiye ettik. Eğer onlar seni, (gerçekliği) hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa (bu hususta) onlara itâ'at etme. Dönüşünüz banadır. O zaman size yaptıklarınızı haber veririm.”³²

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِيعُهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itâ'at etme. Onlarla dünyâ(işlerin)de iyi geçin ve bana yönelen kimsenin yoluna uy. Sonra dönüşünüz banadır; (o zaman ben) size yaptıklarınızı haber vereceğim” (diye öğüt verdik).³³

²⁷ Ahzab, 33/48.

²⁸ Kalem, 68/8.

²⁹ Kalem, 68/10.

³⁰ İnsan, 76/24.

³¹ Alak, 96/19.

³² Ankebut, 29/8.

³³ Lokman, 31/15.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ

“Ey inananlar, Kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra, (onlar) sizi döndürüp kâfir yaparlar.”³⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُم عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنَقَلِبُوا خَاسِرِينَ

“Ey inananlar, eğer inkâr edenlere itâ'at ederseniz, sizi arkanıza (küfre) çevirirler, o zaman büsbütün kaybedersiniz.”³⁵

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ

"O aşırıların emrine uymayın."³⁶

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّعُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِن تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّن قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“O geride kalan göçebe Araplara de ki: "Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmağa da'vet edileceksiniz, onlarla (ya) dövüşürsünüz, yahut (onlar) müslüman olurlar. Eğer itâ'at ederseniz, Allâh size güzel bir mükâfât verir; (yok) eğer önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, size acı bir şekilde azâbeder.”³⁷

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ نُؤْمِنُوا وَلَكِن قُوَلُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِن تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

Göçebe Araplar: "İnandık" dediler. De ki: "İnanmadınız, fakat 'İslâm olduk' deyin. Henüz iman kalblerinize girmedir. Eğer Allah'a ve Elçisine itâ'at ederseniz (Allâh), yaptığınız güzel işlerden hiçbirinin sevâbını size eksik vermez. Allâh çok bağışlayan, çok esirgeyendir."³⁸

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

“De ki: "Allah'a itâ'at edin, Elçiye itâ'at edin." Eğer dönerseniz, ona gereken, kendisine yükletilen(duyurma görevini yapmak), size gereken de size

³⁴ Al-i İmran, 3/100.

³⁵ Al-i İmran, 3/149.

³⁶ Şuara, 26/151.

³⁷ Fetih, 48/16.

³⁸ Hucurat, 49/14.

yükletilen(itâ'at görevini yapmak)dır. Eğer ona itâ'at ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Elçiye düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır.”³⁹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِن أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, kalblerimizde inananlara karşı bir kin bırakma! Rabbimiz, Sen çok şefkatli çok merhametlisin!"⁴⁰

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرَهُوا مَا نَزَلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأُمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ

“Bu böyledir. Çünkü onlar, Allâh'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: "Bazı hususlarda size itâ'at edeceğiz" dediler. Oysa Allâh, onların gizlediklerini biliyor.”⁴¹

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bunlar Allâh'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Elçisine itâ'at ederse Allâh onu, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük başarı budur.”⁴²

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah'a ve Elçi'ye itâ'at ederse işte onlar, Allâh'ın ni'met verdiği peygamberler, siddikler, şehidler ve Sâlihlerle beraberdir. Onlar da ne güzel arkadaştır!”⁴³

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

“Kim(ler) Allah'a ve Resulüne itâ'at eder, Allah'tan korkar, O'(nun azâbı)ndan korunursa işte kurtuluşa erenler onlardır.”⁴⁴

يُصَلِّحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

³⁹ Nur, 24/54.

⁴⁰ Haşr, 59/11.

⁴¹ Muhammed, 47/26.

⁴² Nisa, 4/13.

⁴³ Nisa, 4/69.

⁴⁴ Nur, 24/52.

“Ki (Allâh) işlerinizi düzeltsin ve günâhlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resulüne itâ'at ederse, büyük bir başarıya ermiş olur.”⁴⁵

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا

“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve Elçisine itâ'at ederse (Allâh) onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de yüz çevirirse onu da acı bir azâba uğratar.”⁴⁶

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ
الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ

“Bilin ki, Allâh'ın Elçisi içinizdedir. Şâyet o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allâh size imanı sevdirdi ve onu sizin kalblerinizde süsledi ve size küfrü, fıska ve isyânı çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.”⁴⁷

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“İnanan erkekler ve inanan kadınlar, birbirlerinin velisidirler. İyiliği emrederler, kötülükten men'ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Elçisine itâ'at ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Allâh dâimâ üstündür, hüküm ve hikmet sâhibidir.”⁴⁸

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“Evlerinizde oturun, ilk câhiliye(çağı kadınları)nın açılıp kırıltması gibi açılıp kırıltmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resulüne itâ'at edin. Ey Ehl-i Beyt (ey peygamberin ev halkı), Allâh sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁴⁹

⁴⁵ Ahzab, 33/71.

⁴⁶ Fetih, 48/17.

⁴⁷ Hucurat, 49/7.

⁴⁸ Tevbe, 9/71.

⁴⁹ Ahzab, 33/33.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

“De ki: "Allah'a ve Elçiye itâ'at edin!" Eğer dönerlerse muhakkak ki Allâh, kâfirleri sevmez.”⁵⁰

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Allah'a ve Elçiye itâ'at edin ki, size merhamet edilsin.”⁵¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ey inananlar, Allah'a itâ'at edin, Elçiye ve sizden olan buyruk sâhibine itâ'at edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız -onu Allah'a ve Elçiye götürün. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.”⁵²

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

“Allah'a itâ'at edin, Elçi'ye itâ'at edin, (kötü şeylerden) sakının! Eğer (kabul etmez) dönerseniz, bilin ki elçimize düşen, açıkça duyurmaktır.”⁵³

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Sana ganimetlerden sorarlar; de ki: "Ganimetler, Allâh'ın ve Elçi(si)nindir. Siz, (gerçekten) inananlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itâ'at edin!”⁵⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ

“Ey inananlar, Allah'a ve Elçisine itâ'at edin, işittiğiniz halde ondan dönmeyin.”⁵⁵

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

⁵⁰ Al-i İmran, 3/32.

⁵¹ Al-i İmran, 3/132.

⁵² Nisa, 4/59.

⁵³ Maide, 5/92.

⁵⁴ Enfal, 8/1.

⁵⁵ Enfal, 8/20.

“Allah'a ve Elçisine itâ'at edin, birbirinizle çekişmeyin, yoksa korkuya kapılırsınız, devletiniz gider. Sabredin, çünkü Allâh sabredenlerle beraberdir.”⁵⁶

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي

“Önceden Hârûn, kendilerine: "Ey kavmim, andolsun siz bununla sınandınız. Rabbiniz, o çok esirgeyendir. Bana uyun, buyruğuma itâ'at edin!" demişti.”⁵⁷

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَّا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

“De ki: "Allah'a itâ'at edin, Elçiye itâ'at edin." Eğer dönerseniz, ona gereken, kendisine yükletilen(duyurma görevini yapmak), size gereken de size yükletilen(itâ'at görevini yapmak)dır. Eğer ona itâ'at ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Elçiye düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır.”⁵⁸

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Namazı kılın, zekâtı verin, Elçiye itâ'at edin ki size acınsın.”⁵⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

“Ey inananlar, Allah'a itâ'at edin, Elçi'ye itâ'at edin, işlerinizi boşa çıkarmayın.”⁶⁰

أَسْأَلُكُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيَّ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تُفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korktunuz mu? Çünkü yapmadınız. Allâh da sizi (bundan) affetti. Artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Elçisine itâ'at edin. Allâh yaptıklarınızı bilmektedir.”⁶¹

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

⁵⁶ Enfal, 8/46.

⁵⁷ Taha, 20/90.

⁵⁸ Nur, 24/54.

⁵⁹ Nur, 24/56.

⁶⁰ Muhammed, 47/33.

⁶¹ Mucadile, 58/13.

“Allah'a itâ'at edin, Elçiye itâ'at edin. Eğer dönerseniz (bilin ki) Elçimize düşen, açıkça duyurmaktır.”⁶²

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Öyle ise gücünüz yettiği kadar Allâh'tan korkun, (O'nun öğütlerini) dinleyin, (O'na) itâ'at edin ve kendi iyiliğinize olarak (mallarınızı Allâh uğrunda) harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, başarıya erenlerdir.”⁶³

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَالْإِنجِيلِ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"(Ben), Benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak ve size harâm kılınan bazı şeyleri size helâl yapayım diye gönderildim. Size Rabbinizden bir mu'cize getirdim, Allah'tan korkun, bana itâ'at edin!"⁶⁴

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁶⁵

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"Öyle ise Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁶⁶

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabbine âittir."⁶⁷

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁶⁸

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁶⁹

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

⁶² Teğabun, 64/12.

⁶³ Teğabun, 64/16.

⁶⁴ Al-i İmran, 3/50.

⁶⁵ Şuara, 26/108.

⁶⁶ Şuara, 26/110.

⁶⁷ Şuara, 26/127.

⁶⁸ Şuara, 26/131.

⁶⁹ Şuara, 26/144.

"Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁷⁰

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁷¹

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

"Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁷²

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

“İsâ açık kanıtlar getirince dedi ki: "Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için (geldim), Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin."⁷³

أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا

"Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun, bana da itâ'at edin."⁷⁴

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا

“Biz hiçbir elçiyi, Allâh'ın izniyle itâ'at edilmekten başka bir amaçla göndermedik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Allah'tan, günâhlarını bağışlamasını isteseler ve Elçi de onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allâh'ı affedici, merhametli bulurlardı.”⁷⁵

وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ النَّازِقَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينٍ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ

“Onları yaklaşan güne karşı uyar. Zira (o gün) yürekler, (korkudan âdetâ yerinden sökülüp) gırtlaklara dayanmıştır; (kederlerini) yutkunur dururlar. Zâlimlerin ne bir dostu, ne de sözü tutulur bir aracıları yoktur.”⁷⁶

⁷⁰ Şuara, 26/150.

⁷¹ Şuara, 26/163.

⁷² Şuara, 26/179.

⁷³ Zuhruf, 43/63.

⁷⁴ Nuh, 71/3.

⁷⁵ Nisa, 4/64.

⁷⁶ Mümin, 40/18.

إِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

“Safâ ile Merve Allâh'ın nişanlarındandır. Kim Ev'i hacceder, ya da umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günâh yoktur. Kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa bilsin ki, Allâh karşılığını verir, (yaptığını) bilir.”⁷⁷

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar). Oruca (güç) dayananların fidye vermesi, bir yoksulu doyurması lâzımdır. Bununla beraber gönül isteğiyle kim bir iyilik yapar(oruç tutar)sa o, kendisi için iyidir. Bilirseniz oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır.”⁷⁸

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

“Onda açık açık deliller, İbrâhim'in Makâmı vardır. Ona giren, güvene erer. Yoluna gücü yeten herkesin, o Ev'e gi(dip haccet)mesi, insanlar üzerinde Allâh'ın bir hakkıdır. Kim nankörlük ederse şüphesiz Allâh, bütün âlemlerden zengindir.”⁷⁹

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكَ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Sana harâm ayında savaşmaktan soruyorlar. De ki: "Onda savaş, büyük bir günâhtır. Fakat Allâh yoluna engel olmak, Allah'a ve Mescid-i Harâm'a karşı nankörlük etmek, halkını ondan (Mekke'den) sürüp çıkarmak, Allâh yanında daha büyük bir günâhtır. Fitne (baskı yapmak, adam) öldürmekten daha büyük(bir günâh)tır". Onlar yapabilseler sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün

⁷⁷ Bakara, 2/158.

⁷⁸ Bakara, 2/184.

⁷⁹ Al-i İmran, 3/97.

yaptıkları dünyâda da, âhirette de boşa çıkmıştır ve onlar, ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.”⁸⁰

فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا

“Artık (Ye'cûc Me'cûc) onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.”⁸¹

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ

“Dilesek kılıklarını değiştirip onları oldukları yerde dondururduk, ne ileri gidebilir, ne geri dönebilirlerdi.”⁸²

فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ

“(Yurtlarında çöküverdiler) Ne kalkabildiler, ne de (bu duruma) engel olabildiler.”⁸³

وَإِنْ كَانَ كِبَرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse, haydi (yapabilirsen) yerin içine (inebileceğin) bir delik, ya da göğe (çıkabileceğin) bir merdiven ara ki onlara bir mu'cize getiresin! Allâh, dileyseydi, elbette onları hidâyet üzerinde toplardı, o halde câhillerden olma!”⁸⁴

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَآكُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أَنِيبُ

"Ey kavmim, dedi, bakın, ya ben Rabbinden bir kanıt üzerinde isem ve (O), bana kendinden güzel bir rızık vermişse? Ben size menettiğim şeylerde size aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiği kadar düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allâh(ın yardımı) ile. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim!"⁸⁵

⁸⁰ Bakara, 2/217.

⁸¹ Kehf, 18/97.

⁸² Yasin, 36/67.

⁸³ Zariyat, 51/45.

⁸⁴ En'am, 6/35.

⁸⁵ Hud, 11/88.

وَاسْتَفْرَزْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ
وَالْأَوْلَادِ وَعَدْتُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

"Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat; atlıların ve yayalarının onların üzerine yaygarayı bas; mallarda ve evlâdlarda onlara ortak ol; onlara (çeşitli) va'dler yap (va'dlerinle onları oyala); şeytân, onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez-".⁸⁶

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ
دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihâd için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla Allâh'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allâh'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allâh yolunda ne harcarsanız tam olarak size ödenir, hiç haksızlığa uğratılmazsınız."⁸⁷

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın!"⁸⁸

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ

"Yoksa, "O'nu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse siz de onun benzeri on uydurulmuş sûre getirin; eğer doğru iseniz Allah'tan başka, çağırabildiklerinizi de (yardıma) çağırın (da bunu yapın)!"⁸⁹

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَفْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُتُوا لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا
بِسُلْطَانٍ

⁸⁶ İsra, 17/64.

⁸⁷ Enfal, 8/60.

⁸⁸ Yunus, 10/38.

⁸⁹ Hud, 11/13.

“Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin bucaklarından geçip gitmeğe gücünüz yeterse geçin gidin. Ancak kudretle geçebilirsiniz.”⁹⁰

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Öyle ise gücünüz yettiği kadar Allâh'tan korkun, (O'nun öğütlerini) dinleyin, (O'na) itâ'at edin ve kendi iyiliğinize olarak (mallarınızı Allâh uğrunda) harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, başarıya erenlerdir.”⁹¹

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّعْيَةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“Yakın bir dünyâ menfaati ve orta bir yolculuk olsaydı (savaşa katılmayan o münafıklar), elbette sana tâbi olurlardı. Fakat güç aşılacak mesafe, kendilerine uzak geldi. Bir de "Gücümüz yetseydi, sizinle beraber çıkardık!" diye Allah'a yemin edecekler. Boşuna kendilerini mahvediyorlar. Allâh, onların yalancı olduklarını biliyor.”⁹²

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا

“Artık (Ye'cûc Me'cûc) onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.”⁹³

قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا

“İşte, dedi bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemeğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim.”⁹⁴

أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا

⁹⁰ Rahman, 55/33.

⁹¹ Teğabun, 64/16.

⁹² Tevbe, 9/42.

⁹³ Kehf, 18/97.

⁹⁴ Kehf, 18/78.

"Yahut suyu dibe çekilir de bir daha su arayamazsın."⁹⁵

قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

“(O da): "Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın" dedi.”⁹⁶

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

“(O kul): "Ben sana, sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın, dememiş miydim? dedi.”⁹⁷

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

“(O kul): "Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın demedim mi?" dedi.”⁹⁸

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ne kadar istesenez de kadınlar arasında (tam) adâlet yapamazsınız. Öyle ise (birine) tamamen yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, sakınırsanız, Allâh bağışlayandır, esirgeyendir.”⁹⁹

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِم مِّنكُمْ نُدِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا

“Bu kez hitap, bunlara tanrı diye tapanlara yönelir.) İşte (tanrı) dedikleriniz de sizi yalanladılar. Artık ne (azâbı geri) çevirmeğe gücünüz yeter, ne de (kendinize) bir yardım bulabilirsiniz! Sizden kim zulmederse ona büyük bir azâb taddırırız.”¹⁰⁰

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِيعَ عَلَيْهِ صَبْرًا

⁹⁵ Kehf, 18/41.

⁹⁶ Kehf, 18/67.

⁹⁷ Kehf, 18/75.

⁹⁸ Kehf, 18/72.

⁹⁹ Nisa, 4/129.

¹⁰⁰ Furkan, 25/19.

"Duvar ise şehirde iki yetim çocuğun idi. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki onlar (büyüyüp) güçlü çağlarına ersinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarınsınlar. Bunları, ben kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."¹⁰¹

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

"İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeğe gücü yetmeyen kimse, elleriniz altında bulunan inanmış genç kızlarınız(olan câriyeleriniz)den alsın."¹⁰²

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"Buna imkân bulamayan, temaslarından önce aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurmalıdır. Allah'a ve Elçisine inanmanız (onların sözlerini doğrulamanız) için bu hükümler konmuştur. Bunlar, Allâh'ın sınırlarıdır (bu sınırları tanımayan) kâfirler için acı bir azâb vardır."¹⁰³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَى أَجْلِ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَأَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ

"Ey inananlar, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda bir yazıcı, adâletle yazsın. Yazıcı, Allâh'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın; borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan korksun, borcundan hiçbir şeyi eksik etmesin. Eğer borçlu olan kimse akli ermez, yahut zayıf, ya da kendisi yazdıramayacak durumda ise velisi onu adâletle yazdırsın."¹⁰⁴

¹⁰¹ Kehf, 18/82.

¹⁰² Nisa, 4/25.

¹⁰³ Mucadile, 58/4.

¹⁰⁴ Bakara, 2/282.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ أَتُفَوِّئُونَ اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Havârilere demişlerdi ki: "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi? (İsa): "İnanıyorsanız Allah'tan korkun!" dedi.”¹⁰⁵

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْقَاقًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“(Sadakalar) şu fakirlere mahsustur ki, Allâh yolunda kapanıp kalmışlardır. Yeryüzünde gezip dolaşamazlar. Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin sanır. Onları simâlarından (yüzlerinden) tanır. Yüzsüzlük edip insanlardan istemezler. Yaptığınız her hayrı Allâh bilir.”¹⁰⁶

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا

“Yalnız hiçbir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan, gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç.”¹⁰⁷

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ

“(O putlar), ne onlara bir yardım edebilirler, ne de kendilerine yardım ederler?”¹⁰⁸

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ

“O'ndan başka yalvardıklarınız ise, ne size yardım edebilirler, ne de kendilerine yardım ederler.”¹⁰⁹

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ

¹⁰⁵ Maide, 5/112.

¹⁰⁶ Bakara, 2/273.

¹⁰⁷ Nisa, 4/98.

¹⁰⁸ A'raf, 7/192.

¹⁰⁹ A'raf, 7/197.

“Onlar dünyâda Allâh'ı âciz bırakacak değillerdir. Ve onların Allah'tan başka dostları da yoktur. Onlar için azâb kat kat yapılır. Çünkü (gerçeği) işitmeğe tahammül edemezlerdi ve (onu) görmezlerdi.”¹¹⁰

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا
يَسْتَطِيعُونَ

“Allah'tan başka, göklerden ve yerden kendileri için hiçbir rızık veremeyecek ve bunu asla yapamayacak olan şeylere mi tapıyorlar?”¹¹¹

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا

“Bak, nasıl misaller verdiler (seni şâ'ire, büyücüye, kâhine ve mecnuna benzettiler) de şaşkınlara. Artık bir daha yolu bulamazlar.”¹¹²

الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا

“Onlar ki beni anmağa karşı gözleri perde içinde idi ve (Kur'ân'ı) dinlemeğe tahammül edemezlerdi.”¹¹³

بَلْ تَأْتِيهِمْ بَعَثَةٌ فَبَتَّوهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ

“Doğrusu o, onlara ansızın gelecek, onları şaşkırtacak, ne onu reddedebilecekler, ne de kendilerine süre verilecek.”¹¹⁴

أَمْ لَهُم آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا يُصْحَبُونَ

“Yoksa onları, bize karşı koruyacak tanrıları mı var? Onlar, ne kendilerine yardım edebilirler, ne de bizim tarafımızdan onlara sâhip çıkılır.”¹¹⁵

¹¹⁰ Hud, 11/20.

¹¹¹ Nahl, 16/73.

¹¹² İsra, 17/48.

¹¹³ Kehf, 18/101.

¹¹⁴ Enbiya, 21/40.

¹¹⁵ Enbiya, 21/43.

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا

“Bak, senin için nasıl benzetmeler yaptılar da saptılar. Artık bir daha yolu bulamazlar.”¹¹⁶

وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ

“Bu, onlara yaraşmaz ve zaten yapamazlar da.”¹¹⁷

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

“Artık ne bir tavsiye yapabilirler, ne de âilelerine dönebilirler.”¹¹⁸

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ

“(O tanrılar) Kendilerine yardım edemezler. Tersine kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir (Onları korumaktadırlar).”¹¹⁹

يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

“Bacaktan açılacağı (paçanın sıvanacağı, işlerin güçleşeceği) ve secdeye da'vet edilecekleri gün (secde) edemezler.”¹²⁰

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبِغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

“Allâh'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.”¹²¹

قُلْ أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يَتَقَبَّلَ مِنكُم مِّنْكُمْ إِنكُم كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ

“De ki: “İster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin: sizden kabul edilmeyecektir. Çünkü siz yoldan çıkan bir kavimsiniz!”¹²²

¹¹⁶ Furkan, 25/9.

¹¹⁷ Şuara, 26/211.

¹¹⁸ Yasin, 36/50.

¹¹⁹ Yasin, 36/75.

¹²⁰ Kalem, 68/42.

¹²¹ Al-i İmran, 3/83.

¹²² Tevbe, 9/53.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

“Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez Allh'a secde ederler. Gölgeleleri de sabah akşam (uzanıp kısalarak O'na secde etmektedirler).”¹²³

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Sonra duman (gaz) halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: "İsteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin" dedi. "İsteyerek (buyruğuna) geldik." dediler.”¹²⁴

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ
فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ فَوَقَّلَ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلاً

“"Peki", derler, ama yanından çıkınca içlerinden birtakımı senin söylemiş olduğunun tersini kurar. Allâh, onların geceleyin ne düşünüp kurduklarını yazmaktadır. Sen onlara aldırma, Allah'a dayan. (Sana) vekil olarak Allâh yeter.”¹²⁵

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجْنَ قُلْ لَأُنْفِسِمُوا طَاعَةً مَّعْرُوفَةً إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ

“Yeminlerinin var gücüyle Allah'a yemin ettiler: Eğer sen onlara emredersen (savaşa) çıkacaklar diye. De ki: "Yemin etmeyin. (Sizden istenen, yalan yere yemin etmek değil), güzel itâ'at etmektir. Şüphesiz Allâh, yaptıklarınızı haber almaktadır”.”¹²⁶

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ

“Onlara düşen, itâ'at etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddiye bindiği zaman Allah'a verdikleri söze sadık kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu.”¹²⁷

¹²³ Ra'd, 13/15.

¹²⁴ Fussilet, 41/11.

¹²⁵ Nisa, 4/81.

¹²⁶ Nur, 24/53.

¹²⁷ Muhammed, 47/21.

مُطَاعٌ تَمَّ أَمِينٌ

“Orada (kendisine) itâ'at edilen, güvenilirlerdir.”¹²⁸

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Sadakalar hususunda gönülden veren mü'minleri çekiştiren ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlarla alay edenler yok mu, Allâh onlarla alay etmiştir. Onlar için acı bir azâb vardır.”¹²⁹

2.3. İTAAT SÖZCÜĞÜNÜN ANLAM TAHLİLİ

2.3.1. LÜGAT ANLAMI

اطاع kökünden türeyen طوع mezt fiili ve türevleri Arap dili sözlüklerinde tespit ettiğim kadarıyla şu anlamlarda kullanılmıştır.

1- İsteyerek ve hoşlanarak yapmak: (الطوع)

Zıddı الكره hoşlanmadan ve istemeden yapmaktır.¹³⁰

“İstesen de istemesen de yapmak zorundasın” لتفعلنه طوعا وكرها

“Falanca zorlanmadan isteyerek geldi” وجاء فلان طاعيا مكرها

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik» dediler.”¹³²

¹²⁸ Tekvir, 81/21.

¹²⁹ Tevbe, 9/79.

¹³⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, III, 103; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII, 219.

¹³¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII, 219.

¹³² Fussilet, 41/11.

2- Boyun Eğmek: (انقاد - اطاع)¹³³

“Mer’a geniş olduğundan yayılmaya imkan verdi”¹³⁴ Bu cümleden اطاع fiili mer’anın otlamak için boyun eğdiğini bildiriyor.

اطاع الشجرة : Ağaç meyvesini verdi, devşirilmeye imkan verdi.”

فرس طوع العنان : “Yumuşak huylu kolay idare edilebilir bir at”¹³⁵

اطاع التمر : “Hurma meyvesini verdi”¹³⁶

فرس طيع : “Yumuşak başlı at, boyun eğen at”¹³⁷

Bu cümlelerde اطاع daha çok, karşı çıkma imkanı olmayan; hayvan, bitki ve diğer varlıklar için boyun eğdi anlamında kullanılmıştır.

“Boyun eğme” anlamında kullanılan اطاع nin Arapça karşılığı انقاد kelimesidir. Dolayısıyla اطاع de انقاد gibi harfi cerle muteaddi olur.

اطاع fiili : “Ona boyun eğerek itaat etti.”¹³⁸ وقد اطاع له يطيع اذا انقاد له normalde kendi başına harfi cerre lüzum olmadan muteaddi olur.

Arapça - Türkçe sözlüklerde de اطاع kelimesine boyun eğmek, yumuşamak anlamı verilmiştir.¹³⁹

3- Görüşüne Katılmak, kabul etmek, onaylamak: (وافق طوع)

طوع, tıpkı وافق gibidir. “Görüşüne katıldı, uydu, kabul etti, muvafakat etti manasına da gelir.”¹⁴⁰

طوعت المرأة زوجها طواعية : “Kadın kocasının görüşüne katıldı.”¹⁴¹

¹³³ el-Ezheri, *a.g.e.*, III,103. İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII, 219; el-Feyyûmî, *a.g.e.*, II, 149.

¹³⁴ *a.g.e.*, III, 103.

¹³⁵ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, III, 62.

¹³⁶ İbn. Manzûr, *a.g.e.*, VIII, 220.

¹³⁷ İbn. Dûreyd, *a.g.e.*, II, 198.

¹³⁸ İbn Manzûr. *a.g.e.*, VIII, 219.

¹³⁹ Mevlüt Sarı, *El-Mevârîd, Arapça-Türkçe lügat*, İstanbul 1982, 945; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe sözlük* İstanbul 1995, 532 .

¹⁴⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, III,104; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII, 220.

¹⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII, 219.

”¹⁴²“Görüşüne katılınca itaat etmiş olur.”

4- Gönüllü olarak uymak, (tâbî olmak) : (تابع اطاع)

اطاع fiilinin lügatta geldiği manalardan biri de “tabi olma” anlamıdır. Örneğin Araplar şöyle derler:

”¹⁴³“Dili ona uymuyor”

اطاع fiilinin lügatta geldiği manalardan biri de “tabi olma” anlamıdır. Örneğin Araplar şöyle derler: “Onun sözüne göre giderse (uyarsa), ona itaat etmiş olur.”¹⁴⁴

5- Teşvik etmek, kolaylaştırmak, cesaretlendirmek: (سمع شجع طوع)

اطاع fiilinin türevlerinden biri طوع babından gelen طوع dir.

طوع : “Nefsi ona uydu veya cesaretlendirdi yahut müsamaha gösterdi yahut da kolaylaştırdı veya boyun eğdirdi anlamındadır.”¹⁴⁵

طوع : “Nefsi ona kardeşini öldürmede yardım etti, teşvik etti.”

6- Farz Olmayı üstlenmek, nafilâ ibadet etmek yapmak, gönüllü olarak iyilik yapmak: (تتفل تطوع)

Firuzâbadî, “Her hayrın nafilâsı gönüllü olanıdır”¹⁴⁶ demiştir. Buna göre itaatın gönüllü olması gerekir ve gönüllülük esastır.

طوع : “Kim isteyerek bir hayır yaparsa, o kendisi için yapmıştır.”¹⁴⁷ Farzlar dışında yapılan nafilâ ibadetler için kullanılır.¹⁴⁸

7- Güç yetirmek: (استطاعة)

İstitâa: Bu kelime mana olarak استطاعة kelimesinden biraz daha aşağıdadır. İstitâa, bir işi yapabilme gücünün olmasıdır. Muhakkiklere göre istitâa; insan için, dilediği yeni bir işi yapmasının mümkün olması anlamında kullanılan bir isimdir. Bu “güç” de dört şey olur :

1- İş yapacak kişi için hususi bir bünye

¹⁴² a.g.e., VIII, 219.

¹⁴³ a.g.e., VIII, 220.

¹⁴⁴ el-Ezherî, a.g.e., 304.

¹⁴⁵ a.g.e., III, 105; İsfehânî, a.g.e., 530.

¹⁴⁶ Firuzâbadî, a.g.e., III, 62; İsfehânî, a.g.e., 310.

¹⁴⁷ İsfehânî, a.g.e., 530.

¹⁴⁸ el-Ezherî, a.g.e., III, 104.

2- İşi tasavvur etme

3- İşe tesir edecek uygun bir madde

4- Eğer iş “yazma” gibi ikinci bir aleti gerektiriyorsa, (gerekli) alettir. Çünkü; yazı yazmak isteyen kişi, bir şey yazabilmek için yukarda sayılan dört şeye muhtaçtır. Bu dört unsurdan hareketle eğer bir insan, bu dört hasletten birini veya bir kaçını kaybederse o kişi için “yazı yazmaya güç yetiremez, yazı yazamaz” denir. İstitâa kelimesinin zıddı acz dır.”Acz” ise bu dört hasletten bir veya daha fazlası kendisinde olmayan kişi için geçerlidir. Her ne zaman bu dört hasletin hepsi de kendisinde olursa o kişi “mustati” (المستطيع) bu hasletleri kaybederse de aciz olur. Eğer bu hasletlerin bir kısmı kendisinde bulunup bir kısmı bulunmazsa, o kişi bir yönden aciz, bir yönden de mustati sayılır. Aciz sayılması evlâdır. İstitâa ise, kudretten (güçten) daha özel şeydir.¹⁴⁹

Taat ile et-Tav ‘ aynıdır. Fakat “Taat” genellikle emredilen bir şeyi “kabul etme” veya resmî bir daveti kabul etme anlamındadır.¹⁵⁰ Taat kelimesinin bu tür anlamlarına Kur’ân-ı Kerîm’den şu örnekleri verebiliriz.

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ

“Peki (Hayhay, baş üstüne) derler”¹⁵¹

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ

(Onların vazifesi) itaat ve güzel söz söylemektir.”¹⁵²

Türkçe sözlüklerde itaat

Şemsettin Sami’nin (Ö. 1904) Osmanlıca lügatinde itaat sözcüğü şöyle tanımlanır: “İtaat söz dinleme, alınan emre göre hareket etme, boyun eğme, tabii olma; itaatin zıddı itaatsizlik, serkeşlik, muhalefet denilir.. Arz-ı itaat, serkeşlikten dönüp muti olmak; “eşkıya arz-ı itaat ettiler”¹⁵³

Ferit Devellioğlu’nun (Ö.1985) Osmanlıca-Türkçe Lügat’inde sözcüğün karşılığı şöyle verilmiştir. “Taat: Tanrı buyruğuna uyma, tapım (ibadet) demektir.

¹⁴⁹ el-İsfehâni, *a.g.e.*, s.530; Zebidî, *a.g.e.*, , XXI, 463-464.

¹⁵⁰ *a.g.e.*, s.529.

¹⁵¹ Nisa, 4/81

¹⁵² Muhammed 47/21.

¹⁵³ Şemsettin Sami, *Kâmusü Türkî*, İstanbul, I, H. 1317, 125.

Mutasavvıflar bunu İhlas (Tanrıya gönülden bağlanma) ile bir tutarlar. İtaat: Boyun eğme, dinleme, alınan emre göre davranma.”¹⁵⁴

Orhan Hançerlioğlu'nun, (Ö.1991) İslam İnançları Sözlüğü'ndeki itaat maddesi de şöyledir:

“İtaat: Alınan buyruğa göre davranma. İslam dini bir itaat dinidir. İtikat (inanma) en büyük itaattir. Tanrıya itaatten, ana babaya itaate kadar bu konu Kur'an ve hadislerde özellikle belirtilmiştir. Örneğin Buhari'nin Hz. Ayşe'den naklettiği bir hadisinde Hz. Muhammed şöyle der: - Kim yüce Allah'a itaat ve ibadet için adak yapmışsa bunu hemen yerine getirsin.- Enes'in anlattığı bir başka hadiste de şöyle demektedir: - Başı kara üzüm gibi bir Habeşli bile size amir olursa ona mutlaka itaat edin.”¹⁵⁵ Buna göre itaat politik bir içerik de kazanmıştır.

Mehmet Doğan ise şöyle tanımlamıştır. “İtaat: alınan emre uyma, söz dinleme, baş eğme, inkıyat.”¹⁵⁶ tır.

Meydan Larouse da; “İtaat: Buyruğa uyma, boyun eğme, söz dinleme”¹⁵⁷ olarak tanımlamıştır.

2.3.2. İSTILAHTA İTAAT

İstilahatta itaat, - emirde vacip ya da mendup, nehiyde haram ya da mekruh farkı gözetmeksizin-¹⁵⁸ “emredilene yapmak nehyedilenden kaçınmak”¹⁵⁹ olarak tarif edilmiştir. İsyanın zıddı demektir. Mutezile ye göre itaat, “iradeye muvafakat etmek.” Ehl-i sünnete göre ise; “ emre muvafakat etmek”tir.¹⁶⁰

Gerçek anlamda itaat, emretme hak ve yetkisine sahip olan birinin emrine, isteyerek veya istemeyerek muhatabın uymasıdır.

¹⁵⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara, 1962, 560.

¹⁵⁵ Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul, 1984, 213.

¹⁵⁶ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, 1982,486.

¹⁵⁷ *Meydan Larouse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, İstanbul, IV, 1971, 577.

¹⁵⁸ Tehanevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilahati'l-Funûn Ve'l-ulum*, (Thk.: Ali Dahraç), II, Beyrut, 1996, 1123.

¹⁵⁹ Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sahl, *Usulu's – Serahsi*, I, İstanbul, 1990, 111.

¹⁶⁰ Cürçani, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Târifât*, Beyrut, 1996, 186.

2.4. KUR'AN-I KERİM'DE İTAATİN KULLANIM ALANLARI

İtaat ve türevleri Kur'an'da yüz yirmi dokuz yerde geçmektedir. Bunlardan kırk iki tanesi ا س ت “elif – sin - te) eklenerek (استطاع) ve türevleri şeklinde “güç yetirme” anlamındadır. Seksen yedi tanesi ise itaat sözcüğünün diğer türevleridir.¹⁶¹

Kur'an-ı Kerim'de, itaat sözcüğü yetmiş dokuz ayette, seksen bir defa geçmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla şu altı anlamda kullanılmıştır. Bu anlamların bir kısmı lügavidir. Bir kısmı da terminolojik olup Kur'an'ın kendi evreninde yeni kazanılan anlamlardır. Bu terminolojik anlamlarda da lügat anlamlarına olan yakınlıkları açıkça görülmektedir. Bu anlamlar şunlardır:

- 1-Boyun Eğmek
- 2-İsteyerek yapmak
- 3-Gönülden uymak, gönülden bağlanmak
- 4-Kabul etmek
- 5-Söz tutmak, söz dinlemek
- 6-Nafile ibadet etmek

Bunları sırasıyla inceleyeceğiz;

1- Kur'an'da itaat sözcüğünün “Boyun eğmek” anlamındaki kullanımı:

Kur'an'da itaat, boyun eğmek manasında iki ayette geçmektedir.

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

”Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a” güvenip dayan, vekîl ve destek olarak Allah yeter.¹⁶²

Kafir ve münafıklar, Hz. Peygambere ve Müslümanlara kötülük, işkence ve eziyet etmekteydiler. Müslümanların, eziyet ve tehditlere boyun eğmeyip, onların söylediklerini yapmamaları için bu ayet, inananlara destek olmaktadır. Müslümanlar, kafir ve münafıkların eziyetlerinden korkarak, dediklerini yapsalar da çaresizce

¹⁶¹ Abdülhakî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l Mufehresu li-Elfâzi'l Kur'âni'l- Kerim*, İstanbul, 1990, 429, 430, 431.

¹⁶² Azhab 33/48.

boyun eğmiş olacaktı. Bu yüzden ayette Müslümanlara, onlara boyun eğme, eziyetlerine aldırma, Allah'a güvenip dayan vekil ve destek olarak, Allah yeter. Buyrulmaktadır.¹⁶³

Kimi müfessirlere göre bu ayet Hz. Peygambere destek için inmiştir. Ahzap savaşında geri dönmek için izin isteyen münafıklar için yüce Allah onların isteklerine boyun eğme emrini vermiştir.¹⁶⁴

كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ. 2

“Hayır; ona boyun eğme (Rabbine) Secde et ve yaklaş.”¹⁶⁵

Hz Peygamber namaz kılarken, Ebû Cehil ona engel olmak ister. Bunun üzerine bu ayet nazil olur.¹⁶⁶ Hz Peygamber Ebû Cehil'in tehditlerine aldırış etmez ve namazını tamamlar. Bu nedenle ayette, “Hayır! Ona boyun eğme Allah'a secde et ve yaklaş” buyrulmuştur. Hz peygamber de onun tehditlerine aldırış etmeyerek namazını kılmıştır.¹⁶⁷

2- Kur'an'da itaatin “İsteyerek yapmak” anlamındaki kullanımı:

Kur'an'da 'itaat' sözcüğü “isteyerek, hoşlanarak yapmak” anlamı, dört ayette bulunmaktadır.

Âl-i İmran 83 ve Ra'd 15. ayetlerde طَوْعًا وَكَرْهًا şeklinde, Tevbe 53 ve Fussilet 11. ayetlerde de طَوْعًا أَوْ كَرْهًا şeklinde geçen itaat, “isteyerek ve istemeyerek” manasındadır.

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ. 1

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik» dediler.”¹⁶⁸

Evrende var olan bütün varlıklar, ister istemez Allah'a teslim olmuşlardır. Sünnetullah bunu gerekli kılmaktadır.

¹⁶³ Taberi, Muhammet b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili aya'l-Kur'an*, XII. Beyrut, 1988. 18, Zemahşeri Muhammet b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil. III. Beyrut, ts, 267.

¹⁶⁴ İbn Aşur, Muhammed b. Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XI. Tunus ts. 58.

¹⁶⁵ Âlak, 96/19.

¹⁶⁶ Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân an Te'vili Kur'ân*, VI, 195.

¹⁶⁷ Nesefî, Abdullah b. Ahmed, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil, IV. İstanbul, 1984. 379; el-Beğavi, Muhammet b. Hüseyin, *Maalimut-Tenzil fi't-Tefsir ve't-Te'vil*, V, Beyrut, 1985, 601; Seyyid Kutup, *Fizilâli'l-Kur'an*, VI, Beyrüt, 1986, 3943.

¹⁶⁸ Fussilet, 41/11.

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِنْكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ. 2.

“De ki: İster gönüllü verin ister gönülsüz, sizden (sadaka) asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz yoldan çıkan bir topluluk oldunuz.”¹⁶⁹

Bu ayet ile ilgili çoğu müfessir “ister istemez”, gönüllü gönülsüz infak etmeyi kast etmişlerdir.¹⁷⁰

Bu ayetlerde طَوْعًا isteyerek, gönüllü olarak anlamında, كَرْهًا ise istemeyerek, gönülsüz anlamında kullanılmaktadır. Bu iki kelime anlam olarak birbirinin zıttıdır. Böylece itaat sözcüğünün gönüllü olarak, isteyerek yapmak manası daha açık olarak görülmektedir.

3- Kur'an'da itaat sözcüğünün “Gönülden uymak, gönülden bağlanmak” anlamındaki kullanımı:

Kur'an'da itaat sözcüğü en çok uyma ve tabii olma anlamında kullanılır. 55 ayette uyma anlamı belirgince öne çıkmaktadır. Bunlardan 35 yerde ise gönülden, seve seve, kendi isteğiyle uymak manası, 20'sinde ise sadece uymak manası ön plana çıkmaktadır.

Gönülden uymak manasındaki ayetler şunlardır:¹⁷¹

1. تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bunlar, Allah'ın (koyduğu) sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kurtuluş budur.”¹⁷²

Bu ayet miras hukuku ile ilgilidir. Kim ki bunun taksiminde Allah'ın hududuna seve seve uyarsa onun için büyük bir mükâfat vardır.¹⁷³

Şuara Suresi'ndeki sekiz ayette aynı cümle tekrarlanır:

¹⁶⁹ Tevbe, 9/53.

¹⁷⁰ Taberi *a.g.e.*, VI, 152; Kutup *a.g.e.*, III, 1665

¹⁷¹ 3/32, 50, 132; 4/13, 59,69, 80; 5/92; 8/1, 20, 46; 9/71; 24/52, 53, 54, 56; 33/33, 66,71; 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179; 43/63; 47/33; 48/16, 17; 49/14; 58/31; 64/12; 71/3.

¹⁷² Nisa, 4/13.

¹⁷³ İbn Kesir, İbadü'd-Din Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, II, Beyrut, 1999, 476; İbn Aşur, *a.g.e.*, III, 268.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا.

“Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin”¹⁷⁴

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ
أَوْلِيَاءَ سَيَرَحْمَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir.”¹⁷⁵

Bundan önceki ayetlere baktığımızda münafıkların durumu anlatılıyor. Bunlar, inançları ve hayat tarzları itibariyle Allah'a isyanı ilke edinmiş insanlar olarak göze çarparlar. Bu ayetlerde ise müminlerin nitelikleri sayılmaktadır. Bunların nitelikleri münafıkların niteliklerine terstir. Müminler bu niteliklere iman gereği olarak, gönülden ve kendi istekleriyle sahip olurlar. O halde itaat kelimesi gönülden uyma anlamında kullanılmıştır. Çünkü bu ayetin sonunda onlara Allah'ın rahmet edeceği bildirilir. Allah'ın rahmet edeceği kimseler ancak ona gönülden uyanlar olmalıdır.¹⁷⁶

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”¹⁷⁷

Bu ayetlerde itaatin karşılığında büyük mükâfat öngörülmüştür. Öyleyse itaat, Allah'ın ve Resulu'nün sözlerine gönülden bağlanarak kendi isteğiyle uymak anlamındadır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Şuara, 26/108.

¹⁷⁵ Tevbe, 9/71.

¹⁷⁶ Ebu Suud, Muhammed b. Muhammed, *İrşadi'l Akli Selim ila Mezaye'l-Kur'anil-Kerim*, IV, Beyrut, ts. 82; İbn Aşur, *a.g.e.*, X, 262.

¹⁷⁷ Nisa, 4/69.

¹⁷⁸ Taberi, *a.g.e.*, IV, 162; İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 682.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۚ

”Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin. Yüz çevirirseniz bilin ki, elçimize düşen apaçık bir duyurmadır.”¹⁷⁹

İtaatin karşıtı “Tevella” kelimesi kullanılmıştır. O halde itaat emirlere ve yasaklara seve seve uyma anlamındadır.¹⁸⁰

İtaat'in “uymak” anlamında kullanıldığı yerler.¹⁸¹

1. وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبَ إِلَيْكُمْ إِلِيمَانٍ وَزَيَّعَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ

“Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, Fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.”¹⁸²

Zemahşeri (Ö. 538/1144) Bu ayette itaat kelimesi uymaktan başka bir şey değildir.¹⁸³

2. وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”¹⁸⁴

Anne-baba şirk koşma noktasında evlatlarını davet ettikleri zaman onlara uymamak gerekir. Onlara karşı iyilik noktasında ihmalkar davranmamak gereklidir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Teğabun, 64/12.

¹⁸⁰ Taberi, *a.g.e.*, XIV. 124.

¹⁸¹ 3/100,149; 4/64; 5/30; 6/116,121; 18/28; 23/34; 25/52; 29/8; 31/15; 33/1,67; 43/54; 47/26; 49/7; 59/11; 68/8,10; 76/24;

¹⁸² Hucurat 49/7

¹⁸³ Zemahşeri, *a.g.e.*, III. 560.

¹⁸⁴ Lokman 31/15.

¹⁸⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, III. 582.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ³

“Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir guruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevk ederler.”¹⁸⁶

Bu ayette, itaat uyumak anlamında kullanılmaktadır.¹⁸⁷

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا⁴

“Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret; onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre boyun eğme.”¹⁸⁸

Bu ayetin Ebu Cehil hakkında nazil olduğu söylenir. Hz. Muhammed’in namazına engellemeye çalıştığı bir dönemde Allah ona uyma emrini vermiştir.¹⁸⁹ Kimilerine göre günahkârlık ve nankörlüğe davet eden kişilerin sözlerine uymamak gereklidir.¹⁹⁰

4- Kur’an’da itaat sözcüğünün “Kabul etmek” anlamındaki kullanımı:

Kur’an’da itaat sözcüğü dokuz ayette “kabul etmek” anlamında kullanılmaktadır.¹⁹¹

1. آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. «Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır» dediler.”¹⁹²

Bu ayette سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا Allah’ın ve Resulü’nün sözlerini işittik ve bu sözleri, gönülden inanarak kabul ettik, manasındadır. Ayetin konusu imandır. İman da ancak

¹⁸⁶ Al-i İmran, 3/100.

¹⁸⁷ Taberi, a.g.e., III, 24.

¹⁸⁸ İnsan, 76/24.

¹⁸⁹ Taberi, a.g.e., XIV, 224.

¹⁹⁰ İbn Aşur, a.g.e., XXIX, 404.

¹⁹¹ 2/285; 4/46,81; 5/7; 20/90; 24/47,51; 47/21; 64/16.

¹⁹² Bakara, 2/285.

gönülden inanmak ve kabul etmekle olur. İşte bu nedenle bu ayette itaat kelimesi için “kabul etme” anlamı daha uygundur.¹⁹³

وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Allah'ın size olan nimetini, «Duyduk ve kabul ettik» dediğiniz zaman sizi bununla bağladığı (O'na verdiğiniz) sözü hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, kalblerin içindekini bilmektedir.”¹⁹⁴

Bey’at esnasında ‘işittik ve itaat ettik’ şeklinde vermiş olduğunuz sözü hatırlayın ve bu gün de aynı söz üzerinde sebat edin anlamı daha uygundur.¹⁹⁵

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي.

“Hakikaten Harun, onlara daha önce: Ey kavmim! demişti, siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu halde bana uyunuz ve emrime itaat ediniz.”¹⁹⁶

Bu ayette, Harun (a.s) kavmine siz daha önce imtihan oldunuz, Rabbiniz çok merhametlidir. Şu halde bana uyun sözlerimi kabul edin, demiştir.¹⁹⁷

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لَأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ شَحْمَةَ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O halde gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçın. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹⁹⁸

Bu ayette, itaat kelimesinden önce “dinleyiniz” ibaresi yer almıştır. O zaman itaat kelimesi için “dinlediğiniz şeyleri kabul ediniz” manası daha uygun olur.

5- Kur'an'da İtaat Sözcüğünün “Söz dinlemek, söz tutmak” anlamındaki kullanımı:

¹⁹³ Taberî, *a.g.e.*, II, 154; Suyutî, Abdurrahman b. Kemal, *ed- Dûrrûl-Mensur fi't-Tefsir bi'l Me'sur*, II, Beyrut, 1983, 136; Kutup, *a.g.e.*, II, 338.

¹⁹⁴ Maide, 5/7

¹⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, IV, 140.

¹⁹⁶ Taha, 20/90

¹⁹⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 218.

¹⁹⁸ Teğabun, 64/16.

Kur'an'da itaat söz tutmak, söz dinlemek anlamında altı ayette geçmektedir.¹⁹⁹

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ. 1

“Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen aşırı gidenlerin emrine uymayın.”²⁰⁰

Bu ayetin siyak ve sibakına baktığımızda, Salih peygamberin kavminden bahsettiğini görürüz. Ayette, aşırılık yapan, bozguncu insanların sözlerinin dinlenmemesi, söylediklerinin tutulmaması anlamı daha şık oluyor.²⁰¹

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينٍ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ. 2

“Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaathçısı vardır.”²⁰²

Ayette, Hz. Muhammed'e inanmayanlar uyarılmaktadır. Zalimleri kıyamet gününde azaptan kurtaracak kimse olmayacağını, onların dostu ve sözü dinlenir bir şefaathçilerinin bulunmayacağını haber vermektedir. Dolayısıyla burada kullanılan, **يُطَاعُ** kelimesi “sözüne itibar edilip sözü dinlenir” manası son derece uygundur.²⁰³

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَأَنْفُسِكُمْ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ. 3

“(Münafıklar), sen hakikaten kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka (savaşa) çıkacaklarına dair, en ağır yeminleri ile Allah'a yemin ettiler. De ki: Yemin etmeyin. İtaatiniz malûmdur! Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”²⁰⁴

Ayette münafıklar, savaşa katılacaklarına dair Hz. Peygambere yemin etmektedirler. Onların sözlerinde durmadıkları bilinmektedir. Bu nedenle ayetteki **طَاعَةٌ**, “sözlerini tutmaları” anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁵

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلْنَا قُلْ فَأَدْرُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. 4

¹⁹⁹ 3/168; 4/34; 26/151; 40/18; 81/21; 24/53.

²⁰⁰ Şuara, 26/151.

²⁰¹ Taberî, a.g.e., XI, 102.

²⁰² Mü'min, 40/18.

²⁰³ İbn Kesir, a.g.e., VI, 96.

²⁰⁴ Nur, 24/53.

²⁰⁵ Taberî, a.g.e., X, 157

“(Evlerinde) oturup da kardeşleri hakkında: «Bize uysalardı öldürülmezlerdi» diyenlere, «Eğer doğru sözlü insanlar iseniz, canlarınızı ölümden kurtarın bakalım!» de.”²⁰⁶

Burda geçen itaat kelimesi “bize uysalardı, sözümüzü dinleselerdi” anlamı daha uygun olduğu görülmektedir.²⁰⁷

6- Kur’an’da itaat sözcüğünün “Nafile ibadet etmek” anlamındaki kullanımı:

Kur’an’da itaatın türevleri olan (تطوع) biçimindeki türevi 2 ayette, (المطوعين) şeklindeki türevi ise bir ayette geçmektedir.²⁰⁸ (تطوع) geçtiği ayetlerde nafile ve gönüllü ibadet etme anlamında kullanılmaktadır. (المطوعين) ise aynı anlamdadır. Bu kelimeler kullanıldığı ayetlerde, “herhangi bir mecburiyet olmadan, kişinin gönüllü olarak yaptığı iyilik, hayır, nafile ibadet” manası ağır basmaktadır.

1. أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ
طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanı sizin için daha hayırlıdır.”²⁰⁹

Ayette mecbur olmadığı halde, farzlar dışında, gönüllü olarak iyilik yaparsa, anlamındadır.

2. الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ
سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

²⁰⁶ Ali İmran, 3/168.

²⁰⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 554; Taberî, *a.g.e.*, III, 169.

²⁰⁸ Bakara, 2/158, 184; Tevbe, 979.

²⁰⁹ Bakara, 2/184.

“Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır.”²¹⁰

Ayette **الْمُطَوِّعِينَ** kelimesi geçmektedir. Bu da zekattan başka, gönüllü olarak sadaka verenler anlamına gelmektedir. Farzlar dışında yapılan bir hayır olduğu için, nafil ibadet manasında kullanılmaktadır.

2.5. KUR’AN-I KERİMDE İTAATLE ANLAM YAKINLIĞI OLAN KELİMELER

2.5.1 SEM’

Sem’, sözlükte işitme anlamındadır. Kur’an’da birkaç anlamda kullanılır. Bunları şu şekilde inceleyebiliriz:

Kur’an’ın bazı ayetlerinde sem’ kelimesi kulaktan kinaye olarak kullanılmıştır. Bu ayetlerden biri de şudur: “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”²¹¹

Bazı ayetlerde işitme fiili anlamında kullanılmıştır. “Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır.”²¹²

Bazı yerlerde ise “anlamak” manasında kullanılmıştır: “Onlar: İşittik ve isyan ettik, dediler.”²¹³ Bu ayette işitmekten maksat anlamaktır.

Bazı yerlerde ise “itaat” anlamında kullanılmıştır: “İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın.”²¹⁴ İşittik sözü kabul ettik ve itaat ettik anlamındadır.

²¹⁰ Tevbe, 9/79.

²¹¹ Bakara, 2/7.

²¹² Şuara, 26/212.

²¹³ Bakara, 2/93.

²¹⁴ Enfâl, 8/21.

Kura'an'da; sem' kelimesinin kullanım alanlarına baktığımız zaman, bu kelime fiziki işitme anlamından çok; kulak verme, itaat etme, anlama, farkında olma ve duyular üzerinde fikir yürütme anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz.²¹⁵ Bu görüşü destekleyen bazı ayetler şunlardır:

“Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var veya görecekları gözleri mi var yahut işitecekleri kulakları mı var (neleri var)? De ki: «Ortaklarınızı çağırın, sonra bana (istediğiniz) tuzağı kurun ve bana göz bile açtırmayın!»²¹⁶,

Bu ayette, “işitecekleri kulakları mı var” dan anlaşılan şey, gerçeği kavramaktan aciz olmalarıdır.

Herkes, her şeyi işitmez. İşitmek için zihni buna hazır hale getirmek, anlamak için de dinlemek gerekir. Bununla ilgili şu ayetin tasvir ettiği duruma iyi bakmak gerekir:

“İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır.”²¹⁷

Mevdudi (Ö. 1979) bu ayeti şöyle yorumlar “Uzaktan yapılan bir çağrıyı insan belki duyabilir ama o sesin ne dediğini anlayamaz. Bu emsalsiz benzetme ile, inatçı kafirlerin ruh hallerinin bir portresi çizilmiştir. Taassub içinde olan bir şahsın, karşısındaki kimseyi dinlememesi doğaldır. Üstelik konuşmacıya karşı bir inat ve nefret içindeyse, dediklerini duysa da onun ne demek istediğini anlamaz. Konuşmacı, söylediği sözlerin, muhatabının kulaklarından geri teptiğini, kalbi ve zihnine ulaşmadığını hemen hisseder.”²¹⁸ Kur'an'da; sem' kelimesinin, itaat ve anlamak anlamında kullanıldığı en belirgin ayetlerden biri de şudur: “Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”²¹⁹ Bu ayette, Kur'an-ı dinleme adabının, söylenenleri dinlemek, tefekkür etmek ve ona itaat etmektir.²²⁰

Sem' kelimesi itaatle aynı anlamdadır. Bir şeye itaat etmek için onu işitmek gerekir. Bir şey önce işitilir, anlaşılır kılınır sonra ise itaat edilir. O halde ikisi ayrı

²¹⁵ Ebu'l Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hûseyini, *Kulliyat*, (Hz. Adnana Derviş), *Beyrut*, 1993, 496, 497; *El-İsfehani, a.g.e.*, , 425,426.

²¹⁶ A'raf, 7/195.

²¹⁷ Fussilet,41/44.

²¹⁸ Mevdudi, Ebu'l Alâ, *Tefhimu'l Kur'an* (Terc. Kurul), V, İst. ts, 201.

²¹⁹ A'raf, 7/204.

²²⁰ Kutup, *a.g.e.*, III, 1426

şeylerdir. Sem' itaatın sebebidir denilebilir. Sem dinlemektir, kabul etmektir. İtaat ise kabul edilenleri uygulamaktır.

“İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın.”²²¹ Bu ayet, münafıkların durumunu tasvir etmektedir. Hakkı, kulakları ile duyan fakat onu kabul etmeyen, münafıkların tutumu ifade edilmektedir. Onlar inandıklarını iddia ettiler fakat emirlere uymadılar.²²² Buna göre sem'in itaat etme anlamı belirgince ortaya çıkar.

1.5.2. İCABET

İcabet; davetçinin, isteğine uygun davetini kabul etmektir.²²³ Cevap vermek, isteğini kabul etmek ihtiyacını karşılamak ve muvafakat göstermektir.

İcabetle itaat arasında şöyle bir ilişki vardır: icabet cevap vermek, kabul etmek ve onaylamak olarak bilinir icabet sözlü olabildiği gibi fiilide olabilir ama itaat ise çoğunlukla fiiliyatta olur. Bu ayette de, “Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. Ona iman edin ki Allah da sizin günahlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun.”²²⁴ İcabet, Allah'ın isteklerine mü'minin cevap vermesi ve kabul etmesi anlamındadır.

1.5.3. İSTİCÂBE

İsticâbe; Kişinin kendisini cevaba hazırlaması için gerekenleri yapmasıdır.²²⁵ Kur'an-ı Kerim'de isticâbe, insanlardan istenen şeylere kişinin olumlu karşılık vermesi ve eylemini buna uygun hale getirmesidir. Bu da itaatle sonuç itibariyle aynıdır. Bununla ilgili ayet şudur: “Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve

²²¹ Enfâl, 8/21.

²²² Mevdudi, *a.g.e.*, II, 161.

²²³ Ebu'l Bekâ, *a.g.e.*, 50.

²²⁴ Ahkaf, 46/31.

²²⁵ El-İsfehâni, *a.g.e.*, , 210.

siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.”²²⁶ Bununla ilgili M. Hamdi Yazır (Ö. 1951) şunu söyler: “Sizi diriltecek, hayatınıza sebep olacak cansız varlıklar ve hayvanlık halinden çıkarıp insanlığın namzet olduğu hür, mesûd, ebedi hayata hürriyetinizle yükseltecek bir ilim veya amel demektir. Peygamber de buna davet için gönderilmiş ve insanlara kulak, dil, akıl ve irade bunun için verilmiştir. Peygamber, Allah’ın vereceği öyle bir hayat sebeplerine, davet edeceğinden davet ettiği ve kulağınıza böyle bir davet eriştiği vakit hemen istekle cevap veriniz.”²²⁷

Aynı zamanda Allah’ın çağrısına kulak verenlere, iman ve tevbe ile Allah’a yönelenlere, Allah kendilerine güzel karşılık verecektir. Bununla ilgili şu ayet vardır:

“Allah, iman edip iyi işler yapanların tevbesini kabul eder, lütfundan onlara, fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.”²²⁸

Allah hangi kulların çağrısına cevap vereceğini şu ayette belirtir: “Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.”²²⁹ Mevdudi (Ö. 1979) bu ayeti şöyle yorumlar: “Allah onları çağırırsa, onlar hemen buyur diyerek koşar, Allah’ın davetine icabet eder ve onun her emrini yerine getirmeye çalışırlar.”²³⁰

Zor durumda kutsal çağrıya isticâbet edenlerin mükâfatı da çoktur. Konuyla ilgili ayet şöyledir: “Yara aldıktan sonra yine Allah’ın ve Peygamber’in çağrısına uyanlar (özellikle) bunların içlerinden iyilik yapanlar ve takvâ sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır.”²³¹

2.5.4. İTTİBÂ

İttiba; izleme, bir şeyin veya bir kimsenin peşine takılarak takip etme, arkasından gitme anlamındadır.²³² Bu eylem, fiziki anlamda bir beraberliği ifade

²²⁶ Enfal, 8/24.

²²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IV, 124.

²²⁸ Şura, 42/26.

²²⁹ Şura, 42/38.

²³⁰ Mevdudi, *a.g.e.*, V,244.

²³¹ Âli İmrân, 3/172.

²³² El-İsfehani, *a.g.e.*, 162; İbn Manzur, *a.g.e.*, VIII, 27.

ettiği gibi uymak ve itaat etmek şeklinde manevi bir takip olarak da gerçekleşebilir.²³³

İttibâ, uyma ve tabii olma anlamında olup, itaat kelimesi ile yakın bir anlam ilişkisine sahiptir. Onun itaatten farkı, sözlü olmaktan çok görerek ve örnek alma yoluyla gerçekleşen bireylemdir.²³⁴ Bu durumu en çarpıcı bir şekilde anlatan ayet Al-i İmran Suresi 31. ayetinde yer almaktadır: “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Bu ayette, “peygambere ittiba” Onun hayatını taklit ederek ona uymayı ve dolayısıyla ona itaat etmeyi ifade eder.

İtaatle ittiba arasında şöyle bir fark vardır: “Karşı taraftan yöneltilen bir istek ve emir sonucunda ittiba gerçekleşiyorsa, bu eylem aynı zamanda itaat olarak adlandırılmaktadır. Ancak karşı taraftan böyle bir talep vaki olmamışsa bu kişi kendiliğinden ona uyuyor ve ardından gidiyorsa, bu durum sadece ittiba dır. Şu halde her itaat aynı zamanda bir ittiba olurken, her ittiba da itaatın kapsamına girmeyebilir.”²³⁵

İttiba, her zaman olumlu şeyler için kullanılmaz. Bazen olumsuz durumları ifade etmek için de kullanılır. Kur'an'da zanna, hevâya ve şeytana ittiba etmeyiniz emri bu duruma örnektir.

Her iki durumda da ittiba kelimesi önemli bir kavram olarak itaatla yakın bir ilişki içinde Kur'an da yer almaktadır.

2.5.5. İBADET

İbadet, “abd” kökünden mastardır. Boyun eğmek, itaat etmek, kulluk etmek, tapmak manalarına gelir. İbadet kelimesinin asıl manası, boyun eğmekle beraber itaat

²³³ El-İsfehani, a.y.

²³⁴ İbnü'l- Esir, Mecu'd-din Ebu's-Sa'adat İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi garibi'l hadis ve'l-eser*, III, Beyrut, ts. 142.

²³⁵ Zekeriya Pak, *Kur'an'da Kulluk*, İstanbul, 1999, 95.

etmektir.²³⁶ Cürcani, (Ö. 816/1413) ibadeti şöyle: mükellefin, nefsinin arzusu hilafına rabbini tazim için yaptığı fiil”²³⁷ olarak tanımlamıştır.

Bu duruma göre ibadet, Cenab-ı Allah'a karşı gösterilen saygı ve hürmetin en yüksek derecesini ifade eder. En geniş anlamda ibadet, Allah'ın hoşnut ve razı olduğu bütün fiil ve davranışları kapsamına almasıdır. İslam'da ibadet, yalnız Allah için yapılır. Peygamber veya diğer insanlar için ibadet asla söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerîm'de, yeryüzündeki tüm insanlar için şu çağrıda bulunulur: *"Ey iman edenler! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin. Umulur ki, sakınırsınız"*²³⁸.

İslâm inancında, Allah'tan başkasına tapma, tevhîd inancı ile çelişir ve kişiyi dinden çıkarır. Putlara tapan müşriklere, cevap olmak üzere inen Kâfirûn Sûresi konuyu şöyle dillendirir: *"Ey Muhammed! De ki; ey kafirler!. Ben sizin taptıklarınıza ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz. Ben de sizin taptığınıza ibadet edecek değilim. Siz de, benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size; benim dinim banadır"*²³⁹

İtaatle ibadet arasında şu farklar vardır: itaat boyun eğme, emri yerine getirme, muvafakat etme anlamlarına gelirken ibadette ise iç teslimiyet söz konusudur. İbadet sadece Allah'a karşı yapılır. İtaat ise daha geneldir. İbadette niyet şart iken itaatte ise emre uygun olarak hareket etmek yeterlidir. Bir fiilin ibadet olabilmesi için, iman, ihlas ve iyi niyet olması gereklidir. Her ibadet itaattir fakat, her itaat ibadet değildir. İbadetle itaat yakın anlamlı kelimelerdir çünkü, her ikisinde emre uygun hareket etme söz konusudur.

2.5.6. KUNÛT

Kunût kelimesinin asıl manası itaattir.²⁴⁰ Bu anlam bu ayetlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve

²³⁶ İbn Manzur, *a.g.e.*, III, 273

²³⁷ Cürcani, *et-Târîfat*, 189.

²³⁸ Bakara, 2/21.

²³⁹ Kâfirun, 109/1-6.

²⁴⁰ İbn, Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b.Müslim, *Te'vilü Müşkil'il-Kur'an*, Kahire, 1983,452.

bağlılık içinde namaz kılın.”²⁴¹ “ Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.”²⁴²

Kunût kavramının Kur'an da kullanımına gelince; Kur'an'ı Kerim'de bu kelime ve türevleri 13 ayette 15 sefer geçmektedir. Nisa Suresi 34. ayette kadınların kocalarına gösterdikleri itaati ve Ahzab suresi 31. ayette de Allah'a ve resulüne itaati ifade ederken diğer bütün ayetlerde mutlak olarak Allah'a boyun eğip itaat etme anlamına gelmektedir.

Allah'a karşı gösterilen itaat tavrını ifade eden kunût kelimesiyle ilgili sonuçta aynı noktada birleşmek üzere farklı yorumların yapıldığı görülür:

“«Allah çocuk edindi» dediler. Hâşâ! O,bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir.”²⁴³

قَائِمُونَ ayetinde geçen kânitûn kelimesi “itaat edenler” ve “kulluklarını ikrar edenler” olarak yorumlanmıştır.²⁴⁴ Taberi (Ö. 310/923) her ikisini birleştirerek ayette geçen kunût kavramına şu anlamı da vermektedir: “Kunût Allah'a itaat etmek ve O'nun kulu olduğunu ikrar etmektir. Göklerde ve yerlerde olan bütün varlıkların Allah'ın kulu olduklarını ikrar etmeleri, onların bizzat kendi varlıklarının birer sanat eseri oluşlarıyla O'nun birliğine şahitlik ve işaret etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir.”²⁴⁵ Zemahşeri'de (Ö. 538/1144) “kanitûn” ifadesini “Allah'a boyun eğmişlerdir. Göklerde ve yerde bulunanların hiç birisi onun yaratma, takdir ve dilemesine karşı direnç göstermezler.”²⁴⁶ Şeklinde tefsir ederek Taberi (Ö. 310/923) ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Kunut kavramı, bu anlamlar dışında, kıyam ve dua anlamlarına da gelir.²⁴⁷ Namazda edilen dua, huşû, kulluk ikrarında bulunmak, namazda kıyamın uzun tutulması, namazda dünyalık söz söylememe anlamında susma, zikir, ibadet, dua ve Allah'ın emirlerini yerine getirme anlamları da vardır.²⁴⁸ Kısacası Kunût kelimesinin

²⁴¹ Bakara, 2/238.

²⁴² Rûm, 31/26.

²⁴³ Bakara, 2/116.

²⁴⁴ Taberi, *a.g.e.*, I. 507; İbn Kesir, *a.g.e.*, I. 160.

²⁴⁵ *a.g.e.*, I,508.

²⁴⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, I, 307.

²⁴⁷ Tehanevi, *a.g.e.*, II,1342.

²⁴⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-Arus*, III, Beyrut, 1994, 109.

asıl anlamı itaat olup zamanla Allah'a itaati gösteren bütün fiiller için kullanıldığı gibi taat sahasına giren bütün görevleri yerine getirmeyi de kapsar.

2.6. KUR'AN-I KERİMDE İTAATİN ZİTTİ OLAN KELİMELER

2.6.1. İSYAN

İsyan, asâ fiilinin mastarıdır. İtaatten çıkma ve kaçınma anlamındadır. Aslı sopa ile insanın kendini koruma altına almasıdır.²⁴⁹ Buna göre İtaatin zıttıdır.

Kur'an-ı Kerîm insanların dünya ve ahiret mutluluğu için uymakla zorunlu bulunduğu bir takım emir ve yasaklamalar getirerek örnek toplum modeli çizer. Bu modelde insana düşen görev ise emrolunduğu gibi yaşaması, Kur'an ve Sünnet'ten ayrılmaması, Allah'a itaat sınırlarının dışına çıkmaması ve O'na isyankâr bir kul olmamasıdır.

Kur'an-i Kerim, itaatın karşılığında vaat edilenleri sayarak itaatın cazibesini ortaya koyar. İsyandan ise insanı sakındırır. Bununla ilgili Kur'an, şu örnekleri verir: "Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır."²⁵⁰ Bu ayette, isyanın akıbetinde insan için takdir edilen ceza beyan edilerek insan isyandan sakındırılmaktadır.

"Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."²⁵¹ Allah ve Resûlüne inanmak teslimiyeti gerekli kılar. Karşı çıkmak ise dalalete götürür.

"(Benim yaptığım) ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendi gibilerle

²⁴⁹ El-İsfehani, *a.g.e.*, 570.

²⁵⁰ Nisa, 4/14.

²⁵¹ Ahzab, 33/36.

birlikte) içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.”²⁵² İsyân eden insanların varacakları yer ebedi kalacakları cehennem ateşidir. İnsanın Allah'a ve Resulu'ne isyân bayrağını açması demek İslâm'dan uzaklaşması ve O'nun koyduğu kanunları hiçe sayması demektir. Bu noktada o tür bir insanın ilâhlık ve rablık kavramını reddettiği görülmektedir. Çünkü bu makamı ortaksız olarak elinde bulunduran Allah'tır.

Tüm bu anlamlara baktığımız zaman isyân kelimesi Kur'an'ın en çok üzerinde durduğu kavramlardan biridir. İtaat edilmesi gereken mercilere isyân etmekten Allah sakındırıyor.

2.6.2. TUĞYAN

Tuğyan, haddi aşma, zulüm, azgınlık, sapıklık, isyân ve küfür gibi anlamlara gelmektedir.

"Tuğyan" kelimesi "tağâ" (azdı, taştı, zulmetti) fiilinin masdarı olarak Kur'an'da dokuz yerde, haddi aşır azgınlık yapan kişi ve topluluklar manasında (taği) altı yerde; insanları yoldan çıkaran, azdıran "şeytan", "put" ve "kâhin" anlamında da (Tağut) sekiz yerde geçer. Masdar ve diğer türevleriyle birlikte tuğyan kelimesi Kur'an'da toplam otuz dokuz yerde geçer. Tuğyan isyanda sınırı aşmak²⁵³ Ölçüyü aşmak, yükselmek, küfürde aşırıya gitmek, suyun ve denizin yükselip kabarak her şeyi mahvetmesi anlamına gelir.

Tuğyan Allah'a kulluğu reddedip en büyük rab olduğunu iddia eden Firavun'un en belirgin bir eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah Hz. Musa'ya şöyle seslenir "Firavun'a git. Çünkü o iyice azdı."²⁵⁴ Yani, isyân ederek büyüklendi.²⁵⁵ Kulluk sınırını aşarak rablık iddiasında bulundu.²⁵⁶ Yine Nûh, Âd ve

²⁵² Cın, 72/23.

²⁵³ El-İsfehâni, *a.g.e.*, 520.

²⁵⁴ Tâhâ, 20/24.

²⁵⁵ Beydâvi, Kadi, *Envâru't Tenzîl, Hekâikû't-Tevîl*, II, 45, Beyrut, 1998.

²⁵⁶ Âlusi, Sihabu'd-Din Mahmut, *Ruhu'l Meani*, IX, Beyrut, 1994, 265.

Semûd kavimlerinin küfürde inatlaşmaları ve sonunda helak olmaları da tuğyanlarından kaynaklanmaktaydı.²⁵⁷

Tuğyanın arkasında yatan en büyük neden insanın kendisini yeterli görmesidir. Kur'an tuğyanı kendisini yeterli gören, başkasına ihtiyaç duymadığını hisseden insanların bir özelliği olarak sunar: “Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar.”²⁵⁸

Şu ayette de tuğyan edenle Allaktan korkan insanların akıbetleri belirtilmektedir. “Azana ve dünya hayatını ahirete tercih edene şüphesiz cehennem tek barınaktır. Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegane barınaktır.”²⁵⁹

Netice olarak insanın tuğyan etmesi, insanın zaaf ve eksiklerinden kaynaklanan bir etkidir. İnsanın bu olumsuz durumdan kurtulması, kulluk dairesinde bulunmasına ve Allah'a karşı itaatle hayatını geçirmesine bağlıdır

2.6.3. TEVELLÂ

Tevellâ kelimesi Kur'an'ı Kerim de değişik anlamlarda kullanılmıştır.

Tevellânın çekildi, gitti ve ayrıldı anlamında kullanıldığı ayetler:²⁶⁰ “Bunun üzerine Musa, onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım, dedi.”²⁶¹

“Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak.”²⁶²

²⁵⁷ Zebidi, *a.g.e.*, XIX, 635.

²⁵⁸ Alak, 96/6-7.

²⁵⁹ Nâziât, 79/37-41.

²⁶⁰ El-İsfehâni, *a.g.e.*, 886.

²⁶¹ Kasas, 28/24.

²⁶² Neml, 27/28.

“Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde: Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek dönen kimselere de (sorumluluk yoktur).”²⁶³

Tevellânın yüz çevirdi, reddetti ve kabul etmedi anlamında kullanıldığı ayetler:²⁶⁴

“(Sana şu talimatı verdik): Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et. Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır.”²⁶⁵

“Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!”²⁶⁶

“«Eğer yüz çeviriyorsanız, zaten ben sizden bir ücret istemedim. Benim ecrim Allah'tan başkasına ait değildir ve bana müslümanlardan olmam emrolundu.»”²⁶⁷

“Artık onlara aldırma. (Davete uymamalarından dolayı) sen kınanacak değilsin.”²⁶⁸

Tevellânın hezimet anlamında kullanılması:²⁶⁹

“Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşıp mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse muhakkak ki o, Allah'ın gazabını hak etmiş olarak döner. Onun yeri de cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir!”²⁷⁰

Tevellânın veli edindi, dost edindi anlamında kullanılması²⁷¹

²⁶³ Tevbe, 9/92.

²⁶⁴ El-İsfehâni, a.y.

²⁶⁵ Mâide, 5/49.

²⁶⁶ Nisâ, 4/80.

²⁶⁷ Yûnus, 10/72.

²⁶⁸ Zâriyât, 51/54.

²⁶⁹ El-İsfehâni, a.g.e., 887.

²⁷⁰ Enfâl, 8/16.

²⁷¹ El-İsfehâni, a.y.

“Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kâfirlerin kabirlerdeki(kilerin) (onların dirilmesinden) ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir.”²⁷²

Tevella, “ila” cer harfiyle kullanıldığı zaman yöneldiği anlamını kazanır. “A’n” cer harfiyle kullanıldığı zaman yüz çevirdi ve uzaklaştı anlamını kazanır.²⁷³ “Eğer onlar da sizin inandığımız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir.”²⁷⁴ Kısaca tevella “A’n” cer harfiyle kullanıldığı zaman, itaatın zıttı olur.

2.6.4. MUHADDE

Hidad, sözlükte alıkoymak, iki şey arasında sınır olup bunların birbirlerine karışımını engellemektir.²⁷⁵

Hidad, kelimesi Kur’an-ı Kerim’de itaatın zıttı olarak kullanılmıştır. Konu ile ilgili ayetler: “Allah'a ve Resûlüne karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Biz apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.”²⁷⁶ Bu ayette “Yuhadidu” kelimesi Allah’a ve Resulüne karşı gelme anlamında kullanılmıştır.

“(Hâla) bilmediler mi ki, kim Allah ve Resûlüne karşı koyarsa elbette onun için, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu büyük rüsvaylıktır.”²⁷⁷, “Allah'a ve Peygamberine düşman olanlar, işte onlar en aşağıların arasındadırlar.”²⁷⁸ Bu ayette de “Yuhadidu” kelimesi karşı koyma anlamında kullanılmıştır.

Yukarıdaki iki ayette de hidad kelimesinin türevinden olan “yuhadidu” fiili, karşı koyma ve engel olma anlamında kullanılmıştır.

²⁷² Mumtehine, 60/13.

²⁷³ Ebu'l Beka', *Kulliyat* 309; El-İsfehani *a.g.e.*, , 885-886

²⁷⁴ Bakara, 2/137.

²⁷⁵ El-İsfehani, *a.g.e.*, 221; Cürcani, *a.g.e.*, 113; Ebu'l Beka, *a.g.e.* 391.

²⁷⁶ Mücadele, 58/5

²⁷⁷ Tevbe, 9/63

²⁷⁸ Mücadele, 58/20

2.6.5. ŞİKÂK

Şikâk kelimesi ayrılma, muhalefet etme anlamındadır. Karşı tarafın duruşunun tersine duruş göstermektir.²⁷⁹ Şikâk kelimesinin geçtiği bazı ayetler şunlardır:

“Bu söylenenler, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır.”²⁸⁰ Allah'a ve Resulüne karşı gelmek azabı gerekli kılar.

“İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.”²⁸¹ Hidayetten sonra peygambere muhalefet edenler, kendilerine zarar vermişlerdir.

“Bu, onların Allah'a ve Peygamberine karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezalandırması çetindir.”²⁸² Allah'ın emrine muhalefet etmek, çetin azabı gerekli kılar. Elmalılı bu ayeti, hidayetden sonra peygamberin emrine muhalefet etmek şeklinde yorumlamıştır.²⁸³ Sabunî ise “Apaçık mucizeler geldikten sonra peygamberin emrine muhalefet şeklinde kullanılmıştır.”²⁸⁴

“Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”²⁸⁵ Allah ve Resulüne karşı gelme, ortak koşup zıt gitme anlamındadır.

Tüm bu ayetlerde şikâk kelimesi, Peygamberi duruşun tersi bir duruş göstermeyi ifade eden bir kavramdır.

“Bu söylenenler, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır.”²⁸⁶

²⁷⁹ El-İsfehâni, *a.g.e.*, 459.

²⁸⁰ Enfal, 8/13.

²⁸¹ Muhammed, 47/32.

²⁸² Haşr, 59/4.

²⁸³ Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IV. 118.

²⁸⁴ Sabuni, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefasir, I, İstanbul, ts, 304.

²⁸⁵ Nisa, 4/115.

²⁸⁶ Enfal, 8/13.

3. İTAATLERİN MUHATAPLARI

3.1. İTAATLE MUHATAP OLANLAR

3.1.1. İNSANLAR

Kur'an-ı Kerim'de hitap çeşitleri farklıdır. Genel olarak bunlar üç başlık altında toplanır.

Hz peygambere yönelik olan hitaplar

Hz peygamber dışındakilere yapılan hitaplar

Her ikisine birden yapılan hitaplar

Hitap özel de olsa bundan çıkarılacak olan hüküm genel olabilir¹

İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. insanoğlu yeryüzünü imar ve ıslah etmek görevini üstlenmiştir: “*hatırla ki rabbın meleklere ben yeryüzünde bir halife yaratacağım...*”² İnsanın yüklendiği bu emaneti anlamlı kılan hürriyeti, onun olumlu ve olumsuz birtakım yetilerle donatılmış olmasıdır. İnsanda bu iki zıt kutubun potansiyel olarak bulunması onun yeryüzündeki sınavı açısından kaçınılmazdır. İnsan, sahip olduğu özellikler itibariyle ilâhi emaneti taşımakla sorumlu olan bir varlıktır.

İlahi emaneti taşımakla yükümlü olan yegane varlık insandır. Emanetin insana sunulmasıyla ilgili Kur'an'da söylem şöyledir: “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”³ Bu ayette anlatılan “emanet” ilâhi mesajı taşıma ve bunu gelecek nesillere aktarma emanetidir. Hiçbir varlık bu emaneti taşıma cesaretini göstermemiş, bu görevi sadece insan kabul etmiştir. Bundan dolayı insan eşref-i mahlukat olmuştur. Bununla ilgili Kur'anî

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara 1991, 192; Suyutî Celaluddin Abdurrahman, *el-itkan Fi Ulumil Kur'an*, II, İstanbul, 1978, 34.

² Bakara, 2/30

³ Ahzap, 33/72.

söylem şöyledir: “Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık”⁴ ve: “Biz insanı en güzel biçimde yarattık”⁵

İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özellikleri akıl, irade, düşünce, konuşma ve inanmadır. Bu üstün özelliklerinden dolayı, emaneti taşıma şerefi de insana verilmiştir.

İdrak ve emanet yükümlülüğünden ötürü itaatle muhatap olan varlıklardan biri de insandır. Çünkü itaat, sorumluluk sahibi olan birinden ya bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını istemektir. Bunu gerçekleştirebilme kabiliyetine sahip olan varlık insandır. Allah, diğer varlıklardan istemediği görevleri insandan istemektedir. Çünkü İnsan bu ilâhi mesaja cevap verebilecek kabiliyete sahiptir.

Yukarda anlattığımız hususlardan ötürü ilahi hitabın ilk muhatabı insandır. Bundan dolayı Peygamberler’de insanlardan seçilmiştir. İnsanın bu hitaba karşı cevabı özgür iradesine ve akletme yetisine göre değişmektedir. Bundan dolayıdır ki insanın davranışlarına karşılık mükâfat veya ceza takdir edilmiştir. Takdir edilen ceza ve mukâfat davranışın niteliğine göre değişmektedir.

2.1.1. CİNLER

Sorumlulukları gerçekleştirmesi noktasında insanlarla cinler eşittirler. Allah her ikisine yönelik hitap sığasını kullanıyor: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁶ Bu ayette, hem cinlerin hem de insanların yaratılış amacının aynı olduğu belirtilmektedir.

Modern zamanda cinlerin varlığını inkar etmeye yeltenenler olsa bile; ancak Kur’an’da cinlerle ilgili yer alan şu arz edeceğimiz hususlar cinlerin varlığında en ufak bir kuşku bırakmadığı gibi onların da insanlar gibi itaatle mükellef olduklarını açık bir şekilde ifade etmektedir.

⁴ İsra, 17/70.

⁵ Tin, 105/4.

⁶ Zariyat, 51/56.

1. Kur'an, cinlerden bir grubun iman ettiğinden bahseder: “(Resûlüm!) De ki: Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur'an'ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik de ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız.”⁷ Bu ayette, cinlerden bir gurubun Kur'an'ı dinledikleri, Kur'an'ın icazına hayran kaldıkları bundan dolayı da imanı tercih ettikleri anlatılır.

2. Kur'an'da, cinlerden bir grubunun Kur'an'ı dinledikleri ve dinledikleri Kur'an'dan etkilenip iman ettikleri vurgulanmaktadır:

“Hani cinlerden bir gurubu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur'an'ı dinlemeye hazır olunca (birbirlerine) «Susun» demişler, Kur'an'ın okunması bitince uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi. , Ey kavmimiz! dediler, doğrusu biz Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. , Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. Ona iman edin ki Allah da sizin günahlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun. , Allah'ın dâvetçisine uymayan kimse yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler”.⁸

3. Kur'an, cinlerle insanların peygamberler aracılığıyla uyarıldığını söyler: “Ey cin ve insan topluluğu! İcinizden size âyetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Derler ki: «Kendi aleyhimize şahitlik ederiz.» Dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.”⁹ Bu ayette, ilahi tebliğle insanlar gibi cinlerinde uyarıldıkları söylenmektedir. Zira sorumluluğun, sorumlu kişilere iletilmesi gereklidir. Adaletin gereği olarak, ilahi mükâfat veya cezanın gerçekleşmesi için uyarının olması gerekir.

4. Kur'an hitaba kulak asmayan cin ve insin düştükleri akıbeti şöyle anlatır: “Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte

⁷ Cin, 72/1.

⁸ Ahkâf, 46/29-32.

⁹ En'am, 6/130.

asıl gafiller onlardır.”¹⁰ Ayette, cehennemın tüm asileri kuşatacağını; insanlarla cinler arasında ayırım yapılmayacağına, cinlerden ve insanlardan organlarını imani işlevinde kullanmayanların düştükleri akıbetinin de kötü olacağını beyan edilmektedir.

5. Kur’an’da, geçmiş ümmetlerden insanlarla cinlerin cezayı hak ettiğini anlatılır. “İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır.”¹¹

Tüm bu ayetlerde anlatılan hususlardan hareketle cinlerin de aynen insanlar gibi sorumluluğa sahip oldukları itaatin ve itaatsizliğin neticesinde onlar için de bir cezanın veya mükâfatın takdir edildiği anlaşılmaktadır.

3.1.3. MELEKLER

Melekler itaatle muhataptırlar. İnsanlar ve cinler gibi isyan etme kabiliyetleri yoktur: “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”¹²

Kur’an, başka yerlerde de meleklerin görevlerinin tesbih, hamd ve istiğfar olduğunu belirtir. “Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş’ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve «alemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun» denilmiştir.”¹³, “Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak! Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”¹⁴

Kur’an meleklerin görevlerinden birinin de vahyi iletme olduğunu söyler: “Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir.”¹⁵, “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler

¹⁰ A’raf, 7/179

¹¹ Ahkaf, 46/18

¹² Tahrim, 66/6.

¹³ Zümer, 39/75.

¹⁴ Şûra, 42/5.

¹⁵ Hac, 22/75.

yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.”¹⁶

Kur’an, meleklerin ismet ve emanet sıfatına sahip olduklarını şu şekilde dile getirir:

“Rahmân (olan Allah, melekleri) evlât edindi, dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehdir. Bilakis (melekler), lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır.” , “O’ndan (emir almazdan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O’nun emri ile hareket ederler.”¹⁷

Meleklerin Kur’an’da yer alan bir görevleri de Arş’ı yüklenmeleridir: “Arş’ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O’na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler).”¹⁸

Sonuç olarak meleklerin görevi: itaat, ibadet, tahmid, takdis, Arş’ı taşıma, vahyi iletme, amellerin katipliğini yapma, tabiat olaylarını idare etme ve emrolundukları şeyleri gerçekleştirmedi.

3.1.4. CANSIZ VARLIKLAR

İtaat bazen ihtiyari bazen de ıztırâf olur. Cansız varlıkların itaati ihtiyari değil, ıztıradır. Yani cansız varlıklar itaate mecburdurlar. İtaat onlar için zaruret ve zorunluluktur.

İztıradı itaat, irade dışı, ya da hür iradeyi kullanma imkanı bulmadan zorunlu olarak yapılan itaattir. Bu kavram Kur’an’da sünnetullah olarak ifade edilmiştir.

Kâinata meydana gelen olaylar Allah’ın koyduğu birtakım kurallara, kanunlara tabidir; her şeyde bir sebep sonuç ilişkisi vardır. Evrenin yaratılışından kıyamet kopuncaya kadar tabiat olayları bu kanunlara bağlı olarak gerçekleşir. Meselâ, neslin devamı erkek ve dişi canlının birleşmesi sonucunda oluşan döllenme

¹⁶ Fatır, 35/1.

¹⁷ Enbiyâ, 21/26-27.

¹⁸ Mu’min, 40/7.

ile sağlanır. Her canlı doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Ateş yakıcıdır; su ise söndürücü. Suyun kaldırma kuvveti; yerin çekim gücü vardır. Yağmurun yağması için suyun buharlaşıp bulut haline gelmesi zorunludur...

Kâinatta insanlar tarafından anlaşılması ne kadar tabiat kanunu varsa bunların hepsi Allah'ın kâinatı yaratırken koyduğu kurallardır; normal şartlarda değişmez. Ancak, bu ilahi kanunlar eşyanın Allah dilerse insanların alışageldikleri tabiat olaylarının dışında bazı harikulade olayları da meydana getirmeye kadirdir.

Said Nursi (Ö. 1960) bu konuyla ilgili şunu söyler: “Nizam-ı hilkat-i âlem denilen şeriat-ı fitriye-i İlâhiye; Mevlevi gibi cezbe tutan meczub ve misafir olan küre-i arza, güneşe iktida eden safbeste yıldızlarının safında durup itaat etmesini farz ve vacib kılmıştır. Zira zemin, zevciyle beraber **أَتَيْنَا طَائِعِينَ** demişlerdir.¹⁹”

Kur'an'ı Kerim cansız varlıkların itaatini şöyle dile getirir: “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!”²⁰ Bu ayette, evrende var olan tüm varlıkların Allah'ın emrine boyun eğdikleri dile getirilmiştir.

“(O öyle lütufkâr) Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı.”²¹ Bu ayette de sünnetullahın gereği olarak her şeyin insan için yaratıldığı vurgulanmıştır.

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.”²² Bu ayette, her şey Allah'ın varlığının bir kanıtı olarak gösterilmiştir.

¹⁹ Said Nursi, *Muhâkemat*, İst, 1988, 50.

²⁰ A'raf, 7/54.

²¹ İbrahim, 14/32.

²² En'am, 6/101.

“Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler.”²³ Bu ilâhi beyanda her şeyi lisan-ı haliyle Allah'a itaat ettiği ama bizlerin bu itaatın keyfiyetini anlamadığı vurgulanmıştır.

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik» dediler.”²⁴ Bu beyana göre de her şey Allah'ın emrine boyun eğmektedir.

Kozmik dengenin devamı, ay ile güneşin yörüngesinden çıkmaması, gece ile gündüzün bir birini takip etmesi ve insan dışındaki her şeyin yaratılış amacına uygun olarak hareket etmesi bu cansız varlıkların itaatini göstermektedir.

3.2. İTAAT EDİLMESİ GEREKENLER

3.2.1. ALLAH'A İTAAT

İslam nizamında asıl itaat edilecek olan Allahu Tealâdır. Müslümanın ferdi yaşayışında ve toplumsal yaşayışında merkez ve mihver olarak Allah'a itaat ve ona sadakat yer almaktadır. Kur'an'da “Allah'a itaat” çağrısı çokça yapılmaktadır.

Allah'a itaat etmenin anlamı, Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmaktır. Allah, itaati sadece emretmez, aynı zamanda itaatın neticeleri olan dünyevi ve uhrevi mükâfatları kimlerin, nasıl ve ne tür davranışlarla alacaklarını da beyan eder.

“Mutlak itaat”, mutlak manada sadece Allah için söz konusu olabilmektedir. Bu da onun zatından ve kemal sıfatlarından kaynaklanmaktadır. Mutlak itaatle anlatılmak istenen husus, itaatın hiçbir süratle sınırlamaya tabi tutulmaması değil, belki itaate bir takyidin beşer tarafından yapılmamış olmasıdır. Bunun anlamı şudur: İlâhi iradeden daha üstün bir iradenin kabul edilmemesidir.

²³ Ra'd, 13/15.

²⁴ Fussilet, 41/11.

İnsan, fıtrî bir temayül ile ibadet ettiği ilahın hükümlerine olmasını ve hükmünü yürütmesini ister. Kendisine hükmeden beşeri varlıkların hükümlerine de ancak ilâhi bir esasa dayandıkları ölçüde kabul etmek ister.²⁵

3.2.2. PEYGAMBERE İTAAT

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a itaati emreden ayetler aynı zaman da peygambere de itaati emretmektedirler. Çünkü Allah'tan emirleri bize getiren Peygamberdir. Allah'a itaat ve peygambere itaat birbirlerinden ayrılmayan hususlardır.

“O halde gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçın. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğimize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”²⁶

“De ki: Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.”²⁷

Her peygamber Allah'ın izniyle itaat edilmek için gönderilmiştir:

“Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileseler, Resûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı.”²⁸ Bir peygamberi kabul etmenin nişanesi ona itaat etmektir. Çünkü her peygamber Allah tarafından itaat edilmesi için gönderilmiştir.

Kur'an, Hz. Peygambere itaati önem verdiği için Resûl'e itaati Allah'a itaat olarak kabul etmiştir. “Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!”²⁹ Peygamber zorlayıcı değil sadece hatırlayıcıdır. Peygamber kendi adına değil, Allah adına konuşur. Bundan dolayı Resûl'e itaat Allah'a itaat olarak kabul edilmiştir.

²⁵ Cemal Ağırman, *Sünnette İtaat*, doktora tezi, Marmara üniv. Sosyal bilimler enstitüsü, İstanbul, 1995,87.

²⁶ Teğabun, 64/16.

²⁷ Ali İmran, 3/32.

²⁸ Nisa, 4/64.

²⁹ Nisa, 4/80.

Yine bu ehemmiyetten ötürü Peygamberin öğretilerine itaat etmek dinin bir emri olmuştur: “Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.”³⁰

Kur'an'da, Peygamber'e itaatin dini bir zaruret olduğunun bir ifadesi de O'nun kararlarına karşı artık müminlerin bir seçim hakkının kalmadığının açık bir dille ifade edilmesidir. İman etmek mutlak teslimiyeti gerekli kılar. Çünkü Allah ve Resûl'ünün hükmü şahsın hevesine göre değişmez: “Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”³¹

Peygamber'e itaatin dinen zaruri olduğunu ifade etmek için Kur'an birçok üslup kullanmıştır. Bir kısmı yukarda değinildi bir kısmı da şudur:

Allah, gönderdiği peygamberlerine uyulması gerektiğini sık sık vurgular, peygambere itaati kendisine itaatle birlikte zikreder. Kur'an bu meyanda bazen “Allah ve Resûlüne kesin itaat”, bazen de “Allah'a ve Resûlüne icabet etmek” şeklinde üsluplar kullanılır.

Ayrıca peygambere itaatin gerekliliği hususunda Allah sevgisini peygamberine ittiba' etmeye bağlaması manidardır: “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”³²

İttiba' kelime olarak, birinin izinden gitmek, birini peşinden takip etmek manalarına gelir. İttiba' bu manasıyla, hem sözde hem de fiillerde gerçekleşir.³³

Muhabbet, insan ruhunun güzellik sezdiği bir şeye meyil göstermesidir. Bu meyil kişiyi sevdiğine yaklaşmak için gerekli sebep ve vesileleri arayıp bulmaya yöneltir. Binaenaleyh sevenin hedefi, sevgilinin rızasına erebilmek ve öfkesinden sakınmak, korunmak olduğundan, sevgi, itaat isteğini ve isyan sayılan şeylerden

³⁰ Haşr, 59/7.

³¹ Ahzab, 33/36.

³² Ali İmran, 3/31.

³³ El-İsfehani, *a.g.e.*, 162; İbn Manzur, *a.g.e.*, VIII, 27.

kaçınmayı gerektirir. Herhangi bir kişi, hakiki yüceliğin ve kemalin ancak Allah'a ait olduğunu idrak edip anladığı zaman, onun bütün sevgisi Allah için, Allah'ın yolunda ve Allah'ın rızasını kazanmak uğrunda olur. Allah'ın tevhit dini de İslam olduğundan, sevgisi de hep bu çerçevede dolaşır durur.³⁴

Allah kendi sevgisini peygambere uymaya bağlamıştır. Peygambere uymadan Allah'ı sevmek yalandır. Çünkü, insan sevdiğine itaatkar olur. Onun sevmediği şeyleri işlemek ona ihanet olarak kabul eder.³⁵

Razî (Ö. 606–1210) tefsirinde bu ayeti “yüce Allah'ı sevdiklerini ve Allah'ı sevmek hususundaki düşkünlüklerini açıkladıklarını iddia eden” bir topluluktan bahsetmektedir.³⁶ Bunların Necranlı Hıristiyan bir topluluk olduğunu Taberinin (Ö. 310/923) rivayetinden anlıyoruz.³⁷ Buna göre, Necranlı Hıristiyanlardan oluşan bir grup Hz. Peygambere gelerek Allah'ı sevdiklerini söylemişler, ancak onun peygamberliğini ve Kur'an-ı kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Buna binaen ayet inmiştir. Ayetin iki yöne şamil olduğunu söyleyen Razi, (Ö. 606/1210) İkinci yönünü şöyle açıklar: “Eğer siz Allah'ın sizi sevmesini istiyorsanız, bana hemen tabi olunuz. Zira bana tabii olmanız gerçekte Allah'a tabii olmanız demektir. Zaten, bana uymanızda benim sizi Allah'a itaate ve ta'zime; ondan başkasına ta'zimi terk etmeye çağırmandan başka bir şey söz konusu değildir. Allah'ı seven kimse Ona yönelmiş demektir. Çünkü sevgi, sevilen şeye tamamen yönelmeyi ve sevilmeenden de tamamen yüz çevirmeyi gerektirir.”³⁸

Gerçekten de burada Allah'ı sevmenin Resûl'e itaat ile birleştirilmiş olması başka bir değişle Resûl'e itaatin Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak verilmesi dikkat çekicidir. Zemahşeri (Ö. 538/1144) şöyle demektedir: “Kulların Allah'ı sevmesi, ibadeti başkasına değil sadece Allah'a has kılma ve ibadete rağbet etme isteklerinden mecazdır. Allah'ın kullarını sevmesi ise, onlardan hoşnut olması ve yaptıklarını beğenmesidir.”³⁹

³⁴ Alusi, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l-Meani*, III, Mısır, ts, 129; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (sad., komisyon), II, İstanbul, ts, 304.

³⁵ İbn Aşur, *a.g.e.*, III, Tunus, ts, 228.

³⁶ Razi, fahrudin, b. Ziyauddin Ömer, *Mefatihul-Gayb*, II, İstanbul, 188, 650

³⁷ Taberi, *a.g.e.*, III. Mısır, 1954. 143.

³⁸ Razi, *a.g.e.*, II, 650.

³⁹ Zemahşeri, *a.g.e.*, I, 1995.347.

Ebu Suud (Ö. 982/1574) muhabbeti “Nefsin olgunluğunu anladığı şeye yönelmesi” olarak tarif ettikten sonra, muhabbet, itaati arzu etme şeklinde tefsir edilmiştir ki bu da kişinin ibadetinde Resûl’e uymasını gerekli kılmaktadır.” demek suretiyle Hz. Peygambere uymanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰

Şenkîfî (Ö. 1971) de şunları kaydeder: Peygambere uymak Allah’ı sevmenin kanıtıdır. Gerçek Allah sevgisi peygambere uymayı gerekli kılar. Peygambere muhalefet edip de O’nu sevdiğini iddia eden yalancıdır, müfteridir. Eğer sevseydi itaat ederdi. Muhabbet itaati gerekli kılar.⁴¹

Allah ve Resûl’e itaati emreden ayetlerde, Resûl ile itaat fiilinin tekrarlanmasının sebebi Resûl’e itaatin önemini ve vücubunu bildirmektir. Peygambere itaat Allah’a itaatle eşit tutuluyor. Çünkü; peygamber Allah’ın hükümlerini bize tebliğ eden kişidir. Allah’ın emirlerini ancak ondan öğreniyoruz.⁴²

Ayrıca Peygambere itaatin nebevi sünnette de vurgulandığını görüyoruz. Birkaç örnek hadisle yetineceğiz.

1. “Kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”⁴³

2. “Birisi bir ev inşa eder, sonra bir ziyafet hazırlar, etrafa bir davetçi gönderir. Davetçiye icabet edenler eve girer ve ikram edilen ziyafetten de yer. Davete icabet etmeyenler, eve giremedikleri gibi ikram edilen yemekten de yeme imkanına sahip olmazlar. Ev cennettir. Davetçi Muhammed’dir (s.a.) kim Muhammed’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Kim isyan ederse Allah’a isyan etmiş olur.”⁴⁴

3. “Kim benim sünnetimi ihya ederse beni ihya etmiş olur.”⁴⁵

4. “Kim benden sonra yok olan bir sünnetimi ihya ederse, onunla amel edenler kadar sevap alır bu onların amellerini eksiltmez. Kim bir bid’at edinirse

⁴⁰ Ebu’s-Suud, *a.g.e.*, I,Mısır, ts, 227.

⁴¹ Şenkîfî, Muhammed Emin b. Muhammed, *Edvau’l Beyan fî izahî’l-Kur’ani bil-Kur’an*, I, Beyrut, I. baskı, 1996,174.

⁴² İbn Aşur, *a.g.e.*, V, 97.

⁴³ Buhari, Nikah 1; Müslim, Nikah 5; Ahmed b. Hambel. II, 158.

⁴⁴ Buhari, İtisam 2.

⁴⁵ Tirmizi, İlim 16.

Allah Resûlü buna razı olmaz. Bu günahkarların durumu gibi onun aleyhinde olur. Kim onunla amel ederse insanların günahında bir şey eksiltmez.”⁴⁶

2.2.3. ULU'L EMR'E İTAAT

Kur'an-ı Kerim'de ulu'l emr kelimesi iki ayette geçer.

1. “Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.”⁴⁷

2. “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ululemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”⁴⁸

“Ulu'l emr” ifadesi, emir sahipleri anlamına gelir. Terim olarak “emretme hak ve yetkisine sahip olanlar” demektir.

Ulu'l emr'e itaat mutlak değil mukayyettir. “Sizden” ifadesi ile sınırlıdır. Yani Müslüman olması gereklidir.

Allah ve Resûlün başında “itaat ediniz” fiili vardır. Ulu'l emr'in başında ise fiil yok, atıf edatı vardır. Bu bize şunu gösteriyor. Ulu'l emr'e itaat mutlak değildir. O, Allah'a ve peygambere itaat ettiği ölçüde O'na itaat edilir.⁴⁹

Anlaşmazlık durumunda, Allah'a götürmek ihtilafın çözümünü Kur'an'ı Kerim'e havale etmektir. İhtilafı peygambere götürmek ise çözümünü sünnete havale

⁴⁶ Tirmizi, ilim 16; İbn Mace, Mukaddime 15.

⁴⁷ Nisa, 4/83.

⁴⁸ Nisa,4/59.

⁴⁹ El-Cevzi, İbn Kayyum, *Bedâiut-Tefsir*, II, Daru İbn Cevzi, 1999, 25.

etmektir.⁵⁰ İhtilafı Allah'a ve Resûlü'ne havale etmek insanların te'vilinden daha hayırlıdır.⁵¹

Ulu'l emrin kimliğiyle ilgili alimlerin farklı görüşlere vardır bu görüşler şunlardır: Alimler, amirler, hakimler, fakihler, valiler, imamlar, emir sahibi idareciler, devlet başkanları ve halkın maslahatlarını gözeten idarecilerdir.

M. Hamdi Yazır (Ö. 1951) Nisâ süresi 59. ayetle ilgili şunları söylemektedir. "Dikkat edilmesi gerekir ki Allah ve Resûlü hakkında "itaat edin ve itaat edin" diye itaat mutlak surette açıkça belirtildiği halde emir sahipleri hakkında ayrıca "ve emir sahiplerine itaat edin" buyrulmayıp bunlara itaat, Resûl'e atfen ve tamamen Resûl'e itaate tabii olarak emrolunmuş ve bu şekilde tabii olma altında itaatin, hem aynı kuvvette mutlak olduğu gösterilmiş hem de isyan mevkileri hükümden hariç bırakılmıştır. " yaratıcıya isyanın olduğu yerde yaratılmışa itaat yoktur."

Bunun gibi " itaat şeriatın emrettiği hususlardadır." Hadisi şerifleri de bunu açıklamaktadır. Şu halde amirin her emri memuru sorumluluktan kurtarmaya kafi gelmez. Farz edelim ki bir memur, amirin emriyle rüşvet alsa ve hırsızlık yapsa sorumluluktan kurtulamaz. Bu mana, amirin kanuna aykırı emri, memuru sorumluluktan kurtarmaz" diye ifade olunur.

Dikkate değer kayıtlardan birisi de müminlere hitaben "sizden" kayıdır ki bunun manası açıktır. Müminlerden olmayan emir sahiplerine itaat etmek, dinen vacip kılınmamıştır. Bu hususta itaat değil, varsa ahde uyma söz konusu olacaktır. Fakat itaatin vacip olmamasından mutlak isyanın vacip oluşu anlaşılmalıdır."⁵²

Ulu'l emr'e itaatin sünnetteki yerini de belirleyebilmek için bazı hadisleri örnek olarak zikretmek gerekir;

1. Hz. Enes (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm danesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Kitabullah'ı tatbik ettikçe. . . (itaatten ayrılmayın).⁵³

⁵⁰ İbni Aşur, *a.g.e.*, V, 98.

⁵¹ Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l Kadir el-camiu Beyne fenneyi'r-Rivayeti ve'd-dirayeti min il mi't-tefsir*, I, Beyrut, ts. 609.

⁵² Yazır, *a.g.e.*, II, 535.

⁵³ Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56.

2. Hz. Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur."⁵⁴

3. Hz. İbn Ömer (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Müslüman kişiye, hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak, masiyet (Allah'a isyan) emredilmişse o hariç, eğer masiyet emredilmişse, dinlemek de yok, itaat de yok."⁵⁵

4. Hz. Ömer (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Size emîrlerinizi en hayırlıları kimlerdir, en şerirleri kimlerdir haber vereyim mi? Onların en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlar, sizleri sevenlerdir; lehlerinde hayırla dua edersiniz, onlar da size hayır dua ederler. Ümerânızın şerirleri de sizin buğzettiklerinizdir, onlar da size buğzederler, siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler"⁵⁶

Peygamberin "hepiniz çobansınız güttüklerinizden mesulsünüz"⁵⁷ bu hadisi bizi şu neticeye götürür: Toplumun en alt kademesinden en üst kademesine kadar sorumluluk taşıyan herkes, sorumlu olduğu alan çerçevesinde ve sorumlu olduğu kişilere, sorumluluk oranında emretme ve nehyetme hak ve yetkisine sahiptir. Daha özlü bir ifadeyle "Allah'ın kendilerine itaati vacip kıldığı" kimselerdir.

⁵⁴ Buhârî, Ahkâm 1, Cihad 109; Müslim, İmaret 33; Nesâî, Bey'at, 27.

⁵⁵ Buhârî, Ahkâm 4, Cihad 108; Müslim, İmâret 38; Tirmizî, Cihad 29; Ebû Davud, Cihad 86; Nesâî, Bey'at 34.

⁵⁶ Tirmizî, Fiten 77.

⁵⁷ Buhari,Cumua 11; Ebu Davud, İmare 1.

3.2.4. ANNE-BABAYA İTAAT

Allah ve Resulünden sonra, insanın anne babasına itaat etmesi gerekir. Bunlar Allah'a ortak koşmağa ve harama çağırmadıkları ölçüde bunlara itaat etmek dinin bir emridir. Bunları incitebilecek olan en ufak bir davranış dahi yasaklanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili şu ayetler manidardır: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine «of!» bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”⁵⁸

Yukarıdaki ayet onlara karşı çıkmayı onlara “of” bile demegi yasaklamıştır. Anne babaya iyi davranmak, iyilikte bulunmak, onları kırmamak, söz ve tavırlarla onları incitmemek dinin temel bir esasıdır. Çünkü, Allah'a ibadetten sonra en büyük hak anne baba hakkıdır.

“Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.”⁵⁹ Bu ayette de ana babanın Allah'a ortak koşma dışındaki çağrılarına cevap vermenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”⁶⁰

Yukarıdaki son iki ayette yer alan anne-babaya günaha çağırdıkları zaman onlara itaat edilmeyeceği vurgulanmaktadır. Bunun mefhum-i muhalifi şudur: Anne baba Allah'a isyana davet etmezlerse onlara itaat etmek vaciptir.

Genel olarak dinde itaat konusunun önemi ile ilgili bu sözler manidardır. “İtaati konu edinen ayetlere baktığımızda değişik münasebetlerle ve değişik formlarda itaatin bahis konusu olduğunu görmekteyiz. Bazı ayetlerde de mü'minler

⁵⁸ İsra, 17/23.

⁵⁹ Ankebut, 29/8.

⁶⁰ Lokman, 31/15.

Allah'a ve Resûlüne itaatle emr olunurken, diğerk bazı ayetlerde kafir, münafık ve israf edicilere itaat etmemeleri istenmektedir. Allah ve Resûlüne itaatin İslamda toplumsal bir sembol olduğunu ve İslam toplumunun alamet-i farikası olduğunu söylersek mubalağa etmiş olmayız. Ancak şü var ki Allah ve Resûlüne itaatin hoşgörü, ıslah, birlik, beraberlik, toplumun kalkınması, sosyal dayanışma ve müsalahadaki toplumsal rolünün ne olduğu hususu, ancak İslamın tüm kurum ve kuruluşlarıyla egemen olduğu bir toplumda bariz olarak anlaşılır. İşin üzücü yanı bu günkü modern dünyada özellikle sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi sosyal ilimler sahalarındaki bunca gelişmelere rağmen hala islamın birçok hükmünü toplumsal yönlerinin ciddi ilmi araştırmaya tabi tutulmamasıdır. Öyle sanıyorum ki, toplumun ufak bir kesimi üzerinde uzmanlarca yapılacak ciddi sosyolojik veya psikoterapik bir araştırma, bize İslamın toplumsal etkisi hususunda çok şeyler anlatacak ve çok derin araştırma ufuklarını kazandıracaktır.”⁶¹

3.3. İTAAT EDİLMEMESİ GEREKENLER

3.3.1. TAĞUT

Tağut, “teğa” fiilinden türemiş bir cins isimdir.

Teğa; sınırı aşma, isyanda ve çıkışta fazla ileri gitme, azma, çok azgınlık gösterme, (su) taşma anlamlarına gelir.⁶² Bununla beraber İsyanda sınırı aşma anlamına da gelir.⁶³

Tağut, “tağa” fiilinden türeyen, mübalağa sığısında bir cins isim olup ”aşırı tuğyankar”, “azgın”, “azıtgan” anlamlarına gelmektedir. Haddi aşan her kesi, Allah'ın dışında kendisine kulluk edilen her şeyi kapsamaktadır.⁶⁴

Tağut, tuğyan eden demektir. Tuğyanı yaşayan ve yaşatan kişi ve kuvvetlerdir.⁶⁵

⁶¹ M. Halil Çiçek, *Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşama Formülü*, Nesil, 1998,199.

⁶² Hüseyin K. Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul, 2000, 650.

⁶³ El-İsfehani, *a.g.e.*, 520.

⁶⁴ a.y.; Cürcani, *a.g.e.*, 183.

⁶⁵ El-İsfehani, a.y.

Kur'an ve sünnette tağut mutlak olarak söylenmiş, takyit edilmemiştir. Küfründe ve zulmünde kavi olan kişiler için kullanılan bir kavramdır.⁶⁶

Tağut kelimesi aslında çoğul manâsı taşımaktadır. Çünkü Allah (c.c)'ı inkâr eden, birçok tağutun kulu olur. Bunlardan bir tanesi insanı çeşitli günahlara yönelten şeytandır. Bir diğeri, insanı ihtiras ve arzularının esiri kılan kendi nefsidir. Kezâ hanımı, çocukları, hısım ve akrabaları, ailesi, arkadaşları ve milleti ile siyasî ve dinî liderleri ve hükümetleri de kişi için kötülüğün aşırı bir şekilde teşvik eden birer "tağut" olabilir. Bütün bunlar kişiyi kendi arzu ve ihtiraslarına esir etmek isteyebilirler.

Kur'an-ı Kerim'in değişik yerlerinde Allah bizim tağuttan uzak durmamızı ve sakınmamızı ister. Bu konuyla ilgili

1. Kur'an-ı Kerim'de şu ayetler mevcuttur: "Andolsun ki biz, «Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan **sakının» diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik.** Allah, onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak ettiler. Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!"⁶⁷ Bu ayette Allah'a ibadet emredilmekle beraber tağuttan sakınmak da emredilmiştir. Allah'a ibadet ile tağuta itaat tezat şeylerdir, bir arada olmazlar.

2. Allah'a inanmak için tağutu reddetmek gereklidir. "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir."⁶⁸ Bu ayette de Allah tağutu reddedip inkar etmemizi emretmektedir.

3. Keza tağuta itaatten sakınıp Allah'a yönelenlere büyük müjde vardır: "Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. (Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır."⁶⁹

⁶⁶ İbn Aşur, *a.g.e.*, III, 365.

⁶⁷ Nahl, 16/36.

⁶⁸ Bakara, 2/256.

⁶⁹ Zümer,39/17.

4. Allah, tağutla muhakeme edilmeyi de yasaklamaktadır. İnsanın görevi tağutu hakem kabul edip itaat etmek değil, belki isyan edip onu inkar etmektir. “Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Tâğut'a inanmamaları kendilerine emrolunduğu halde, Tâğut'un önünde muhakemeleşmek istiyorlar. Halbuki Şeytan onları büsbütün saptırmak istiyor.”⁷⁰

5. Bu ayette, inanmayanların Tağut'a itaat ettiklerini inananların ise Tağut'a itaat etmekten sakınmaları gerektiği vurgulanmıştır: “İman edenler Allah yolunda savaşır, inanmayanlar ise tâğut (bâtıl davalar ve Şeytan) yolunda savaşır. O halde Şeytanın dostlarına karşı savaşın; şüphe yok ki Şeytanın kurduğu düzen zayıftır.”⁷¹

6. Allah'a iman hayatın nurla aydınlanmasıdır. Tağut'a iman ise hayatın karanlığa mahkum olmasıdır. “Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğuttur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürürler. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.”⁷²

7. Tağut'a iman ve itaat ilahi lanete mazhar olmayı gerekli kılar “De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.”⁷³

İşte yukarda saydığımız bu Kur'an'ı emirler ve bilgiler müminleri tağuta itaaten kaçınmalarını çarpıcı bir şekilde ifade eder. Buna göre Allah'a itaatte sakınılması gereken temel husus, tağuta itaat etmemektir.

⁷⁰ Nisa, 4/60.

⁷¹ Nisa, 4/76.

⁷² Bakara, 2/257.

⁷³ Maide, 5/60.

2.3.2. ŞEYTAN

Şeytan, Arapça "şetane" kökünden rahmetten uzaklaştı, hak'dan uzak oldu; "Şâta" kökünden ise, öfkeden tutuştu, helak olacak hale geldi gibi manalara gelir.

İnsanlardan, cinlerden ve hayvanlardan isyan eden ve zarar veren her şeyin adı olmuştur. Bu manada bir canavar veya yılan da şeytan denilir. Aynı şekilde haset, öfke gibi insana mahsus olan her kötü huy ve davranış da şeytan diye isimlendirilmiştir.⁷⁴

Kur'an'da Şeytan için birçok kötü sıfat ve kötü isim kaydedilmiştir.⁷⁵ Bu sıfatlar şunlardır: Garûr, Vesvas, Hannâs, Kâfir, Sağîr, Mârid, Tâif, Fâtin, Mel'ûn, Mez'ûm, Medhûr, Kefur, Hazûl, Adüvv, Mudill, Merid'dir

İslam'a göre, insanda olan tüm kötü sıfatlar için Şeytan denilir. Hz Peygamber "Haset Şeytandır öfke Şeytandır."⁷⁶ Sözü bu gerçeği beyan eder.

Kur'an'a göre Şeytan kimdir? Kuran'da Şeytanın kimliğiyle ilgili şu bilgiler vardır:

Şeytan nankör varlıktır (kefûr): "Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."⁷⁷

Şeytan, insanlar arasında bozgunculuk çıkaran bir düşmandır: "Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.(aduvv)"⁷⁸

Şeytan, Allah'a asi olan insanları sefalete sürükleyen bir varlıktır: "Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu.(asiyy)"⁷⁹ "Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.(Hazûla)"⁸⁰

⁷⁴ El-İsfehani, *a.g.e.*, 454; Tehnavi, *a.g.e.*, I,1051. Ebu'l Beka, *a.g.e.*, 540.

⁷⁵ Ebu'l Beka, *a.g.e.*, 540.

⁷⁶ El-İsfehani, *a.g.e.*, 455.

⁷⁷ İsra, 17/27.

⁷⁸ İsra, 17/53.

⁷⁹ Meryem, 19/44..

⁸⁰ Furkan, 25/29.

Şeytan, insanın apaçık düşmanıdır: “Sakin şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.(Aduvv)”⁸¹

Şeytanın göreviyle ilgili de Kur’an-ı Kerim’de şu bilgiler mevcuttur:

1. Şeytan, insanı zayıf düşüren bir varlıktır: “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vâdeder. Allah herşeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.”⁸²

2. Şeytan, vesvese ve kuruntuyla insanları saptırmaya çalışır: “«Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar), şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler» (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.” “(Şeytan) onlara söz verir ve onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara söz vermesi aldatmacadan başka bir şey değildir.”⁸³

3. Şeytan, kötü alışkanlıklara sevk eden ibadetlerden alıkoyan bir varlıktır. “Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”⁸⁴

4. Şeytan edepsizliğin ve kötülüğün yaygınlaşmasını emreder. “Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüzkızırtıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.”⁸⁵

5. Kur’an-ı Kerim, Şeytanı kötü bir arkadaş şeklinde tanımlar. “Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarfedenler de (ahirette azaba dâcâr olurlar). Şeytan bir kimseye arkadaş olursa, ne kötü bir arkadaştır o!”⁸⁶

⁸¹ Zuhruf, 43/62.

⁸² Bakara, 2/268.

⁸³ Nisa, 4/119-120.

⁸⁴ Maide, 5/91.

⁸⁵ Nur, 24/21.

⁸⁶ Nisa, 4/38.

6. Ayrıca Allah'ı zikretmeyi bırakan insana şeytan musallat olur. “Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.”⁸⁷

Kötü olan ve kötülüğün yaygınlaşması için çalışan bu varlığa karşı insanın görevi nedir? İşte Kur'an, özellikle müminleri şeytanın şerrinden korumak için dikkatini şu önemli hususlara çekmiştir:

1. Kur'an'ı Kerim Şeytan'a karşı bizi uyararak, Şeytan'a “ittiba” etmeyi yani itaat etmeyi yasaklamıştır. “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.”⁸⁸

2. İslam barışı temsil eder. Şeytan ise adaveti temsil eder: Dolayısıyla barış ortamını temin etmemiz için, en büyük özelliği düşmanlık olan Şeytan'ın peşinde asla gitmemiz gerekir. Kuran bu konuda şu uyarıda bulunur. “Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.”⁸⁹

3. Şeytan'ı düşman gibi algılayıp ona göre tedbir almak gerekir: “Hayvanlardan yük taşıyanı ve tüyünden döşek yapılanları yaratan O'dur. Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin, şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır.”⁹⁰

Bu ayetlerde Allah, Şeytana ittiba etmeyi yani ona uyup itaat etmeyi yasaklamıştır. Çünkü, Şeytanın görevi ıslah etmek değil, ifsat edip bozmaktır. Zira ifsat çıkaran bir varlığa tabi olmanın sonucu insanı fesada götürür.

⁸⁷ Zuhuruf, 43/36-37.

⁸⁸ Bakara, 2/168.

⁸⁹ Barka, 2/208.

⁹⁰ En'am, 6/142.

3.3.3. HEVÂ

Hevâ, nefsin uygunsuz şeylere eğilim duyması demektir. Şehvetinin, kaprislerinin ardınca giden nefse de hevâ denilir. Çünkü bu nefis; sahibini dünyâda belâlara, âhirette hâviyeye düşürür. Hevâ kökünden gelen hâviye, aşağıya düşen, şehvete eğilim duyan, kaprislerinin peşinde giden demektir.⁹¹

Hevâ şeriatın izin vermediği şeylere nefsin eğilim duymasıdır.⁹²

Heva konusu veciz bir şekilde şöyle ifade edilir: “Hevâ”, insan nefisinin şehvetlerinden ve hayvani iştihadan doğal eğilimi olmakla beraber aynı zamanda insanı her türlü isyana götüren zaafın itici gücüdür; her türlü belanın, rezilliğin, kötülüğün kaynağıdır. İnsan yaşamı boyunca başını kayadan kayaya çaptıran, beladan belaya uğratan bir duygudur. Kur’an’da hevâ, yok oluş, yukarıdan aşağıya düşüş, boşluk içinde bocalamak ve ne yaptığını bilmez şekilde davranmak gibi anlamlarla birlikte genellikle ilmin ve hidayetin zıttı, delilsiz, nefsin süslü ve kötü arzulara uymak anlamında da kullanılmıştır. “Ne varki zulmedenler, bilgisizce kendi hevâlarına (heveslerine) uymuşlar...” (Rum:3029)⁹³

Hevâ; mutlak olarak söylenildiği zaman, hak dışındaki şeylere insanın meyil etmesi şeklinde anlaşılır.⁹⁴

Allah, hevâyâ uymaktan bizi sakındırıyor. Hevâyâ tabi olmak kişiyi Allah’ın yolundan saptırır: “Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”⁹⁵

İnsandaki kötü arzuların temelinde hevâyâ tabi olmak vardır: “Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.”⁹⁶

⁹¹ El-İsfehâni, *a.g.e.*, 849.

⁹² Ebu’l Beka, *a.g.e.*, 962; Cürcani, *a.g.e.*, 320.

⁹³ Hayatî Aydın, *Kur’an’da İnsan psikolojisi*, İstanbul, 2005, 204.

⁹⁴ Tehnavî, *a.g.e.*, II, 1745.

⁹⁵ Sad, 38/26.

⁹⁶ Kehf, 18/28.

Allah, hevâsına göre hareket eden insanlara uymaktan bizi sakındırıyor: “De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın.”⁹⁷

İnsanın hevâya tabi olduğunu gösteren en önemli kanıt, Kur’an yolunu ve ahireti inkar etmesidir: “De ki: Allah şunu yasak etti, diye şahadet edecek şahitlerinizi getirin! Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve ahiret gününe inanmayanların arzularına uyma. Onlar, Rablerine eş tutuyorlar.”⁹⁸

Muhkem bir yol varken hevâya uymayla ilgili Kur’an’da şöyle çarpıcı bir ayet var: gerekiyor: “Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma.”⁹⁹

Hevâya uymak gerçek dost olan Allah’ın dostluğunu bırakmaktır: “Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm (hikmetli bir söz) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır.”¹⁰⁰

Hevâlarına göre hareket eden insanların söylemlerine uyulmaz: “İşte onun için sen (tevhide) dâvet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah’ın indirdiği Kitab’a inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O’nadır.”¹⁰¹

3.3.4. KAFİRLER

K-f-r fiilinin ismi faili kafirdir. Küfr, sözlükte örtmek anlamına gelir. Gece eşyayı örttüğünden dolayı kafir diye isimlendirilir. Küfrün terim anlamı ise Allah’ın vahdaniyetini, gönderdiği hükümleri ve peygamberliği inkar etmektir.¹⁰²

⁹⁷ Maide, 5/77.

⁹⁸ En’am, 6/150.

⁹⁹ Casiye, 45/18.

¹⁰⁰ Ra’d, 13/37.

¹⁰¹ Şüra, 42/15.

¹⁰² El-İsfehâni, *a.g.e.*, 814.

Allah kafirlere itaatten bizi sakındırıyor. Kafirlerin, küfür kabul edilen davranışlarına itaat etmemek Kur'an'ın bir emridir. Bu konuyla ilgili bazı ayetler şunlardır: “Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de, hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz.”¹⁰³

Seyyid Kutup (Ö. 1965) bu ayetin yorumuyla ilgili şunları söyler: “bundan dolaydır ki Allah, müminleri kafirlere itaat etmekten sakındırıyor. Çünkü inkarcıların sözünü dinlemenin sonu kesin hüsrandır. Hiçbir kazanç ve yararı olmadığı gibi gerisin geri küfre dönme anlamına gelir. Şu halde mümin, hak olan yoluna devam edip küfür ve kafirlerle mücadele edecek batıl ve onun taraftarlarıyla çarpışacak, ya da Allah korusun gerisin geriye küfre dönecektir. Bu iki durumun ortasında durup tarafsız bir tutum takınıldığında dinini korumak mümkün değildir. Bazen bunun böyle olduğunu sanabilir. Yenilgi sonunda ve yara-berenin acı ve baskısı altında galip olan güçlerle mücadeleden çekilip onlarla barış içinde yaşayarak boyun eğmenin bunun yanında da dinini, inancını, imanını, kişiliğini korumanın mümkün olduğunu zannedebilir. Bu büyük bir kuruntudur. Çünkü bu konuda ileriye doğru harekete geçmeyen kişi geriye doğru saymak zorunda kalır. Daha önce, küfür, kötülük, sapıklık, yalan ve azgınlıkla mücadele ettiği halde, böyle bir duyguya kendisini kaptırdıktan sonra yenilgiyi kabul etmek, geri adım atmak, yeniden ökçesi üzerinde küfre, kötülüğe, sapıklığa, yalana ve azgınlığa dönmek durumunda kalır. İman ve inanca kendisini kafirlere itaat etmekten, onların sözüne kulak asmaktan ve onlara güven bağlamaktan alıkoyamayan kimse daha ilk andan itibaren iman ve inancından fedakarlık etmiş demektir.”¹⁰⁴

Bir başka ayette ise kafirlere itaat etmemek şöyle anlatılıyor: “(Fakat evrensel uyarıcılık görevini sana verdik.) O halde, kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!”¹⁰⁵ Bu ayetle ilgili M. Hamdi Yazır (Ö. 1951) şunları söylüyor: “O halde kafirlere boyun eğmeyerek bu Furkan ile onlara karşı mücadele et, büyük bir mücadele. Her beldeye bir peygamber gönderildiği takdirde o peygamberlerin tümünün yapacağı cihada denk bir cihad elbette büyük cihaddır. Bir cihad-ı kebirdir. Bu sure, Mekke’de nazil olduğu için

¹⁰³ Ali İmran, 3/149.

¹⁰⁴ Kutup, *a.g.e.*, 231.

¹⁰⁵ Furkan, 25/52.

henüz savaş emri verilmezden önce olan bu cihad-ı kebir emri, her mücahedenin başı olan bir mücahededir. Bunun ne büyük bir emir olduğunu düşünmelidir. Bununla görevlendirilen peygamberin elinde Kur'an'dan başka bir silah yokken o kelimullah mucizesi o büyük cihadı yapmağa yetiyor ve Mekke'den başlayan bu cihad bütün yeryüzüne yayılıyor.”¹⁰⁶

Kafirlerin, küfür olan davranışlarına destek küfürdür. Bu konularda onlara itaat etmemek gerekiyor. Onlara itaat ise hidayetin kaybolmasıdır: “Sen, bu Kitab'ın sana vahyolunacağını ummuyordun. (Bu) ancak Rabbinden bir rahmet (olarak gelmiş) tir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!”¹⁰⁷

“Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.”¹⁰⁸

Kişinin imanını korumasının yollarından biri de, imana muhalif olan söz ve davranışlara karşı uyanık olup onlara itaat etmemektir.

3.3.5. MÜNAFIKLAR

Münafık;, kalbiyle inanmadığı halde, inanıyormuş gibi gözüken kişiye denir. Nifak ise bir kapıdan şeriata girerken, diğer kapıdan çıkmaktır.¹⁰⁹

“İki birliğin karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, ancak Allah'ın dilemesiyle olmuştur ki, bu da, müminleri ayırdetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması için idi. Bunlara: «Gelin, Allah yolunda çarpışın; ya da savunma yapın» denildiği zaman, «Harbetmeyi bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik» dediler. Onlar o gün, imandan çok, kâfirlığe yakın idiler. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir.”¹¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de iki ayette Allah kafirlerle beraber münafıklara itaatten bizi sakındırıyor. Bu ayetler şunlardır: “Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve

¹⁰⁶ Yazır, *a.g.e.*, V, 440.

¹⁰⁷ Kasas, 28/86.

¹⁰⁸ Ahzab, 33/1.

¹⁰⁹ El-İsfehani, *a.g.e.*, 819.

¹¹⁰ Bakara, 3/167.

münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.” ,¹¹¹

“Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a güvenip dayan, vekil ve destek olarak Allah yeter.”¹¹² Seyyid Kutup (Ö. 1965) bu ayetle ilgili şunları söyler: “Bu hitap, surenin başlarında gelen bir hitap şeklindedir. Yasaların, direktiflerin ve yeni toplum sisteminin gelmesinden önce gelmiştir. Ayrıca burada peygamber efendimizin kafir ve münafıkların işkencelerine aldırması, onlara boyun eğmemesi ve hiçbir konuda onlara güvenmemesi eklenmiştir. Öyleyse yalnızca bir tek vekil vardır. Oda yüce Allah'tır. “Vekil olarak Allah yeter”¹¹³

Münafıklara itaat etme noktasında insanın sakınması gereken itaat, onların nifaka dair söz ve eylemlerine uymaktır.

3.3.6. MÜŞRİKLER

Müşrik, "Ortak (şirk) koşan" kimse demektir. Kelimenin kökü "ortak koştur" manasını taşıyan eşreka mazi fiili meydana getirir. Bu kelime if'âl bâbındandır ve müşrik kelimesi de eşreka fiilinin ism-i failidir. İslami istilahta şirk, Allah'a inanmakla birlikte, kudret ve kuvvette ona denk başka İlahların da var olduğunu kabul etmek demektir.

Dinde iki çeşit şirk vardır. Biri büyük şirk diğeri de küçük şirk. Büyük şirk, Allah'a ortak isnat etmektir. Küçük şirk ise bazı durumlarda Allah'ın rızasının gözetilmesini bırakarak başkasını memnun etmeye çalışmaktır. Riyakarlık gibi.¹¹⁴ Müşrik ise Allah'ın inanmakla beraber Allah'a ortak koşan kişidir.

Kur'an, müşriklere uymaktan bizi sakındırır: “Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır. Gerçekten şeytanlar

¹¹¹ Ahzab, 33/1.

¹¹² Ahzab, 33/48.

¹¹³ Kutup, *a.g.e.*, IX, 345.

¹¹⁴ El-İsfehani, *a.g.e.*, 452.

dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarmanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşanlar olursunuz.”¹¹⁵

Birinin söz ve eylemlerine uymak zamanla ona benzeşmeyi beraberinde getirir. Bundan dolayı Kur'an, müşriklere itaat etmekten bizi sakındırıyor. Çünkü, onlara itaat onlar gibi olmayı gerekli kılar.

3.3.7. EHL-İ KİTAP

Kur'an-ı Kerim'de, ehl-i kitap ile kastedilenlerin Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğu malumdur. Hadislerde de bu tâbir sık sık kullanılmıştır. Böylece vahiy yoluyla nâzil olmuş Tevrat, Zebûr ve İncil'e sahip olan Yahudiler ve Hıristiyanlar, bu kitapları tahrif edilmiş olmasına rağmen, müşriklerden ayırdedilmiş ve kendilerini farklı bir statüde ele almıştır.

Kur'an-ı Kerim, bir kısım ehl-i kitabın arzusunun insanları imanlarından geri çevirmek ve saptırmak olduğunu beyan eder. Bu insanların, kötü arzularına uymaktan Kur'an bizi sakındırıyor. Kötü arzular noktasında bunlara itaat etmenin küfür olduğunu beyan eder. Bununla ilgili bazı ayetler şunlardır. “Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”¹¹⁶ Bu ayetle ilgili M. Hamdi Yazır (Ö. 1951) şunu söylüyor. “O kitap ehlinin çoğu sizleri imanınızdan sonra geri çevirip hepinizi kafir yapsalar, dinden döndürseler... memnun olurlar. Onlar sizin dinden dönüşünüzü Müslümanlıktan önceki dönemlere dönüşünüzü arzu etmektedirler. Bunun için her hileye müracaat ederler. Bu da iyilikseverliklerinden dolayı değil sırf nefislerinden nefsaneyetlerinden kaynaklanan hasetten dolayıdır.”¹¹⁷

Mevdudi (Ö. 1979) ise şunu söyler: “ Onların düşmanlıkları ve kıskançları sizin dengenizi yitirip, onlarla tartışma, kavga ve münakaşalara dalmanıza neden

¹¹⁵ En'am, 6/121.

¹¹⁶ Bakara, 2/109.

¹¹⁷ Yazır, *a.g.e.*, I, 374.

olmasın. Siz vakarınızı kaybetmemeli ve değerli vaktinizi bu tip anlamsız çabalarla harcamamalısınız; fakat, doğru yolda gitmeye devam etmeli ve sabırla Allah'ın hükmünü beklemelisiniz. Allah'ı anıp iyi ameller işlemelisiniz çünkü, Allah önünde sizi kurtaracak olan şeyler onlar değil ancak iyi amellerdir.¹¹⁸

Ehl-i kitaptan bir takım guruplar müslümanlarla uğraşıp onları dinlerinden geri çevirmek arzusuyla yaşarlar. Günümüzde İslam dünyasında görülen misyonerlik çalışmaları buna örnektir. Müslüman olan insanlara farklı vaatlerle dinlerinden çıkarmaya çalışıyorlar. Tarih boyunca ehl-i kitabın oyunu hep insanların akidesini bozmak olmuştur.

Allah, ehl-i kitabın kötü istekleri konusunda bizi uyarıyor. Onların dinimize muhalif olan söz ve düşüncelerinden uzak durmamızı istiyor. Onların isteklerine itaat etmek haktan sapmaktır.

“Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir guruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevkederler.”¹¹⁹

Ehl-i kitabın kötü arzularına tabi olmamak gerekiyor. “Dinlerine uymadıkça yahudiler de hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur. Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.”¹²⁰

3.3.8. GÜNAHKARLAR

Kur'an-ı Kerim, hem günahkârlara hem de kötü huylulara itaat etmekten bizi sakındırıyor. Bu konuyla ilgili ayetler şunlardır:

1. “O halde, (hakikati) yalan sayanlara boyun eğme!”. “Onlar isterler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.”. “ (Resûlüm!) Alabildiğine yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan lâf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, mütecâviz, günaha dadanmış, kaba ve haşin, bütün

¹¹⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, I, 105.

¹¹⁹ Ali İmran, 3/100.

¹²⁰ Bakara, 2/120.

bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine, mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme.”¹²¹

2. “Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.”¹²²

3. “Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen aşırı gidenlerin emrine uymayın.”¹²³

Yukarıda verdiğimiz, Kalem, Kehf ve Şuara surelerindeki ayetlere baktığımız zaman bu özelliklere sahip günahkârlara itaat edilmemesi gerektiği açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Kâzibe: Yalancı.

Hâite: Günahkar.

Hallâf: Doğru yanlış demeden çok yemin eden.

Mehîn: Değersiz her kalıba girebilen, her fenalığa sürüklenen, kendi kendini küçük düşüren.

Meşşâ' bi nemîm: İnsanlar arasını bozmak için söz getirip götürten, boş boğaz ve hafiyelik yapan.

Menâ' li' hayır: Hayıra engel olan

Başkalarını çok kınayan

Mu'tedî: Haddi aşan, zalim ve mütecaviz olan

Esîm: Çok günahkar, vebal yüklü

Utull: Kaba davranışla kötü ahlaklı gaddar, mustebid, obur.

¹²¹ Kalem, 68/8-13.

¹²² Kehf, 18/28.

¹²³ Şuara, 26/151-152.

Zenâm: Kötülüklerle damgalı olan¹²⁴

Kalbini Allah'ın zikrinden alı koyan

Heva ve hevesine uyan

İşi hep aşırılık olan

Yeryüzünde bozgunculuk yapan ve yapıcı olmayan

Müsrif: Aşırı giden

Bu özelliklere sahip olan insanlar itaate layık değildirler.¹²⁵

¹²⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara, 1983.

¹²⁵ İsmail Karagöz, "İtaat kavramı", *Diyanet İlmî Dergisi*, sayı 35. IV, Ankara, 1999, 47.

4. PRATİKTE İTAAT

4.1. İTAATI KOLAYLAŞTIRAN HUSULAR

4.1.1. İMAN

Önce kelime üzerinde duralım. Arap dili mütehasşısıları iman kelimesinin; emin veya eman kökünden türemiş bir masdar olduğu hususunda müttetikirler. Lûgat mânâsı, "Doğrulamak, tasdik etmek, bir kimseye veya bir şeye inanıp güvenmek" anlamlarına gelir. İmanın Türkçe karşılığı olan "inanmak" kelimesinde de aynı mahiyeti sezme mümkündür. İslâmî ıstılâhta iman; "Resûl-i Ekrem (sav)'in Allahû Teâla (cc)'nın katından getirmiş olduğu bilinen haber ve hükümlerin hepsini, kat'i olarak tasdik etmek ve bunu diliyle ikrar etmektir."¹

İmanla itaat arasında sıkı bir ilişki vardır. İtaat imanı besler. "Emirlere uyma, yasaklardan kaçınma" şeklinde formüle edilen "itaat," imanın kalbe yerleşmesinden sonra gerçekleşir. Allah katında itaat sayılan her eylemin inanca dayalı olması vazgeçilmez kural olduğu gibi, bütün işlerin özü ve dayanağı da imandır. Yani imanî tezahür, aynı zamanda bir itaat tezahürüdür. Çünkü namaz kılmak, oruç tutmak en geniş ifade ile dini bir kurala uymak, itaat neticesi olarak ortaya çıkar. Öyleyse itaat sadece iç teslimiyet değil, dıştan görülen şekli faaliyetler de itaat sayılmaktadır.

İman, kul olmayı kabul etmenin ilk basamağıdır. Kulluğu kabul eden bir insan da kulluğun gerektirdiği gibi de davranması gerekir. Yani iman itaati kolaylaştırır. İnsan inandığı zaman; Allah'a karşı ahlaki ödevlerini yerine getirmeye, Ondan gelen emirlere uygun hareket etmeye hazır bir hal alır. Kur'an'ın birçok yerinde, emrin gerçekleşmesi imana bağlanmıştır.

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin."² Faizden kaçınma iman etmeye bağlanmıştır.

¹ Âsım Efendi, Seyyid Ahmet, *Kamus Tercemesi*, IV, İstanbul, 1304, 548.

² Bakara, 2/278.

“Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”³

Eğer insan Allah'ın varlığını kabul etmiyorsa, artık onun gerek düşüncesinde ve gerekse pratik hayatında Allah'a kul olma ve O'nun emirlerine göre hareket etme diye bir olgu yok demektir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz. Bütün erdemli davranışlarımızın kaynağı imandır. İman içsel olarak insanı harekete geçiren en önemli güçtür. Allah'a iman olduktan sonra, gerisi zamanla gerçekleşir. İman yoksa; gerçekler şüpheli, hayat muamma, insan da gafil ve itaatsiz bir varlığa dönüşür. O halde itaati kolaylaştıran en önemli husus imandır.

4.1.2. SALİH AMEL

Salih, sulh kökünden ism-i faildir. Sulh: barış demektir. Salâh ise fesâdın ve seyyi'enin karşıtıdır. Kur'ân'da sâlih, bazen fesâdın, bazen de seyyi'enin karşıtı olarak kullanılır.⁴ Salâh, yararlı, düzgün olmaktır. Sâlih amel: İbâdet ve ahlâka ilişkin bütün güzel işleri kapsar. Allah'a ibâdet sâlih amel olduğu gibi, muhtaçlara iyilik, yardım, Allah yolunda cihâd, zulme ve zâlimlere karşı mücâdele, hak, adalet, doğruluk, emânet, iyilik ve takva üzerinde yardımlaşma, helâl kazanma, ailesine, akrabasına ve toplumuna karşı görevlerini yerine getirme, insanlara karşı güzel davranma hep sâlih amel kapsamındadır.

Kur'an'da imanla salih amel birçok yerde birlikte zikredilmiştir. “iman edenler ve salih amel işleyenler” şeklinde önce iman, sonra salih amel söylenmiştir. Amelin imandan bir parça olmadığına işaret eden çok ayet vardır. Bu ayetlerde ameller iman üzerine atfedilmiş olup, iman ve amel kavramı ayrı ayrı söz konusu edilmiştir. Arapça dil kurallarına göre atfolunan şey ile kendisi üzerinde atf yapılan

³ Nisa, 4/59.

⁴ El-İsfehâni *a.g.e.*, 489.

şey başka şeylerdir. Eğer böyle olmasaydı atıf yapmak doğru olmazdı. İkisi aynı şey olurdu.⁵

İmanın olgunlaşması için tasdik ve ikrar yeterli değildir Kalpte parlayan iman nurunun, hiç sönmeyerek daima parlaması ve bu parlaklığın her an bir kat daha artarak bütün muhitini aydınlatması için, ibadet ve salih amel lazımdır. İnsan, sadece inanılmakta esas olanları tasdik edip ibadet ve ameli salihite bulunmazsa kalben, onlara olan bağlılığı da yavaş yavaş sönmeye başlar.⁶

İman bir fenerin ışığıysa amel de can fanusu mesabesindedir. Fener için cam fanus ne mana ifade ediyorsa; iman için de, ameller o manayı ifade eder. İman bir ağaçsa, ameller, o ağacın meyveleri gibidir. İman edipte salih amel işlemek günahkâr olmayı gerekli kılar.

Salih amel, kul hakkına riayet etmekle beraber Allah hakkını eksiksiz bir şekilde yerine getirmektir. Her salih amel itaatin göstergesidir. İtaat sözle değil salih amelle ispat edilir. Amelsiz iman insanı kurtuluşa götürmez. Her salih amel, imanın yansıması olduğu gibi itaat etmenin de bir tezahürüdür. Ameli olmayan bir insanın itaati de olmaz. Amelsiz bir iman itaati kolaylaştırılmaz belki zorlaştırır. İnsanın itaatini kolaylaştıran şeylerden biri de salih amelleridir. Kur'an salih amellerde devam edenlerin hüsrana uğramayacağını beyan eder.

“ Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır”.⁷

4.1.3. TEVBE

Tevbe, sözlükte “rucu etmek, asla dönmek” anlamına gelen bir sözcüktür. Terim anlamı; “Şeri şerifin kötü kabul ettiğini terk edip dinde övülene dönmektir.”⁸

⁵ es-Sabuni, Nureddin, *el-Bidaye fi usul'd-Din, Dımışk*, 1979,88.

⁶ Akseki, Ahmed Hamdi, *İslam*, Ankara, 1980, 33.

⁷ Asr, 103/1-2-3

⁸ İbrahim Hakkı, el-Furuk, İstanbul, 1310, 170.

Tevbe hem insana hem de Allah'a nisbet edilen bir kavramdır. İnsana nisbet edildiğinde günah halini bırakıp salah haline dönmek, Allah'a nisbet edildiğinde ise kula karşı gazap halinden rahmet etme ve bağışlama haline dönmeyi ifade eder.⁹

Ragıb'a (Ö. 502/1108) göre tevbe günahı en güzel bir şekilde terk etmektir. En güzel özür dileme biçimidir. Özür dileme üç şekilde olur. Özür dileyen kişi, ben yapmadım der veya şunun için yaptım ya da yaptım kötülük ettim bundan da ızdırap çekiyorum der. Tevbe ise son şıktır.(Hata ettim, kötülük ettim, bundan da sıkıntı duyuyorum.)¹⁰

İnsan yapısı itibariyle hata etmeye müsait bir varlıktır. İnsanda iyi duyguların yanında kötü duygularda vardır. İnsanın hayatı bu iki farklı duygunun çatışmasından ibarettir. Kötülük işlemekte insani bir haldir. Kötülük sonrası duyulan pişmanlıklar ve işlenen salih ameller kötülüğü izale eder.

Tevbe, asıl anlamı geri dönmektir. Tevbe kelimesinin türemişi olan "tevvâb" kelimesi tevbe işini çok yapan anlamında aşırılık ifade eden ism-i faildir. Yüce Allah'ın bir ismi, bir sıfatı olarak "et-Tevvâb" ise itaata yönelerek Allah'a dönen kişinin istediği bağışlanmayı kabul edip, o tövbekâr kulunu huzuruna alan ve onu affeden anlamındadır. Bu itibarla tövbe, kul hakkında günahlardan dönmeyi, yüce Rabbimiz hakkında da cezalandırmaktan dönmeyi ifade eder, yani kul Rabbine döner, Rabbi de onun bu yönelişini kabul eder ve onu cezalandırmaktan vazgeçer. İşte bu mânâda "et-Tevvab" sıfatı, kulların tövbelerini her yönelişlerinde rahmet ve mağfiretiyle kabul eden demektir.

Tevbe, itaat tezahürü olarak ele alınır. Çünkü, tevbe hatadan vazgeçme sözüdür. İnsan yapısı gereği olarak hata işlemeye müsait bir varlıktır. Asıl olan hata sonrası hatası üzerinde ısrar etmemektir.

“Tevbe, günahın izini siler: “Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.” “Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse,

⁹ Beydavi *a.g.e.*, I, 55

¹⁰ El-İsfehani, *a.g.e.*, 179.

şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.”¹¹ Tevbe sadece sözle olmaz Eğlemi de buna uygun hale getirmek gerekir.

“De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” “Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez.”¹² Hata ne kadar büyük olursa olsun ümitsizliğe kapılmamak gerekir. Hataya mukabil ilahi rahmet daha engindir. Hatadan dönebilme fırsatı hayatın son demlerine kadar devam eder.

“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”¹³ Kötülüklerden arınmanın yolu iyiliklerin işlenmesidir. Kötülük, inanın ruhunu karartır. Kararan ruhun aydınlanması için hataların terk edilmesi ve salih amellerin işlenmesi gerekir.

Hz Peygamber masum olmasına rağmen günde en az yetmiş ya da yüz kere tevbe ve istiğfarda bulunmuştur.¹⁴

İnsan günah işlemekle itaat dairesinden çıkar, tevbe etmekle de tekrar geri döner. O zaman itaati kolaylaştıran en önemli hususlardan biride tevbedir.

4.1.4 DUA

Dua kelimesi “de'a” fiilin masdarı olup çağırma, seslenmek ve çağırmanın neticesi olarak birşinden bir işin yapılmasını istemek anlamına gelir.¹⁵

Dua, insanın acziyetini itiraf ederek yüce Allah'tan bir şeyler dilemesidir. “Siz beni çağırın bende çağırınıza cevap vereyim.”¹⁶

¹¹ Furkan, 25/70-71.

¹² Zümer, 39/5354.

¹³ Hud, 11/114.

¹⁴ Buhari, Deavat 3; Müslim, zikir 41.

¹⁵ İbn. Manzur, *a.g.e.*, XIV, 259; Firuz Abadi *a.g.e.*, 1655.

¹⁶ Ğafir, 40/60

Dua, insanda fitrî bir olgudur. Bu sebeptendir ki, bütün dinlerde mevcuttur. Üstün bir varlığa inanan her insan şu veya bu şekilde dua eder. İnsanlar hayatları boyunca, üstesinden gelemeyecekleri birçok şeylerle karşılaşmakta, keder, sıkıntı, acz ve ümitsizliklere maruz kalmaktadırlar. Ve bunlardan kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. Yüce Allah bu gerçeği şu şekilde beyan eder: "*İnsana bir darlık dokunduğu zaman yanı üzere yatarken, otururken yahut ayakta bize yalvarır, ama biz onun sıkıntısını giderince sanki kendisine dokunan bir darlıktan ötürü bize hiç yalvarmamış gibi hareket eder. İşte aşırı gidenlere yaptıkları iş böylesine süslü gösterilmiştir.*"¹⁷ Bu ayette insanın ruhsal yapısı tahlil ediliyor. Yani insan sıkıntı esnasında yalvarma ihtiyacını duyar Feraha kavuşunca Allah'ı tekrar unutabilir.

Kur'an'ı Kerim'de dua etmek teşvik edilmiştir. Bununla ilgili bazı ayetler şunlardır: "İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır."¹⁸ Dua korku ve ümit arasında yapılmalıdır. Dua, Allah emrettiği için yapılır. Dua hali rahmete yakın bulunma halidir.

Dua ümit beslemektir. Ümitsizlik insanı perişan eden bir duygudur. Dua eden insan rabbine daima ümitlidir. Hayıra ve iyiliğe ait ümit ve dileklerinin gerçekleşeceğine inanır. Ümitsizliğe kapılıp hal ve istikbali karanlık görmez. Ruh sükuneti güven ve huzur içinde yaşar. Hayata karşı iyimserliği artar karamsar duygulardan uzak kalır.¹⁹

Dua ederken Allah'ın şanına layık bir şekilde övmek gerekir: "*En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na, o güzel isimler le dua edin. O'nun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.*"²⁰

"*Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma. Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.*"²¹ Dua

¹⁷ Yunus, 10/12

¹⁸ A'raf, 7/56.

¹⁹ Hüseyin Peker, *Din sosyolojisi*, Samsun, 1993, 74.

²⁰ A'raf, 7/180.

²¹ A'raf, 7/205-206

etmenin bir adabı vardır. Dua kulluğun kanıtı ve acziyetin göstergesidir. Dua da hem söylem hem de beden dili uygun bir hal alması gerekir.

Dua, insanın duygularını, algılarını, davranışlarını, ruhi ve bedeni sağlığını, hatta maddi olayları değişikliğe uğratan etkiler yapabilmektedir. Bir başka deyişle, dua bir tür zihni ve uzvi değişiklikten ibarettir. Dua eden kimse kimsenin elde edeceği psikolojik değerlerin bütünüyle o kişinin inancına bağlı bulunmakta olduğu da bir gerçektir. Samimi bir inanç sürdüğü sürece duanın etkisi kesin ve mutlaktır. Duanın gerçek değeri, dua fiiliyle teselli bulmadadır; böylece insan iradesi Allah'ın iradesine uyar.²²

Dua, kulun itaat üzerinde sebat etmesi için önemli bir role sahiptir. Kul itaatsizse itaat dairesine girmesi için yine duanın rolü büyüktür. İtaati kolaylaştıran en önemli hususlardan biri, itaate uygun eylemde bulunmak ve sözlü duayı da buna uygun şekilde yapmaktır.

Duanın manevi faydalarını şöyle özetleyebiliriz: Dua ruhu tasfiye ve takviye eder. Huzur verir. Ümit bahşeder. Şahsi kuvvetlendirir. Nefse güven katar, ahlakı yükseltir.²³

Fiili dualar ise itaattir. Allah'tan hidayeti istemek ve eylemi buna uygun hale getirmekte Kur'an'ın bir emridir. İnsanla Allah arasında en önemli iletişim vasıtası duadır. Duada aracı yoktur, insan kalbiyle yönelir ve isteklerini dile getirir. Allah da dua aracılığıyla kendisine yönelen kulların duasını kabul eder. Allah duanın yapılmasını emreder bu ilahi çağrıya cevap vermek Allah'a itaattir.

4.1.5 MÜKAFAT UMUDU

Korku ve ümit insanın psikolojik yapısının bir gereğidir. İnsan korku ile ümit arasında yaşayan bir varlıktır. Geçmişin ızdırabını taşıdığı gibi geleceğin endişesini de taşır. Bu insani bir haldir. Cezalandırma ve ödüllendirme, insanın dünyada hür

²² Hayati Hökelekli, *Din psikolojisi*, TDF, Ankara, 1993, 228.

²³ Nurettin Topçu, *Din psikolojisi notları*, İstanbul, 1958, 34.

iradesiyle Allah'ın buyruklarına uyması veya uymamasına karşılık hak ettiği sonuçlardır. Ödüllendirmek Allah'ın adalet ve rahmet sıfatına bağlıdır.

Kur'an'da korku ile ümitten çok bahsedilmektedir. Kur'an'daki ibret amaçlı dersler ve olayların büyük kısmı bu iki temel duyguyu hedeflemektedir. Kur'an'da rahmet ve ceza ayetleri birbirini takip etmektedir. Dinde hem Allah'ı sevmek hem de Allah'tan korkmak bir esas olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı Allah hem sevimli, hem de kendisinden korkulmalıdır. Nitekim Kur'an'da müminler duyguları itibariyle bu her iki durumu dengede tutan kimseler olarak tanımlanmaktadır: “korkarak ve umarak rablerine dua ederler...”²⁴

Allah, işlenen her salih ameli cazip hale getirerek onun için bir mükafat vaat etmiştir. Kur'an'da akıl sahibi insanların vasıtları sayılırken bu hususlardan söz edilmektedir: “...onlar Allah'ın emrettiği şeyleri gözeten, rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir. Yine onlar, rablerin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak harcayan ve kötülüğü iyilikle salan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun sonu sadece onlarındır.”²⁵

Ameller için takdir edilen mükafat, amellerin işlenmesini cazip kılar. Her amelin mükafatı çekilen cefaya göredir.

Allah ve resulüne itaat etmenin mükafatı; sevap, rahmet, kurtuluş ve cennettir. İtaatten mahrum kalan mükafattan mahrum kalır.

4.1.6. CEZA KAYGISI

Yasaklar için bir ceza öngörüldüğünden insanoğlunun fitrat gereği olarak bunlardan uzak durması gerekmektedir. Yasakları çiğneyen insanlar için bir ceza öngörülmüştür. Cezalandırma Allah'ın adalet sıfatının tecellisidir.

İtaatsizliğin karşılığında ceza öngörülmüştür. Cezayı hak etmemek için itaatte bulunmak gerekir. Ceza kaygısı itaatsizliği bertaraf eder. İnsanı itaatkar eder.

²⁴ Secde, 32/12.

²⁵ Rad, 13/20-22.

İsyanın karşılığında ceza söz konusudur. Ceza kaygısıyla insan yaşarsa itaatsizliğe düşmesi zorlaşır. *“Rabbinin makamından korkan ve nefisini kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.”*²⁶

4.2. İTAATI ENGELLEYEN HUSUSLAR

4.2.1. PSİKOLOJİK ENGELLER

İtaati engelleyen bazı hususların olduğu kesindir. Bu hususlardan bir kısmı ferdin dışında geliyorsa da bir kısmı ferdin kendisinden kaynaklanır. Bireyden kaynaklanan bu engellere, psikolojik engeller diyoruz. Psikolojik engellerin başında, insanın hevasına düşkün olması, zan, dünya sevgisi acelecilik ve ataları taklit etme gelir.

Kur’an-ı Kerim insanın yapısında birtakım kötü temayüllerin var olduğunu söyler. İnsanın imtihanının da bir yönü de, insanın bu kötü temayülle imtihan edilmesidir.

Kur’an insanı hevasına uymaktan sakındırır. İşlenen ilk cinayetin hevaya tabi olmaktan kaynaklandığını Kur’an bize belirtir: *“Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu.”*²⁷

Kur’an’da, hevasını ilah edinip, buna göre davranan insanlar da kınanmıştır: *“Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola erdirmeyebilir? Hâla ibret almayacak mısınız?”*²⁸

Bir başka psikolojik engel de zandır. Zan, henüz emareleri açıkça meydana çıkmamış bir sahada ve mahiyeti bilinmeyen bir konuda akıl yürüterek tahminde

²⁶ Naziat, 79/40

²⁷ Maide, 5/30.

²⁸ Casiye, 45/23.

bulunmaktır.²⁹ Zana göre hareket etmek değil, akla ve vahye göre hareket etmek gerekir.

Zan insanı Hak'tan uzaklaştırır: *“Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.”*³⁰

Kur'an zandan bizi sakındırır. Zan'a göre hareket etmek insanı itaatten alıkoyar; *“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”*³¹

Dünya sevgisi de insanı itaatten alıkoyuyor. Kur'an, Dünya hayatının bir imtihan olduğunu bize söyler. Dünya sevgisine kapılıp da itaatsizliğe girmemenin önemini vurgular. Bu durumu anlatan ayet ise şudur: *“Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”*³²

İnsanın başka yönü de aceleci olmasıdır. İnsan itaatin karşılığını öteki dünyada değil, belki bu dünyada da isteyebilir. *“insan pek acelecidir.”*³³

Bir başka psikolojik engelde; ataları taklit etmektir. Kur'an'da hidayete tabi olmayan insanlar anlatılırken, onların ileri sürdükleri bahanenin *“biz atalarımızdan böyle gördük”* demeleri olduğu vurgulanır.

Kur'an, peygamberlerin tevhid mücadelesi anlatırken, tüm peygamberlere karşı inanmayan insanların ileri sürdükleri şey, ataları taklit etmek olduğu anlatılır. Bununla ilgili bazı ayetler şunlardır: *“Onlar dediler ki: Babalarımızı üzerinde*

²⁹ İsfehabi, a.g.e., 539.

³⁰ Necm, 53/23.

³¹ Hucurat, 49/12.

³² Ali İmran, 3/14.

³³ Enfal, 8/32.

*bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Halbuki biz size inanacak değiliz.”*³⁴

*“Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.”*³⁵

*“Onlara «Allah'ın indirdiğine uyun» dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiye!”*³⁶

*“Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlak oranın varlıklıları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.”*³⁷

Kur'an, ataları taklit etme bahanesine karşı şu tezi geliştiriyor. *“Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, «Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız» dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyeler?”*³⁸

Yukarda anlatmaya çalıştığımız nefis, heva, zan, acelecilik, dünya sevgisi ve ataları taklit gibi konular insanın itaatini engelleyen hususlardandır.

4.2.2. SOSYOLOJİK ENGELLER

İnsanın itaatini engelleyen bir takım faktörler toplumdan kaynaklanır. Toplumdan kaynaklanan bu faktörlere sosyolojik faktörler denir. Sosyolojik faktörlerin başında sosyal baskı gruplarını halk üzerinde meydana getirdikleri etkidir.

Bu baskı guruplarından biri mele'dir. Kur'an-ı Kerim'de bu terim, genellikle bir topluma tesir edip yönlendirme gücüne sahip kişiler ve yöneticilerin kendileriyle istişare yaptığı bir kesim için kullanılmaktadır. "Mele" kavram olarak bir olumsuzluğu bünyesinde taşımamakla birlikte; Kur'an-ı Kerim'de bu kelime ile

³⁴ Yunus, 10/78.

³⁵ Enbiya, 21/53.

³⁶ Lokman, 31/21.

³⁷ Zuhruf, 43/23.

³⁸ Bakara, 2/170.

toplumlarını, Allah'a ve peygamberine karşı kıskırtıp, onlara uymaktan alıkoyan ve oldukça kibirli tiplerden oluşan zümre için kullanılır. Bu tip mele'in önemli bir özelliği de; toplumda iyilik, cömertlik, ilim, hikmet gibi insanı yücelten vasıflarla değil de; zorbalık, zulüm, hor görme gibi insanı alçaltan özelliklerle veya zenginlik ve dünyevî makamlarla üstünlük taslayanlardan oluşmasıdır. Allah peygamberlerini gönderdiği zaman, onlara karşı ilk tavır alan ve getirdikleri mesajı reddedenler her zaman büyüklük taslayan müstekbir, mütref ve mele' kavramlarının içine giren yöneticiler ve sermaye sahipleri olmuşlardır.

Toplumsal baskı grupları her zaman halkın üzerinde bir güç mekanizmasını oluşturarak onları itaatten alı koymuşlardır. Bununla ilgili Firavun örneği çarpıcıdır. Kur'an O'nun durumunu şöyle anlatır: *“Firavun kavmini aldattı; onlar da kendisine boyun eğdiler. Onlar yoldan çıkmış bir kavimdir.”*³⁹

Kur'an-ı Kerim, baskı gruplarından bahsederken müstekbirler, mele' ve mütref kavramlarını kullanır. Bunlar itaatte bulunma noktasında engel teşkil ederler.

Kıyamet günü yüz üstü cehenneme sürüklenenlerden sorulacaktır. *“Sizi buraya sevk eden şey nedir?” Onlarda şunu diyeceklerdir: “Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler.”*⁴⁰ Bu ayette itaatsizliğin sebebi reislere ve büyüklere uymaktan geçer.

4.2.3. EKONOMİK ENGELLER

4.2.3.1. FAKİRLİK

İnsan rızıkını zorlukları göğüsleyerek kazandığından, onun muhafazası noktasında çok ürkek olur. Ve bazı sapmalara düşebilir: *“geçim endişesiyle çocuklarınızın canına kıymayınız...”*⁴¹

³⁹ Zuhruf, 43/54.

⁴⁰ Ahzab, 33/67.

⁴¹ İsra, 17/31.

İnsanın dünyada imtihan edildiği şeylerden biri de açlık yani fakirliktir: *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan canlardan ve ürünlerden bir az azaltma (fakirlik) ile deneriz.”*⁴²

Şeytan insanı aldatmaya çalışırken genelde fakir kalma silahını kullanır: *“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder.”*⁴³

Çok fakirlik insanı şekvaya, şekva da itaatsizliğe götürür. Çok fakir olanlar egemen güçlere çabuk boyun eğip itaatsiz olabilirler. Bundan dolayı Hz Peygamber çok fakirlikten Allah’a sığındığını beyan eder.

Aslı itibariyle fakirliğin Allah’a ulaşmada engel teşkil etmemesi gerekir. Çünkü tevhid mücadelesine baktığımız zaman peygamberlerin çağrısına ilk kulak veren ve onlara tabi olanlar fakirler olduğu görülür. Hatta inançsız zenginler şunu dile getiriyorlar. Biz inanarak bu fakirlerle aynı safta mı yer alacağız derler.

Netice olarak fakirliği bahane ederek itaatten çıkmak doğru değildir: *“şüphesiz rızkı veren güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah’tır.”*⁴⁴

4.2.3.2. ZENGİNLİK VE AZGINLIK

Zenginlik de insanı azgınlaştırır ve itaat dairesinden çıkarır. Kur’an’ı Kerim’de zenginliğin azdırıcı olduğu anlatılır.

Bu konuyla ilgili Karun örneği manidardır: *Kârûn, “Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir” dedi. O, Allah’ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helak etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir). Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, Keşke Kârûn’a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler*

⁴² Bakara, 255.

⁴³ Bakara, 2/268.

⁴⁴ Zariyat 51/58.

yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur dediler. Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi! Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kafirler iflah olmayacak demeye başladılar. İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır.”⁴⁵ Bu ayette Karun'u itaatten alıkoyan şeyin zenginlik olduğu anlatılır.

Kur'an'da zenginlikten dolayı şımaran bir başka örnek de şudur: “Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk. Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fişkırtmıştık. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm. Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum. Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde ‘Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır’ deseydin ya!.. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak haline geliverir. Ya da suyu çekiliverir de (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile. Derken bütün serveti helak edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş haldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım... Onun, Allah'tan başka kendisine yardım edebilecek kimseleri yoktu. Kendi kendini kurtaracak güçte de değildi. İşte bu durumda velayet (himaye ve

⁴⁵ Kasas, 28/78 -83.

koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah'a mahsustur. Onun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayırlıdır."⁴⁶

Yukarda her iki örnekte de zenginliğin itaatsizliğe sebep olduğu belirtilir.

4.2.4. İNANÇ ZAAFI

İmanla itaat arasında bir paralellik vardır. İman kuvvetli olunca itaat artar inanç zaafa uğrayınca itaatsizlik baş gösterir. İman, itaat mercilerini layıkıyla tanımayı gerekli kılar. İnsan tanıdıkça itaati da artar. İnanç zayıf olunca layıkıyla itaat edilmesi gereken merciler bilinmediğinden yada inattan dolayı itaatsizlik baş gösterir. Bundan dolayı Mekkî sürelerde inanç konusu çok işlenmiş iman kökleştirilmiş, medeni sürelerde ise daha çok itaat emredilmiştir.

Allah'a itaatte bulunmak için iman büyük bir rol oynar. "*Eğer inanıyorsanız Allah'a ve Resulü'ne itaat ediniz.*"⁴⁷ Bu ayette itaat etmenin şartı iman etmeye bağlanmıştır. O halde inanç zaafı yaşayan insanların Allah'a itaati de zorlaşır.

Allah'tan sakınmak için de inanmak gereklidir. "*Eğer inanıyorsanız Allah'tan korkunuz*"⁴⁸ Allah'a inanmayan insanın da Allah'tan korkması düşünülemez. İnanç zaafı, yeterince emrin sahibini tanımamaya ve ilahi sevgiden yoksun olmaya sebep olduğundan itaati engelleyen hususların başında gelir.

Kur'an'ı Kerim de insan grupları anlatılırken "kalplerinde hastalık vardır" grubundan söz edilir. Bunlar, kalplerinde inanç zaafı olan insanlar kastedilir. Bunların itaate dair eylemlerde çok gevşek davrandıkları anlatılır. İnanç zaafı davranışlara etki eder. Kur'an bu tip insanların itaata dair konularda çok zaaf sahibi olduklarını vurgular: "*onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.*"⁴⁹

⁴⁶ Kehf, 18/32 44-

⁴⁷ Enfal, 8/1.

⁴⁸ Maide, 5/57.

⁴⁹ Nisa, 4/142

Bir başka ayette: “O’nlarnn harcamalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah’ı ve Resulünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka bir şey değildir.”⁵⁰

4.3.İTAATIN KARŞILIĞI

4.3.1. İTAATIN DÜNYEVİ KARŞILIĞI

4.3.1.1. DİSİPLİN

İtaat dünya hayatında insanı disipline eder. Başboş olmaktan kurtarır, insanı yüksek bir mercie karşı sorumlu tutar.

Örnek olarak günde beş vakit namaz çağırısına cevap veren bir insan, hayatını disipline etmiş olur. Bunun gibi meşru bir otoriteye karşı itaatkârlık da insanın sosyal hayatını kontrol altında tutar.

4.3.1.2. DÜZEN

İtaatin olduğu bir yerde kargaşa değil, kaos değil, belki düzen olur. Sosyal hayatta düzen ve disiplin için itaate ihtiyaç vardır. Kur’an bunun sağlanması için şu çağrıda bulunur.

“Allah ve Resulüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁵¹

Hız Peygamber veda hutbesinde “size sıkı sarıldığınız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım. Allah’ın Kitabı ve Nebi’nin sünnetidir.”⁵²

⁵⁰ Tavbe, 9/54

⁵¹ Enfal, 8/46.

⁵² Muvatta, Kader 3.

4.3.1.3. MUTLULUK

İnanmak ve ibadet etmek fitri bir duygudur. Bu duygunun gerçekleşmesinde manevi bir haz vardır. Bu haz insanın mutluluğuna vesile olur. İşte bu engin hazdan ötürüdür ki Hz Peygamber tüm günahları bağışlanmış olmasına rağmen ayakları şişinceye kadar gece ibadetine devam edince Hz. Ayşe sorar. Neden ya Resulallah? Buna mukabil Hz. Peygamber: “şükredici bil kul olmayayım mı?”⁵³ Der.

İnsanın ihtiyaçları sadece görülen ihtiyaçlardan ibaret değildir. İnsanın maddi ihtiyaçları yanında manevi ihtiyaçları da vardır. İnsan sadece maddi ihtiyaçları karşılamakla mutlu olamaz. Bu iki ihtiyacı dengeli bir şekilde karşılamak zorundadır. Bedenin bekası için nasıl ki gıda almaya ihtiyaç varsa ruhun mutluluğu içinde inanmak ve itaat etmeye ihtiyaç vardır.

İtaat eden, hevaya esir olmaktan kurtulur. Hevasına esir olan ise ruhsal bunalımlardan ve girdaplardan kurtulamaz. Mutlu olmak için nefsanî arzuları terk etmek gerekir. Dolayısıyla huzurlu bir hayat, ancak itaatle mümkün olur.

Netice olarak tüm emirlerin ifasında manevi bir haz vardır. Manevi haz tekrarlandıkça insanın mutluluğu da artar

4.3.2. İTAATIN UHREVİ KARŞILIĞI

4.3.2.1. SEVAP

Kur'an-ı Kerim'de itaatın uhrevî karşılığı sayılırken sevaptan söz edilir. Sevap demek iyi davranışa karşı Allah tarafından verilecek mükâfat; Allah'ın rızasına uygun ve ahiret mükâfatına layık iyi işlerdir. Sevap İslam dinine uygun olarak girilen iyi davranışlara karşı Allah'tan umulan mukafatların tamamını dile getiren bir kavramdır. İtaatin karşılığında “büyük sevap” takdir edilmiştir.

⁵³ Buhari, Teheccüt 6.

Sevabın karşılığı sadece uhrevi değil, dünyevi yönü de bulunmaktadır: *“Dünya sevabı da, ahiret sevabı da Allah’ın yanındadır.”*⁵⁴

Ahiret sevabıyla ilgili Kur’an’da şu ayet anlamındadır: *“Eğer itaat ederseniz Allah size büyük ecir verecektir.”*⁵⁵

4.3.2.2. RAHMET

Rahmet; incelik, bağışlama, acıyıp esirgeme Allah’ın kullarına acıması, onlara sevgi, şevkat ve rahmetle muamele etmesi anlamına gelir. Rahmet, yüce Allah’ın tüm varlıkların iyiliğini isteyip onlara yardım etmesidir. Allah dünyada herkesi ilahi rahmetiyle yaşatıyor. Ahirette ki rahmeti ise ancak inananları kuşatır.

Kur’an-ı Kerim’de birkaç ayette itaatın uhrevi karşılığı rahmet ve hidayet olduğu beyan edilir. Bu ayetler şunlardır: *“De ki: Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır.”*⁵⁶,

*“İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir.”*⁵⁷

*“Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız.”*⁵⁸

*“Namazı kılın; zekâtı verin; Peygamber'e itaat edin ki merhamet göresiniz.”*⁵⁹

Tüm bu ayetlerden şu anlaşılıyor: İlahi rahmete ve hidayete ulaşmanın yolu Allah’a itaat etmekten geçer. Allah’a itaat etmeden, Ondan rahmet beklemek doğru değildir. İlahi rahmet, itaatın mukabilinde verilen ücrettir.

⁵⁴ Nisa, 4/134

⁵⁵ Fetih, 48/16.

⁵⁶ Nur, 24/54.

⁵⁷ Tevbe, 9/71

⁵⁸ Ali İmran, 3/132.

⁵⁹ Nur, 24/56.

4.3.2.3. KURTULUŞ

İtaat ebedi kurtuluşun reçetesidir. “Her kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir.”⁶⁰

“(Böyle davranırsanız) Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.”⁶¹

İtaat eden insanlar için ilahi rahmet bir mükâfatsa, bu mükâfatın tezahürü ise kurtuluştur. Yani itaat eden kurtulur.

4.3.2.4. CENNET

Kur'an'ı Kerim'de cennetin kimler için olduğu anlatılmaktadır. Bu anlatılan gruplardan bir kısmı şunlardır:

1. Cennet, salih amel işleyenler için hazırlanmıştır:

“Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”⁶²

2. Cennet, takva sahipleri için hazırlanmıştır:

“Kullarımızdan, takvâ sahibi kimselere verdiğimiz cennet işte budur.”⁶³

3. Cennet, Allah'ın emirlerini çiğnemekten korkan insanlar için hazırlanmıştır:

“Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştırmış kimse için, şüphesiz cennet(onun) yegâne barınağıdır.”⁶⁴

⁶⁰ Nur, 24/52.

⁶¹ Ahzab, 33/71.

⁶² Nisa, 4/124.

⁶³ Meryem, 19/63.

⁶⁴ Naziat, 79/40,41.

4. Cennet, namazlarını muhafaza eden insanlar için hazırlanmıştır. *“Namazlarını koruyanlar; İşte bunlar, cennetlerde ağırlandılar.”*⁶⁵

5. Cennet, itaat eden insanlar için hazırlanmıştır. Bu konuyla ilgili ayetler aşağıdadır:

“Bunlar, Allah'ın (koyduğu) sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kurtuluş budur.”⁶⁶

“Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!”⁶⁷

“Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratar.”⁶⁸

Cennet ebedi saadet yurdudur. Mukafatın karşılığıdır. İtaate karşı Allah'ın takdir ettiği ilahi lütuftur. Yukarıda yazdığımız ayetler de bunun kanıtıdır.

4.4. İTAATSIZLIĞIN SONUCU

4.4.1. İTAATZİZLİĞİN DÜNYEVİ SONUCU

4.4.1.1. TOPLUMSAL KARGAŞA

İtaat vahdeti, itaatsizlik ise kargaşayı doğurur. Toplumun ahengi için üstün bir güce ram olmak gerekir. Toplumsal kargaşanın yaşandığı bir hayatta her türlü felaketin vuku bulması muhtemeldir.

Toplumsal kargaşanın yaşanmaması için Allah'ın ipine sımsıkı sarılıp vahdeti gerçekleştirmek gerekir. Bununla ilgili Kur'an'ın tavsiyesi şudur: “Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini

⁶⁵ Meariç, 70/34,35.

⁶⁶ Nisa, 4/13.

⁶⁷ Nisa, 4/69.

⁶⁸ Fetih. 48/17.

hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”⁶⁹

Toplumsal kargaşa durumlarında ıslah edici olmak gerekir:

*“Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”*⁷⁰

4.4.1.2. DÜZENSİZLİK

İtaatin olmadığı yerde düzensizlik olur. Düzenin olmadığı yerde egemen ve disiplinize eden güç ve kuvvet kalmaz. Bunu en güzel ifade eden ayet ise şudur: *“Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”*⁷¹ İtaatin önemi vurgulanmış, itaatsizlik esnasında, düzensizlik, kargaşa, kaos ve gücün kaybolması söz konusudur.

4.4.1.3. MUTSUZLUK

İnanmak ve itaat etmek fıtratın gereğidir. Fıtratıyla barışık olan mutlu olur, fıtratıyla çelişen ise mutsuz olur. İtaatin olmadığı bir toplumda, toplumsal düzen işlenmediğinden insanlar kendilerini emniyette hissetmezler. Dolayısıyla emniyetin olmadığı bir yerde ise mutluluktan söz edilemez.

Kur'an'ı Kerim itaatle beraber hidayetin var olduğunu söyler:

⁶⁹ Ali İmran, 3/103.

⁷⁰ Hucurat, 49/12.

⁷¹ Enfal, 8/46.

“Eğer itaat ederseniz hidayeti bulursunuz.”⁷² Hidayetin yokluğu mutsuzluğun en büyük nedenidir.

4.4.2. İTAATSIZLIĞIN UHREVİ SONUCU

4.4.2.1. AMELİN İPTALİ

Kur’an itaatin karşılığında vaat edilen mükafatın cazibesini ortaya koymakla beraber, itaatsizliğin sebep olduğu neticeleri de anlatmaktadır. Bu anlatılan neticelerden biri de amellerin boşa çıkmasıdır. Yani itaatsizlik amellerin heba olmasıdır. Bu konuyla ilgili Kur’an’da çarpıcı ayetler vardır:

“Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁷³ İtaat amelleri iptal etmez itaatsizlik ise amelleri iptal edilmesine vesile olur.

Seyyid Kutub (Ö. 1965) bu ayetle ilgili şunu söyler: “Bu yüce Allah’ın bağış ve rahmeti çok sevmesindedir. Kulundan gelen ilk adımı hemen kabul ediyor, kalbi, iman ve güven bilincine ulaşınca kadar onun itaat ve teslimiyetinden hoşnut olur.”⁷⁴

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın.”⁷⁵

Allah’a ve Peygambere itaatsizin neticesi, insanın işlemiş olduğu tüm davranışların mükafatsız kalmasıdır.

⁷² Nur, 24/54.

⁷³ Hüccürat, 49/14.

⁷⁴ Kutub, *a.g.e.*, X, 586.

⁷⁵ Muhammed, 47/33.

4.4.2.2. CEHENNEM

Cehennem, cefa ve azap yeridir. Kur'an'ı Kerim de bu mekanın kimler için takdir edildiğini anlatmaktadır. Bunlardan bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cehennem, müminlerin yolundan ayrılan insanlar içindir.

*“Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”*⁷⁶

2. Cehennem, kafirler için hazırlanmıştır:

*“Şüphesiz ki inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlûp olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır.”*⁷⁷

3. Cehennem, Allah'a karşı büyüklük taslayanlar için hazırlanmıştır.

*“O halde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!”*⁷⁸

4. Cehennem, taği olanlar için hazırlanmıştır:

*“Bu böyle; ama azgınlara kötü bir gelecek vardır. Onlar cehenneme girecekler. Orası ne kötü bir kalma yeridir.”*⁷⁹

5. Cehennem, Allah'a ve Peygambere muhalefet eden insanlar için hazırlanmıştır:

*“(Hâla) bilmediler mi ki, kim Allah ve Resûlüne karşı koyarsa elbette onun için, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu büyük rüsvaylıktır.”*⁸⁰

İtaatsizliğin uhrevi karşılığı cehennemdir. Bu konuyla ilgili ayetler şunlardır:

⁷⁶ Nisa, 4/115.

⁷⁷ Enfal, 8/36.

⁷⁸ Nahl, 16/29.

⁷⁹ Sad, 38/55.56.

⁸⁰ Tevbe, 9/63.

“Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.”⁸¹

“Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”⁸²

“(Benim yaptığım) ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendi gibilerle birlikte) içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.”⁸³

“Bu, onların Allah'a ve Peygamberine karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezalandırması çetindir.”⁸⁴ Bu ayetlerden hareketle itaatsizliğin karşılığı cehennemdir. Hayat boyunca itaatten yüz çeviren insanlar için kötü bir barınaktır.

Yukarda verdiğimiz ayetlerden hareketle cehennem, kulluk dairesinde bulunmayan, Allah'ın sınırlarını aşan ve itaatsiz olan insanlar için hazırlanmış olan bir mekândır.

⁸¹ Nisa, 4/14.

⁸² Ahzab, 33/36.

⁸³ Cin, 72/23.

⁸⁴ Haşr, 59/4.

SONUÇ

“Kim Allah’a ve Rasulüne itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine lutüflarda bulunduğu, Peygamberler, sıddikler, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır” Nisa 4/69

İtaat insanı ve yaşamını disipline ederek kulu Rabbi’nin rızasına yönlendiren en önemli vasıtalandır. Önemine binaen, Kur’an’ı Kerimde defalarca vurgulanmıştır. İnsanın Mele-i âlaya ulaşması veya esfel-i sâfiline düşmesi de itaat ve teslimiyetine bağlıdır. İnsanın itaati Allah’a ve razı olduklarına yönelik olursa kişinin hem dünyası hem de ahireti mâmur olur.

İtaat; itaati isteyen merciler açısından mutlak ve mukayyettir. Mutlak itaat yalnız Allah’a mahsus olan, mâsum olması ve devamlı vahyin kontrolünde bulunması hasebiyle de peygamberleredir. Allah’ın elçileri dışında hiçbir beşer için itaat mutlak değil ilahi iradeye bağlı olmakla mukayyettir. “Maruf”la sınırlıdır.

Allah’a itaat fitridir. İnsan fitri bir temayül ile Allah’ın azametini ve kemal sıfatlarına boyun eğer. Bu boyun eğiş tabii kanunlara değil iradi olarak boyun eğilebilen ilahi hükümlere. Nitekim Allah Tealâ insanı akıl ve irade sahibi yaratmıştır. İnsan kendisine verilen bu irade sayesinde ancak yaptıklarından sevap yada günah kazanacaktır.

İnsan ve cinlerin dışındaki canlı ve cansız bütün varlıklar, Allah’ın emirlerine isteyerek itaat ederler. Buna ıztırari itaat denilir. Uymanın gerçekleşmesinde iradenin rolü tamamen yada kısmen söz konusu olmadığı için bu tür itaat sorumluluk kapsamı dışında yer alır. Bu sebeple muhatapları ilgilendiren ve sorumluluk kapsamında yer alan itaat, hür irade ile gerçekleşen her eylemin kapsamında yer aldığı iradi itaat teşkil eder.

Kur’an’ı Kerim, itaatin önemini vurgulamakla beraber, itaat edilmesi ve edilmemesi gerekenleri beyan etmiştir. Müslüman için itaat edilecek olan merciler belirlenmiştir. Bunların dışına çıkmak yani itaat edilmemesi gerekenlere itaat etmek yasaklanmıştır. Yasaklanan itaat ise Allah’a ve Peygamberine isyan olan konular için

söz konusudur. Müslümanın, Allah'a ve Peygambere isyan olamamak şartıyla verdiği sözlere ve yaptığı sözleşmelere uyması inancın gereğidir.

İtaatin pratiğe geçirilmesini kolaylaştıran hususlar vardır. Bunlar: iman, salih amel, tevbe, dua, mükâfat umudu ve ceza kaygısıdır. İtaati engelleyen hususlar ise: psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve inanç zaafı gelmektedir.

İtaatin karşılığında dünya ve ahiret saadeti vardır. İtaatsizliğin sonucunda ise dünyada toplumsal kargaşa ahirette cehennem vardır.

Toplumsal huzur ve nizamın sağlanması için itaat olgusunun canlı tutulması gereklidir. İtaatsizliğin neticesinde ortaya çıkan felaketin akıbeti bütün topluma sıçrar.

İtaat konusu kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Yaptığımız bu çalışmada genel hatlarıyla itaati anlattık. Bizim gerçekleştirdiğimiz araştırma, bir çerçeve çalışmasından ibarettir.

Bu çalışmanın itaatin yaygınlaşmasına vesile olmasını yüce Allah'tan temenni ediyorum.

KAYNAKLAR

- ATEŞ, Süleyman, Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâli, Kılıç Kitapevi, Ankara, 1983.
- ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l Mûfehres Li-Elfazi'lKur'ani'l Kerim*, Mektebetü'l İslamiyye, İst. 1982.
- AĞIRMAN, Cemal, *Sünette İtaat*, (Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) 1995.
- AHMED b. Hambel, *el-Müsned*, II, 5.bas. Beyrut, 1985.
- AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *İslam*, Ankara, 1980.
- ALUSİ, Ebu'l-Fadl, Şihabuddin, Mahmud, *Ruhu'l-Meani*, IV-IX Beyrut, 1994.
- ASIM EFENDİ, Seyid Ahmet, *Kamus Tercemesi*, İstanbul, ts.
- ASKERÎ, Hasan b. Abdullah b. Sahl el-Askeri, *el-Furuku'l-Lugaviyye* (Thk.: Hüsamettin Kudsi), Beyrüt, 1984.
- AYDIN, Hayati, *Kur'an da İnsan Psikolojisi*, 6.bas. Timaş yay, İstanbul, 2005.
- BUHARİ, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail *el-Buhari, el-Camiu's-Sahih* IV-V, İstanbul, Ofset.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulu*, 8.bas; T.D.V; Ankara, 1991.
- CEVHERÎ, Ebu Nasr İsmail b. Hammard, *es-Sihah*, (Nşr Ahmet Abdulfettah Atar), Beyrüt, 1984.
- CÜRCANİ, Ali b. Muhammed b.Ali, *et-Tarifat*, (Thk.: İbrahim İbrayi) 3.bas. Daru'l Aziz, Beyrut, 1996.
- ÇİÇEK, M.Halil, *Farklı Kültürlerin Birlik'te Yaşama Formülü*, Nesil yay, İstanbul, 1998.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1962.
- DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay; Ankara, 1982.
- EBU DAVUT, Süleyman, İbn'ül Eş'as, es-Sicistani, *Sünnenü Ebu Davut*, IV. İstanbul, Ofset, ts.

- EBU SUUD, Muhammed b. Muhammed el-imadi, *İrşadû'l Akli Selim ilâ Mezaye'l Kur'an'il Kerim*, I-II-IV, Darut Turasil-İlmi, Mısır, ts.
- Ebu'l-BEKÂ, Eyüp b. Musa el-Hüseyin'i, *el-Kulliyat* (Haz.: Adnan Düryiş) 2. baskı, Müessesetu'r-Risale, Beyrüt, 1993.
- ECE, K.Hüseyin, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan yay, İstanbul, 2000.
- el- HÛLÎ, emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (Çev: Mevlüt Güngör), Bayrak Mat., İstanbul, 1995.
- el-Bağavi, Muhammed b. Hüseyin, *Meâlimu't-Tenzil Fi't-Tefsir ve't-Te'vil*, V. Daru'l-Fikr, Beyrut, 1985.
- el-BEYDAVÎ, Nasıru'd-Din Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envaru't-tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, I-II, Müessesetu Şa'ban Li'n-Neşr ve't-Tevzi', Beyrut, 1998.
- el-EZHERÎ, İbn Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tezhibu'l-Luğa*, II, VIII, 2.bas, Beyrut, ts.
- el-FEYYUMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mekkari, *Misbahu'l-Münir*, II, 1.bas. Beyrut. 1978.
- el-MERAĞÎ, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l Meraği*, III, Daru'l Fikr, Beyrut, 1974.
- el-MEVDUDÎ, Ebu'l Ala, *Tefhimu'l Kur'an*, III-VI, (trc. Kurul), İnsan Yayınları, İst, 1988.
- en-NESEFÎ, Ebu'l Berekat, Abdullah İbn Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, I-II, Kahraman Yayınları, İst, 1984.
- es-SABUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, I, Dersadet, İstanbul, ts.
- es-SABUNÎ, Nureddin, Ahmed b. Mahmud *el-Bidaye fi Usulud-Din*, (Nşr.: Bakir Topakoğlu), Ankara, 1979.
- es-SERAHSÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl, *Usulu's-Serahsi*, I, Ofset, İstanbul, 1990.
- es-SUYUTÎ, Celalu'd-Din Abdurrahman, *ed-Duru'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Mesur*, II, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1983.

-
- el-itkan fi Ulmil-Kur'an*, II, Kahraman yay., İstanbul, 1978.
- et-TEHANEVÎ, Muhammed Ali, *Mevsuatu Keşşafî İstilahat'il Fûnun Ve'l- Ulum*, I-II, 1. bas., Mektebetü Lübnan, 1996.
- ez- ZEBEDÎ, Muhammed Murtaza, *Tacu'l-Arus*, III, Mısır, H.1306.
- FÎRÛZABÂDÎ, Meciduddin Muhammed b.Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, III, 2.bas., Mısır, 1925.
- HAKKÎ, İbrahim, *el-Furuk*, İstanbul, h. 1310. Ofset.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, 1.bas., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Sosyolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1993.
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, II, III, V, IX, XII, XV, XIX, Daru't- Tevnisiyye, Kahire, ts.
- İBN CEVZÎ, İbn Kayyim, *Bedaiu't-Tefsir*, II, Daru İbn'u Cevzî, 1999.
- İBN DÛREYD Ebî Bekr Muhammed b. Hasan, *Cemheretu'l-Lüga*, I, III, 1.bas., Daru'l İlmi'l-Melâyin, Beyrut, 1987.
- İBN KESİR, İmadü'd-Din Ebu'l-Fida İsmâil, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, I-IV, 2. bas., Müessesetü Riyad, Beyrut, 1999.
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vil'ül Müşkil'il Kur'an*, 2. bas., Daru't-Turas, Kahire, 1973.
- İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed b.Yezid el-Kavzini, *Sünenü İbn. Mace*, II, Beyrut, ts.
- İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed b.Mukrim, *Lisanu'l-Arab*, III, VIII, 3.bas., Beyrut, 1993.
- İBN'İ-ESİR, Mecu'd-Din Ebu's-Sa'adet İbn'ul-Esir, *en-Nihâye fi Garibil-hadis ve'l- eser*, II-III, Beyrüt, Ofset, tr.
- İSFEHANÎ, Ebu'l Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredatü elfazi'l-Kur'an* (Tah; Safvan, Andan Davudi), 2.bas., ed-Daru'ş-Sammiye, Beyrut,1997.

- İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev: Süleyman Ateş) Arısan Mat., Ankara, ts.
- KARAGÖZ, İsmail, "İtaat Kavramı", *Diyanet İlmî Dergisi*, cilt: 35, sayı 4. 1999.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, (Heyet: Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgur, Mustafa Çağırıcı, İ.Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüş,) T.D.V., İslam Ansiklopedisi yay., Ankara, 1993.
- KUTUB, Seyyid, *Fi Zilali'l Kur'an*, (tcm.: A. Hakim Önal, v.d.), Hikmet, İstanbul, 1991.
- KUTUP, Seyyid, *Fizilal'il-Kur'an*, II-III-V, Daru's-Şuruk, Beyrüt 1986.
- Meydan Larouse, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*; V, Meydan Yay., İstanbul, 1971.
- MÛSLİM, Ebu'l Hüseyin Mûslim İbnu' Haccac, *Sahih-i, Mûslim*, IV, İstanbul Ofset, ts.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dogarcık Yay., İstanbul, 1995.
- NESEİ, Ebu Abdirrahman, Ahmed b.Şuayb, *Sünnenü'n-Nesei*, II, Beyrut,ts.
- NURSİ, Said, *Muhakemât*, Tenvir, İstanbul, 1988.
- PAK, Zekeriya, *Kur'an'da Kulluk*, Kayıhan, İstanbul, 1999.
- PEKER, Hüseyin, *Din Sosyolojisi*, Sönmez Matbaa, Samsun, 1993.
- RAZİ, Fahrüddin b. Ziyaüddin Ömer, *Mefatihü'l-Gayb*, II, V, Mısır, ts
- SAMİ, Şemsettin, *Kamusî Turki*, Ekdam Mat., İstanbul, H.1317.
- SARI, Mevlüt, *el-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar Yay., İstanbul, 1982.
- ŞENKİTİ, Muhammed Emin b. Muhammed, *Edvau'l- Beyan fi İzahil Kur'an bi'l Kur'an*, I, 1.bas., İhyâu Turasil İlmî, Beyrut,1996.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed Ali b. Mahmud, *Fethu'l-Kadir, el-Camiu Beyna Fenni'ye Rivayeti ve Dirayeti min ilmi't-efsir*, I, Daru'l-Kutubul ilmiye, Beyrut, tr.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, II,XII, 2. baskı, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- TİRMİZİ, Ebu İsa et-Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih* (Sünen-i Tirmizi), IV, Beyrut, ts.

TOPÇU, Nurettin, *Din Sosyolojisi Notları*, İstanbul, 1858.

Türkçe Sözlük, T.D.K.,Yeni baskı, Ankara, 1988.

YAZIR, Elmalı Muhammed Hamd, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, IV, VII, (Sad; Nuri Çetin, Taha Parlar, İdris Şen, Mesud Okumuş, Mevlüt Uyanık, Orhan Atalay), Çelik-Şura Yay, İstanbul, 1993.

ZEMAŞSERİ, b. Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l ekavili fi Vucuhi't Tevil*, I, IV, Darü'l-Kütüp, Beyrut, ts.

ÖZET

Kuran-ı Kerimin doğru anlaşılabilmesi için; Kur'an'da geçen kavramları ve bu kavramların kullanım yerlerini, Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde düşünmek gerekir. Çalışmamızın konusu olan "Kur'an'da İtaat" bu esastan hareketle ele alınır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır; Birinci bölümde; itaat sözcüğünün etimolojik yapısını ve anlam tahlilini değerlendirerek, itaate yakın ve zıt anlamlı kavramları açıkladık. İkinci bölümde ise itaatin muhatapları, itaat edilmesi ve edilmemesi gerekenler üzerinde durduk. Son bölümde de; itaatin pratiğe geçirilmesini kolaylaştıran ve engelleyen hususlar ile, itaatin ve itaatsizliğin karşılığında vaat edilen dünyevi ve ahrevî sonuçları ele aldık.

Yaptığımız incelemeler neticesinde, itaat kavramının geniş kapsamlı bir terim olduğunu tüm varlıkların itaatle muhatap olduklarını tespit ettik. Kimi varlıkların itaati; iltirari (zorunlu) kimilerinin ise; iradi (isteğe bağlı) dır. İradi itaatin neticesinde mükâfat veya ceza öngörülmüştür.

Kur'an, itaatin sınırlarını belirlemiştir. Bu sınırlar da itaat edilecek merciye göre çizilmiştir. Mutlak itaat; Allah'a ve Peygambere yapılan itaattir. Diğerlerine karşı yapılan itaat ise, mukayyettir.(şartlıdır) "Mâruf" (meşrû) sınırlar çerçevesinde olması gerekir. Çünkü; "Allah'a isyanda kula itaat yoktur." Hadisi bu prensibin esaslarını belirtmiştir.

İtaatin; Allah'ın çizdiği sınırlar çerçevesinde olması, gerek fert gerekse toplum hayatına düzen ve mutluluk getirmektedir. Böyle toplumlar; dünyevi ve uhrevi alanlarda kazançlı çıkarlar. Dünyevi kazançları; dini, ilmi, iktisadi, siyasi ve sosyal alanlarda müreffeh bir seviyeye ulaşmaktadır. Uhrevi kazançlar ise; Allah'ın, itaatin neticesinde vaat ettiği sevaba, kurtuluşa, rahmet ve ebedi saadete nâil olmaktır. İtaatsizliğin hüküm sürdüğü toplumlar ise, dünyada kaosa, düzensizliğe ve mutsuzluğa mahkum olurken, ahirette de onlar için cehennem ve amellerin boşa çıkması vardır.

Bütün bunlar da göstermektedir ki; itaat, Kur'an'ın tüm prensiplerini içine alacak kadar geniş yapıya sahip bir kavramdır.

SUMMARY

The concepts mentioned in the Qur'an and the usage places of these concepts should be thought in the integrity of the Qur'an for being understood the Qur'an correctly. The obedience in the Qur'an, the subject of our work, was taken up from this point of view.

Our work includes three parts. In the first part, we explained the concepts having similar meaning with obedience and opposite meaning with it considering the etymological form of the word obedience and meaning analysis. In the second part, we dealt with the ones spoken to obedience, the people having to be obeyed and not having to be obeyed. In the last part, we don't with the subjects making practice of obedience easy and preventing it. In addition to these, we dealt with the result promised in return for obedience and disobedience.

In result of our researches, we have determined that concept obedience is a large extensive and all the creatures are spoken to obedience. The obedience of some creatures are spoken to obedience. The obedience of some creatures is obligatory and the obedience of the others is voluntary. There is a punishment or recompense in the result of a voluntary obedience.

The Qur'an determined the borders of the obedience. These borders were determined according to the competent authority. The absolute obedience is done to Allah and Allah's messenger. The obedience done to the others is conditioned and has to be in legitimate borders because the hadis "there is no obedience to a servant about the disobedience to Allah" determined the essences of this principle.

The obedience the borders of which was determined by Allah brings order and happiness to both the life of a person and the life of the community. The community like this is profitable both in worldly and in pertaining to the other world's subjects. The worldly profits are attaining prosperous standard about the religious, scientific, economical and social fields. Next world's profits are attaining the good deed, salvation, mercy (Allah's compassion) and eternal happiness. The community in whom the disobedience prevails are sentenced to chaos, disorder and unhappiness. And in the next world there is hell and failing of deeds they did.

All of these above show that concept obedience has a much large meaning form to contain all of the principles of the Qur'an.